

Sežana
sp
KRAS 2004

908 (497.12-14)

0098612,63

COBISS

KOSOVLOVA KNJARNICA SEŽANA

FEBRUAR 2004 št: 63 cena 800 SIT

ZIVLJENJE NISO LE BESEDE

WWW.MOBITEL.SI

SLOVENICA

Aerodrom Ljubljana

PODPIRAJO REVIJO KRAS PRI NJENIH PRIZADEVANJIH
ZA OHRANITEV NAŠE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Publisan pri pošti 1102 Ljubljana

New York

Beijing

London

Moscow

Frankfurt
Munich

Prague

Ljubljana

Hong Kong

Skopje
Zurich

Istanbul

Buenos Aires

Sydney

Od tod v širni svet.

Aerodrom Ljubljana

od leta 1963 / since 1963

Majhni, odlični, prijazni.

Še učeraj se je po pisarnah
razlegalo smukanje in
kašljanje.
Mislil sem,
da danes
nikogar ne
bo v službo.

Tablete Daleron COLD3 vsebujejo
učinkovine, ki hkrati blažijo več
simptomov prehladnih obolenj:

- odmašijo prehladno zamašen nos
in olajšajo dihanje,
- odpravijo glavobol in bolečine
v mišicah in sklepih, ki spremljajo
prehlad in gripo,

Želodcu prijazen!

- znižujejo povišano telesno
temperaturo,
- pomirjajo dražeč kašelj.

Daleron COLD3 je primeren
za odrasle in otroke, stare več kot
12 let.

Dodatne informacije so na voljo na Krkinih spletnih straneh www.krka.si/daleroncold3.

Krka, d. d., Novo mesto
Šmarješka cesta 6
8501 Novo mesto
www.krka.si

Še dobro, da imamo Daleron.

uporabo natančno preberite navodilo! O tveganju in neželenih učinkih se posvetujte z zdravnikom ali farmacevtom.

Moč sodelovanja.

ISTRABENZ, d.d., Cesta Z. P. - Godina 2, KOPER
KREATIVA

Naš svet je svet v gibanju.

Naša moč izvira iz navdiha posameznika in usklajenosti skupine.
Odličnost dosegamo z odločnostjo, predanostjo in ustvarjalnostjo.

Poganjamo svet z ustvarjalno energijo.

Podpis k sliki:
Kraški porton
Fotografija Rafka Dolharja
iz njegove zbirke črtic Kraška simfonija,
ki je izšla leta 1997 pri Tržaški knjigarni
v Trstu

Telefoni revije Kras:

01/421-46-95

01/421-46-90

05/766-02-90

Fax:

01/421-46-95

05/766-02-91

Kras, revijo o Krasu in kraških pojavih ter značilnostih krasa doma in na tujem, izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o., Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
Telefon: (+386) 01/421-46-95,
(+386) 01/421-46-90;
fax: (+386) 01/421-46-95
E-mail: mediacarso@eunet.si
Glavni urednik: Lev Lisjak
Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
Naslov: Uredništvo revije Kras:
p.p. 17, 6223 Komen;
telefon: (+386) 05/766-02-90
fax: (+386) 05/766-02-91
Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV 800 SIT, 4 EUR, 4,5 \$
Naročnina za šest zaporednih števil z 8,5-odstotnim DDV in s pošto dostavo na naročnikov naslov v Sloveniji 6.000 SIT, na naročnikov naslov v tujini 9.000 SIT, 45 EUR, 50 \$
Transakcijski račun pri NLB: 02010-0089675302
Devizni račun pri NLB, podružnici Ljubljana-Center, Trg republike 2, Ljubljana: 010-27620-896753/9
SWIFT coda: LJBA SI 2X
Fotografije: Agencija Mediacarso
Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača.
Konatjs ali povzemanje prispevkov iz revije Kras je dovoljeno uredniškovim soglasjem in z navedbo vira.
Mednarodna standardna serijska številka: ISSN 1318-3257.

Grafično oblikovanje in priprava tiska
Lev Lisjak

Organizacija tiska

Korotan Ljubljana d.o.o.

Naklada: 4000 izvodov

Revija Kras sofinancirajo

Ministrstvo za okolje in prostor,

Ministrstvo za kmetijstvo,

gozdarstvo in prehrano

Vsebina

FEBRUAR 2004, št. 63

Dr. Marijan Slabe	REVIJA KRAS - IZ SLOVENSКИH RAZMER V EVROPSKI PROSTOR	4
Zdravko Duša	VEDNO ZNOVA ŽIVI INTEGRALI	5
Srečko Kosovel	"MOJ PRINCIP JE, DA STOPAM OD PORAZA DO PORAZA IN PREIZKUŠAM SVOJO MOČ!"	6
Boris Korošec	VODE JE DOVOLJ IN TO DOBRE, NE SMEMO PA JE ONESNAŽITI!	8
Akad. dr. Andrej Kranjc	KMALU BOMO GOVORILI O VODI KOT O "BELEM ZLATU"!	12
Borut Peric, Tomaž Zorman	VETRNE ELEKTRARNE NA KRASU?	14
Dr. Julij Titl	ZAKAJ NA KRASU SKORAJ SAMO SLOVENSKA LEDINSKA IMENA?	16
Uredništvo	IZJEMNE FRESKE IZ 15. STOLETJA	20
Mag. Andrej Jazbec	RESTAVRATORSKI POSEG V CERKVI SV. VIDA V PODNANOSU	22
Peter Gergolet	NARAVNI REZERVAT DOBERDOBSKEGA IN PRELOSTNEGA JEZERA	24
Agencija Kras	KAMNARSTVU SE NA KRASU OBETAJO BOLJŠI ČASI	26
Adrijana Može	PRVI KORAKI DO KAMNOSEŠKEGA ZNANJA	28
Vida Mesar	KAMNOSEKI SE ZAVZEMAJO ZA "GROZDENJE"	29
Ida Vodopivec-Rebolj	LIČNA HIŠA V AJDOVŠČINI	30
Agencija Kras	DELAVNICE LIČNE HIŠE	32
Nelida Nemec	STRASTI IN LJUBEZNI	34
Ivanka Hergold	HREPENENJE PO SVOBODI, PRAVIČNOSTI IN LEHOTI	36
Rafko Dolhar	SLOVENSKA ALI GREBENSKA POT NA KOKOŠ	39
Olga Abram	ZAVEZNIŠKI VOJAKI MED ŠTANJELCI	40
Dr. Verena Vidrih Perko	KO SE JE KUPOVALO NA "TEŠERE"	44
Andrej Marušič	UTEKOČINJENI NAFTNI PLIN (UNP) V MALIH PLINOHRAH	47
...	SLOVENICA ZAVARUJE VEČ!	49

Uvodnik

Po desetih letih izhajanja

REVIJA KRAS - IZ SLOVENSКИH RAZMER V EVROPSKI PROSTOR

Marijan Slabe

Neredko se znajdemo za slavnostno mizo, kjer se veselimo proslave kakšnega dogodka. Niso pa ravno pogoste slovesnosti s tako specifičnim značajem, kakršno omenjam v pričujočem prispevku.

V današnjem vihnem času, ko se vse na svetu z neko permisivno težnjo pogloblja v največkrat popolnoma nerazumljiva dejanja, še kako pride prav, če se porodi praznik, ki ga zaznamuje častiljiva obletnica nečesa splošno koristnega...

Tak jubilej so praznovali v Svetem na Krasu. Preteklo je deset let izhajanja revije Kras pod vodenjem glavnega urednika Leva Lisjaka in odgovorne urednice Ide Vodopivec-Rebolj. Izdajatelj revije je medijsko podjetje Mediacarso.

V svoji knjižnici imam vso zbirko 62 števil te revije s pestrim in bogatim gradivom, s poljudnoznanstvenimi, prigradnimi, kroničnimi in drugimi, tudi popularizacijskimi prispevki. Njen vsebinski okvir je vsakomur, ki jo vzame v roke, takoj jasen, saj ga že sam naslov Kras usmeri v tematiko, ki jo bo v njej odkrival. Revija je odprta tako za tiste, ki si želijo zgodovinskih dogajanj, prirodoslovnih prikazov ali današnjega razumevanja te dežele v celovitosti: od obravnave kraškega podzemlja, njegove krajine in arhitekture, okolja do tekočih vod, rastlinstva, živalstva in prebivalstva. Seveda ne manjka niti obveznega družbenega dogajanja, ki ga nadgrajujejo sociološka, gospodarska, kulturna in druga tematika. Obravnavana problematika je kompleksna in prav nič enostavna, zato zahteva od uredništva še toliko več sposobnosti, dojemljivosti in truda v skrbi za pestrost in prijaznost revije. To pa je moč doseči le z odgovarjajočimi, ustrezno prirejenimi prispevki na takšni kako-

vostni ravni, ki ne samo z vsebino, ampak tudi z načinom predstavljanja in podajanja vzbujajo bralcu privlačnost in zanimanje, saj se skozi vsestranske vleče rdeča nit seznanjevanja, vzgajanja... Veliko revij je ravno zaradi pomanjkanja takih kvalitete kmalu šlo v pozabo, medtem ko je v primeru revije Kras drugače, kar je dokazala tudi deseta obletnica njenega izhajanja.

Zdi se, da lahko že iz zapisanega povlečem povsem določen sklep s pozitivnim nabojem, ki ga označuje sama vsebina revije. Ustvarjajo jo namreč številna peresa, med drugim tudi znanih predstavnikov iz slovenskih kulturnih in znanstvenih pa tudi družbenopolitičnih krogov. Kar zanesljivo jamstvo vrednosti revije je tudi to, da se je okrog nje zbralo izjemno veliko sodelavcev, ki jih ljudje poznajo in ki z nevsiljivim, privlačnim in učinkovitim načinom pripovedi predstavljajo svoje prispevke, za katerimi stoji veliko znanja in jih je treba upoštevati. Lahko rečem, da si je revija že ustvarila svoj predstavniški koncept in seveda tudi slog.

Posebej moram omeniti oblikovno opremo revije, ki nikakor ni bahat in razkošen izdelek, marveč se podreja črno-beli fotografiji, a je kljub temu z likovnega stališča na visoki oblikovni ravni... Morda se bo kdo vprašal, zakaj ni več barvnih slik. Odgovor je zelo kratek: sredstva, ki jih pridobi izdajatelj revije za njeno izhajanje, tega ne dopuščajo, saj mora biti uredništvo zelo skrbno, da tudi finančno pripelje vsako številko do izida.

Revija Kras je pravzaprav po svoje dokaj specifičen pojav v današnjem času in zanjo težko najdemo podobnosti; morda bi jo mogli delno primerjati le s Proteusom. Kot slišim, si je utrla pot med bralce in njihovo število se še večja. Torej tudi to dejstvo kaže, da so lahko uredništvo in sodelavci upravičeno ponosni na svojo prehojeno pot. Zlasti zdaj, ko vstopamo v evropski svet. Ustvarjajo slovensko publikacijo, ki izhaja iz slovenskih razmer, upoštevajo pa tudi razmere v evropskem prostoru. Čeprav je področje obravnavanja revije predstavljanje oziroma prikazovanje obraza specifičnega dela slovenske dežele, ki jo krasi mistični kras, bralce seznanja tudi s kraškimi značilnostmi planeta Zemlja. In tega, seveda, ne smemo zanemariti! Uporabnost revije Kras je v njenem spodbujanju in poglobljanju ljubezni in skrbi za ohranitev kulture slovenskega kraškega prostora. Saj nas, ne zaman, na to opozarja tudi pisatelj Boris Pahor, ko zapiše: »Slovenija bi morala misliti na prihodnost Krasa in Koprškega. Kaj bo tukaj nastalo jutri, ko ne bo več meje?«

Kljub nepreglednosti današnjega knjižnega trga revija Kras izstopa v njem, tako da jo mora vsakdo, ki si želi poglobljenega vedenja o naši kraški deželi in o njenih enkratnostih, čim prej vzeti v roke.

Kosovelovo leto

VEDNO ZNOVA ŽIVI INTEGRALI

Zdravko Duša

Za Mobitel in njihove izbrane sodelavce se je Kosovelovo leto začelo že pred decembrskimi novoletnimi slavi. Takrat je slovenski mobilni operater kot prestižno darilo razposlal nekaj sto izvodov *Integralov* in se tako skupaj s Cankarjevo založbo, ki je del ponatisa že desetletja razprodane knjige malo zatem ponudila v knjigarnah, posvetil stoti obletnici rojstva pesnika s Krasa. Knjiga je izšla nespremenjena, kot popolni reprint, zato ne bo odveč, če nekoliko obnovimo njeno zgodbo.

Leto 1967, ko so *Integrali* izšli, je imelo popolnoma drugačno literarno in kritiško obzorje od današnjega. Ludwig Hartinger, avstrijski prevajalec, urednik in predvsem velik občudovalec ter poznavalec Kosovelov, avtor zbornika *Ikarjev sen*, ki prav tako izide ob pesnikovi obletnici in prinaša nekatere še neznane detajle iz njegovega življenja, celo postavlja domnevo, da je Ocvirkovo gesto odločilno spodbudila francoska objava Kosovela v prevodu in izboru Marca Alyn. Kakorkoli že ocenjuje danes stroka pristop dr. Ocvirka h Kosovelovemu ustvarjanju - dejstvo je, da je urednik pesnikovega zbrana dela ostajal zvest tistemu sebi, ki ga spoznamo še v času bežnih srečanj s Kosovelom. Ocvirkova spominska obnova dveh priložnosti, ko je prišel v stik s pesnikom, kot tudi navedene Kosovelove beležke namreč jasno povedo, da sta si bila nazorsko tako rekoč nasprotna v pojmovanju 'subjektivizma' v poeziji, kakor so v diktaciji aktualnega časa poimenovali formalno pesniško svobodo. Kosovel - naradni ustvarjalec, erudit, očitno tudi zavzet iskalec in odprt sogovornik za sočasne smeri v Franciji in drugod v Evropi - je bil pač drugačna pojava kot od zunaj v poezijo zagledani in za klasične 'večne vrednote' ogreti Ocvirk. Tu je nevtralna drža prvega slovenskega komparativista razumljiva. Je pa Ocvirkova spremna beseda ob vsem drugem dragocena tudi kot neposredno spominsko pričevanje o okoliščinah, v katerih se je konstruktivizem porajal, in o Srečku Kosovelu kot živcu literarnega dogajanja v Ljubljani, še posebej, če ob branju sežemo še po pesnikovih pismih v njegovih Zbranih delih.

Po tistem se je zgodilo marsikaj. Prelomna šestdeseta so zlasti v Beogradu vzpostavila stik s pretrgano kontinuiteto avantgard in v revolucionarnih zahtevah leta osemindesetega prebrala sorodnost z idejami iz dvajsetih in tridesetih let prejšnjega stoletja. Eden boljših izdelkov na to temo je z Vučićevićevim scenarijem za film Karpa Godine *Splav Meduze* segel tudi v Slovenijo. Sočasni umetniški projekti - predvsem skupina OHO na likovnem in zbornik Katalog na literarnem planu - so dokončno usmerili pozornost na modernistično tradicijo. S ponovnim odkrivanjem Černigoja se je začela sestavljati tudi zgodba o slovenski avantgardi, aktualiziran je bil Podbevšek, ponatisnejna revija Tank, Černigoj je dobil svoj muzej v Lipici. Popoln preboj pa se je zgodil v drugi polovici osemdesetih, z nastopom retrogardistov, ki so častili Tatlina in ruske avantgardiste, doma pa oživili Delaka in dokončno ustoličili avantgardo kot slovensko kulturno legitimacijo dvajsetega stoletja. Tako so danes tudi *Integrali*, ko jih odpremo in prebiramo, postavljeni v dosti razvidnejše okolje in jasnejše povezave kot pred skoraj štirimi desetletji. Ne da pa se zanikati, da sta avtor Ocvirk in urednik Cene Vipotnik, takratni glavni urednik Cankarjeve založbe, prav z njihovo izdajo pognala v tek mašino, ki se ni več ustavila.

Posebno poglavje je seveda oblikovalska obdelava Kosovelovega - večinoma rokopisnega - gradiva, ki jo je opravil Jože Brumen. Danes, kakšno desetletje po objavi reprinted revije Tank, lahko ugibamo, koliko je bila ta avantgardistična publikacija Brumnu znana in v kolikšni meri se je zgledoval po njej oziroma potegnil iz zaprašenega spomina njene elemente, jih osvežil in prečiščene uporabil pri svoji zasnovi knjige. Dejstvo ostaja, da so Kosovelovi in Brumnovi *Integrali* ne le ena izmed osrednjih knjig slovenske poezije, ampak tudi oblikovalski spomenik, najpomembnejše knjižno oblikovalsko delo druge polovice dvajsetega stoletja. Ni čudno, da je njihov ponatis v Mobitelu in Agenciji 41 spodbudil niz novih projektov, ki se bodo pojavljali od slavnostnega marca naprej.

KOSOVELOVO LETO

Zvesta svoji odločitvi, da ne samo razvija in omogoča vse bolj totalno medčloveško komuniciranje, ampak da ob svoji osnovni dejavnosti tudi prispeva k bogatitvi in ohranjanju naše kulture ter narodove naravne in kulturne dediščine, je družba Mobitel na izvirni način voščila svojim partnerjem ob vstopu v leto 2004. Ko Slovenija dejansko postaja sestavni del Evropske unije, je za voščilo razposlala nekaj sto faksimiliranih izdaj Kosovelove knjige Integrali. In jih opremila z naslednjim spremnim besedilom, ki sta ga napisala Zdravko Duša in Anton Majzelj:

*Habent sua fata libelli.** Če za katero, potem za knjigo, ki jo imate pred sabo, drži spoznanje, da imajo knjige svojo usodo. Integrali Srečka Kosovela so ležali neobjavljeni v arhivih še štirideset let po avtorjevi smrti. Pesnik, ki je dotlej veljal predvsem za lirčnega impresionista in ekspresionista, se je nenadoma razodel kot konstruktivist, ki ni bil le idejno naklonjen tedanji literarni struji, ampak je tudi dejavno ustvarjal v njenih okvirih. Vse zadnje leto svojega življenja je, kot so kasneje izpričale njegove beležnice, bil ves v konstruktivizmu. Njegove tedanje pesmi, kot piše Anton Ocvirk, "izpričujejo neutajljivo strast do boja, zavestno poseganje v vsakdanost, a ne da bi jo malikoval, se ji klanjal ali se je celo bal, temveč da jo napada in biča, razkrinkuje laž in licemerstvo, strahopetnost in nemoč, navidezno moralo in lažno veličino ter pokaže majhnost naših razmer, otopelost naše narodne zavesti, nebržnost do velikih človeških idealov... Nikjer pomislanja in omahovanja, nič zagrenjenosti in nebržnosti, zato pa tem večji zalet v dejanje, sproščanje ustvarjalnih sil, ki jih lahko razvežejo samospoznanje, zavest in občutek, da je življenje energija energije, večna napetost, nenehno izžarevanje oblikujoče volje..."

Knjiga, v katero je *Integrale* zložil Jože Brumen, je podobno prelomno dejanje. Komaj si je mogoče zamisliti, da je za tem oblikovalskim spomenikom pravzaprav samo zbirka nekakšnih listkov, papirkov, opisanih beležnic. *Integrali* so srečanje dveh ustvarjalnih duhov v dveh različnih časih, ki pripovedujeta isto, a vendar vsak s svojim časom prežarjeno zgodbo. Od leta 1966, ko so *Integrali* izšli, so se pojavile še mnoge nove interpretacije in prevrednoteni pogledi na Kosovelov opus. In vendar so, celovito vzeto, knjiga, ki ji ni mogoče ničesar odvzeti, imajo pa veliko danega: nanos časa, ki znova in znova dviga na površje nove pomene in vrednosti Kosovelovega in Brumnovega dela.

Po novih štirih desetletjih je spet njihov čas. Nihče v tem narodu ni zapisal o Evropi toliko pronicljivih in pravičnih besed kot dvajsetletni mladenič v dvajsetih letih prejšnjega stoletja. Zato vam ob novem letu, ki bo leto izkrcanja na Staro celino, voščimo s Kosovelom: "Moj princip je, da stopam od poraza do poraza in preizkušam svojo moč."

Kakor predstavljamo to, uvodno Mobitelovo dejanje v poudarjanju in utemeljevanju veličine in pomena Srečka Kosovela z izdajo faksimiliranih Integralov, bo revija Kras tudi v naslednjih izdajah spremljala in predstavljala najbolj izvirne prispevke ob stoti obletnici rojstva tega kraškega in slovenskega pesnika. Tako, kakor smo leta 1996 s 14. številko bralcem spregovorili o Srečku Kosovelu in njegovi družini skozi pričevanja njegovih sorodnikov, življenjskih sopotnikov in poznavalcev.

Uredništvo

"MOJ PRINCIPJE, DA STOPAM OD PORAZA DO PORAZA IN PREIZKUŠAM SVOJO MOČ"

(Srečko Kosovel)

Zapis, ki je očitno nastal v zvezi z ošnitkom za zgodbo v prozi brez naslova, podaja razmišljanje glavnega junaka - Kosovela samega - o smrti, (A. Ocvirk):

"Čudna je smrt; človek zapre oči in vse utihne za njim, kakor da je zatoniло v nemo, tiho pokrajino, od koder ni čuti ne glasu ne odmeva korakov. Kakor zastor stoji smrt med nami in onstransko pokrajino; kako je tu, vemo, vidimo, živimo, a kako je tam, ne vemo in ne moremo spoznati. Kar ostane, je spomin. Spomin na človeka, ki je bil dober, pošten, plemenit in mlad. Spomin na človeka, ki si ga srečal na žalostni jesenski poti življenja, spomin na človeka. Zdaj čutiš tam praznino, praznoto jesenske pokrajine, otožne, žalostne, tihe.

Kdo je bil?

On.

Bil je človek. Zdaj ga ni več. Toda v tem ozračju živi, med nami živi on s svojim nevidnim glasom, med nami hodi s tiho mislijo; s temi belimi kamni, s tem drevjem živi. Med nami je on; človek neumrljiv, in samo misli, te zemeljske misli, so žalostne, da ga ni."

Napis nad mestom

Avtomobili 4 km, misli 1 km,
stremljenje 100 m.

Pokrajina budalosti: tepec buli,
osel kraljuje, poet pa javka
po mesečini. — Joj, imate klistir? —

Halo! Fizika! To ni Balkan.
Befel za zajfo. Sonce v kostanjih.
Jaz se smejem čmooki deklici,
ki me ima rada. Vila se je
poročila. Tja pojdem, bedni poet.

Po jezeru črnem z vesli
klap — klap — klap — klap
moj čolnček v trap,
kjer ona sedi pred gradom
in mene čaka.
Psa na vrstico, sicer kazni.

Slaniki

V Ljubljano je prišel
sod s slaniki.
Vprašali so jih
po političnem prepričanju.
Povedali so,
da so z Islandije.
Moderni pesnik
opozarja na propad.
Slaniki so bili
zaprti ves teden v sodu
in se usmradi.

Kabinetni ljudje

Sonce na travi, kako je zeleno!
Kako je dober človek v naravi!
Mehak je kot veter, ki v vejah trepeče
in ki pajčolane tišine razgrinja
povsod, vsepovsod.
Njegova stopinja se v vetru izgublja
povsod, vsepovsod.

Kako je preprost človek v naravi,
kot ptica, ki plava pretiho nad nami.
Ste videli ptico, ki je izletela
iz kletke, pogledjte, kako opoteka
se, kadar v prostosti se znajde.
Zatorej: v prostost, kabinetni ljudje,
da se zaveste svetlih vetrov,
gibanja lahnega gozdnih vrhov,
dobre sončne svetlobe, svetlobe nad nami.
Živeti, živeti je smisel človeka.

Sveti mir

Eno oko sije med nas,
eno oko.
Sivi dim polega nad strehami.
Nam je tesno.

Ko da smo mrtvi od dima,
oči nas peko.
Smrt na obrazu, v duši smrt,
kaj nam zato!

Kaj nam zato, če nam skrunijo
sveti oltar,
ni še naš čas, dokler med nas
se ne vsuje požar.

In se med duše kot dinamit
tajno razžari
požar, eksplozije, mrličji —
in naša kri . . .

Naslovnica 14. številke
revije Kras, ki je izšla
27. maja 1996,
ob sedemdeseti obletnici
smrti Srečka Kosovela

Oblikovanje:
Novi kolektivizem

Kons. 5

Gnoj je zlato
in zlato je gnoj
Oboje = 0
0 = ∞
∞ = 0
A B <
1, 2, 3
Kdor nima duše,
ne potrebuje zlata,
kdor ima dušo
ne potrebuje gnoja.
JA.

Kons. 5

Svoj je zlato
in zlato je svoj
oboj = 0
0 = ∞
∞ = 0
A B <
1, 2, 3
Kdor nima duše
ne potrebuje zlata
Kdor ima dušo
ne potrebuje gnoja
JA.

**Kaj je povedal
o oskrbi Krasa
s pitno vodo direktor
Kraškega vodovoda
Boris Korošec?**

Z direktorjem družbe Kraški vodovod iz Sežane Borisom Korošcem, univ. dipl. inženirjem, smo se pogovarjali o oskrbi prebivalcev Krasa in dela Brkinov s pitno vodo, o njeni kakovosti in o nevarnostih, ki jo ogrožajo z onesnaženjem... Dobre pitne vode je na Krasu dovolj in Kraški vodovod z njo ob sušnih razmerah oskrbuje še slovensko obalo. Črpališče v Klaričih pri Brestovici polnijo z vodo Soča, Vipava in vodnimi tokovi pod Krasom. Kakovost vode je dobra. Vseskozi pa jo ogroža onesnaženje s površja zaradi človekove nemarnosti. Zato bo treba čim prej v naseljih na Krasu urediti kanalizacijo in ustrezne čistilne naprave za odpadne vode. In se pripraviti na čas, ko bodo bogate zaloge vode pod Krasom zanimive za prodajo območjem, kjer pitne vode primanjkuje.

Uredništvo

VODE JE DOVOLJ IN TO DOBRE, NE SMEMO PA JE ONESNAŽITI!

Kraški vodovod redno zagotavlja pitno vodo 24.000 ljudem na Krasu

“Javno podjetje Kraški vodovod Sežana, d.o.o., oskrbuje s pitno vodo prebivalce na območju občin Divača, Hrpelje-Kozina, Komen, Sežana in na kraškemu delu občine Miren-Kostanjevica”, pripoveduje direktor Boris Korošec, in nadaljuje: “Po tem območju je speljanih več kot 500 kilometrov vodovodnih napeljav. Naše oskrbovano območje s pitno vodo obsega 180 naselij in skupno 24.000 prebivalcev. Od tega oskrbujemo z našo vodo 92 odstotkov prebivalcev v 131 naseljih, medtem ko kakšnih 27 odstotkov naselij še nima javnega vodovoda. Večina teh naselij ima sicer lokalne vodovode, od katerih pa večina v obdobju velikih suš presahne. Nekaj naselij je še vedno odvisnih le od kapnic.

Leta 1980, ko so raziskave potrdile, da ima vodni vir v Klaričih pri Brestovici na Krasu dovolj velike količine vode, je bilo na Krasu s pitno vodo iz vodovoda preskrbljenih izmed 183 le 39 naselij. V njih je živel približno 54 odstotkov tedanjega prebivalstva.

Mislim, da je pokritost Krasa s pitno vodo iz vodovoda za kraške razmere relativno velika. K temu je veliko pripomogla zavzetost Kraševcev, da si zagotovijo pitno vodo. V obdobju dveh samoprispevkov so zgradili osnovno magistralno ožilje vodovoda. Sedaj je širitev vodovodnega omrežja izključno breme lokalnih skupnosti. In treba je povedati, da to veliko stane. V letih 2001 in

2002 nam je bil še na voljo denar iz sklada za razvoj podeželja. Sredstva iz njega so izkoristile manjše občine, nekaj sredstev je dobila tudi občina Sežana. Sedaj pa - vsaj za Sežano - tega denarja ni več. A kljub temu občine v zadnjih letih namenjajo od 5 do 10 odstotkov sredstev iz proračunov za oskrbo z vodo. Zato se delež prebivalcev, ki so preskrbljeni z vodo iz našega vodovoda, postopoma večja. Žal pa je še daleč tisti dan, ko bodo z njo oskrbljeni prav vsi prebivalci Krasa in Brkinov.

Kvaliteta vode Kraškega vodovoda iz vodnega vira Klariči je vseskozi zelo dobra. Do sedaj še nismo doživeli nobenega primera njenega resnejšega onesnaženja. Vodo redno vsak teden, občasno tudi z razširjenimi analizami, kontrolira Zavod za zdravstveno varstvo v Kopru. Vsi merjeni in kontrolirani parametri (kazalniki) morebitnega onesnaženja vode so vseskozi daleč pod še dovoljenimi vrednostmi.

Kako bi lahko našo vodo primerjali z vodo, ki jo pijejo drugod, je odvisno od tega, kako jo ocenjujejo ljudje, ki jo redno uporabljajo... Ljudje na Brkinskem območju, na primer, prisegajo na bistrsko vodo. Okus vsake vode je namreč nekoliko drugačen in človek se na “svojo” vodo navadi in zato velikokrat prisega le nanjo.

V Brestovici črpamo kakšnih 200 litrov vode na sekundo

Kraški vodovod ima vodno-gospodarsko dovoljenje za odvzemanje 21.600 kubičnih metrov vode dnevno oziroma 250

litrov na sekundo iz črpališča Klariči pri Brestovici. Dejansko pa zaradi lastnosti in starosti črpalk ter zaradi kasnejše vključitve čistilne naprave v cevovod črpamo kakšnih 200 litrov vode na sekundo.

Če te podatke pretvorimo v letno količino načrpane vode, je letna zmogljivost črpanja vode Kraškega vodovoda nekaj več kot 6 milijonov kubičnih metrov.

Prodaja vode na območju Krasa in Brkinov - od Obrova na vzhodu do Brestovice na zahodu in od Železnih vrat pod Trsteljem ter Laž pri Razdrtu na severu do Petrinj na jugu - se giblje med 1,250.000 in 1,350.000 kubičnimi metri letno. Za leto

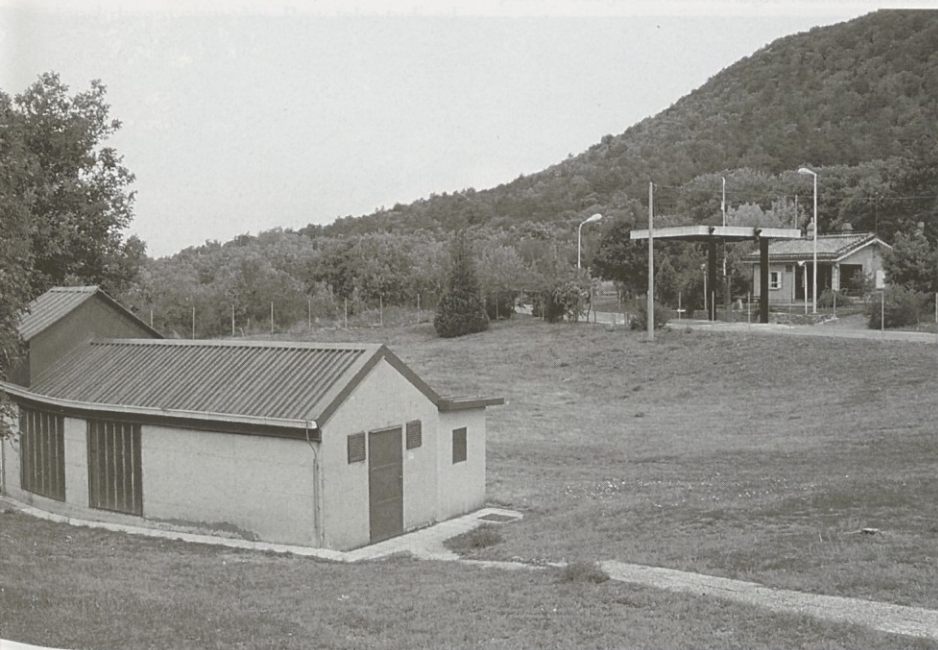
2003 pa kažejo podatki, da smo jo prodali kakšnih 200.000 kubičnih metrov več.

Pri tem je, seveda, treba upoštevati tudi tako imenovane izgube v vodovodnem sistemu. Če prodamo v enem letu 1,300.000 kubičnih metrov vode, jo moramo načrpati in poslati v vodovodno omrežje 1,800 000 kubičnih metrov, to je dodatnih 500.000 kubičnih metrov ali za 38 odstotkov več. To se na prvi pogled morda zdi veliko. Pa poglejmo še drugače! V letu 2003 dodatnih 200.000 kubičnih metrov prodane vode zmanjša izgube na 27%, če pa upoštevamo še prodajo Obali, so izgube samo še 17%. To pa je že zelo solidno in lahko reče-

mo, da imamo zelo dobre cevovode, je pa prodaja vode še premajhna.

Za domače potrebe načrpamo torej 1.800.000 kubičnih metrov vode. Po našem vodovodu pošiljamo vodo tudi na Obalo Rižanskemu vodovodu Koper (500.000 do 800.000 kubičnih metrov letno). Zato smo v letu 2003 načrpali 2,800.000 kubičnih metrov vode, kar je 40 odstotkov naše zmogljivosti. Tako mi, Kraški vodovod, kakor tudi Rižanski vodovod Koper, najbolj potrebujemo vodo poleti.

Dnevna poraba vode se pozimi giblje med 6.000 in 7.000 kubičnimi metri, poleti pa se količina prodane vode zviša na količino do 10.000 kubičnih metrov dnevno. V večjih naseljih razlike v količini porabljene vode iz našega vodovoda med poletjem in zimo niso velike, ker potrošniki v glavnem vse leto uporabljajo samo vodo iz vodovoda. Po vaseh ljudje še vedno uporabljajo lastne vodnjake, ki pa v suši presahnejo. Poleti skoraj presahnejo nanoški viri, ki dajejo v deževnem obdobju veliko vode, ter lokalni vodovodi. Zato se poveča izkoriščanje vodnega zajetja v Brestovici. Obali pa smo v letu 2003 v sušnih mesecih dovajali od 6.000 do 8.000 kubičnih metrov vode dnevno. Če bi takrat imeli dokončano prečrpališče za "tržaško" na Fernetičih, ki ga sedaj gradimo, bi lahko takrat Rižanskemu vodovodu dobavljali še več vode.

Pogled na črpališče Kraškega vodovoda v Klaričih

Naprava za čiščenje in kondicioniranje vode Kraškega vodovoda v Selih na Krasu

Črpališče Klariči v Brestovici polnijo podtalnice Soče, Vipave in Krasa

Naš vodonosnik v Brestovici je pravzaprav nekakšna čudežna točka na Krasu. Vanj se stekajo vse vode, pa še blizu morja je. To črpališče se napaja iz treh podtalnic: iz soške, vipavske in kraške podtalnice. Pri kraški podtalnici bi bilo treba ločiti med podtalnico Timave in podtalnico Krasa. Analize kažejo, da Timava neposredno ne vpliva na vodo črpališča, saj prej zavije proti morju. V Brestovici je sicer kraška voda. Te ob suši tudi najprej zmanjka.

Poleti 2003 se nam je konec julija kvaliteta vode v črpališču Klariči pri Brestovici bistveno spremenila. Ocenjujemo, da na bolje. Njena motnost se je zmanjšala, manjša je bila njena trdota in zmanjšala se je tudi njena električna prevodnost zaradi manjše

PITNA VODA NA KRASU

vsebnosti substanc, ki prevajajo električni tok... To pripovedujem zato, ker se uporabniki bojijo, da bi se v sušnem obdobju zaradi zmanjšanja pretoka vode lahko zgodilo, da bi v črpališče "potegnilo" morsko vodo. Če bi se to res zgodilo, bi se v času največje suše morala električna prevodnost vode povečati in ne zmanjšati.

V obdobju poletne suše 2003 se nam količine vode niso spreminjale. Ves čas smo lahko črpali 200 litrov vode na sekundo, ne da bi se zmanjšala gladina podtalnice. Suša torej ni vplivala na količino vode v črpališču, čemur so se marsikje, kjer so imeli težave z oskrbo z vodo, čudili.

Zgradili bi radi še en vodnjak in podvojili količino načrpane vode v Klaričih

Računamo, da bomo v sodelovanju z Ministrstvom za okolje, prostor in energijo in z Geološkim zavodom Slovenije v letu 2004 opravili dodatne analize o možnostih črpanja vode. Zgradili naj bi nov vodnjak, iz katerega bi poskusno črpali še dodatnih 200 litrov vode na sekundo. Tako bi za en mesec podvojili načrpano količino vode in raziskali, kaj bi se v tem primeru zgodilo s podtalnico in z dotoki vode. Ugotovili naj bi, ali je mogoče brez težav in posledic črpati 400 ali celo 600 litrov vode na sekundo. Po drugi strani pa bi imeli z rezervno črpalko, vgrajeno v dodatno vrtino, omogočeno tudi varnejšo oskrbo z vodo.

Dodatne načrpane količine vode bi lahko z ne prevelikimi denarnimi vložki v izboljšanje transportnega sistema pošiljali na Obalo. Poleti 2003, ko so sicer vladale skrajne razmere v oskrbovanju tega prostora s pitno vodo, smo bili primorani zaradi izjemno nizke ravni podtalnice Rižane že v prvi polovici junija vodo črpati z največjo zmogljivostjo črpalk. To je, razen med dvodnevno prekinitvijo, trajalo do konca avgusta. Vse razpoložljive viške načrpane vode smo dobavljali Obali.

Vodne črpalke v Selih na Krasu

Vodni zbiralnik v Sežani

Kako zavarovati pitno vodo na Krasu pred onesnaženjem?

Grožnja, da se pitna voda onesnaži, neprestano pritiska tudi na nas, zaposlene v Kraškem vodovodu. Kras je zelo porozen in vsaka izlita ali drugače odložena ali zakopana strupena snov hitro prodre v njegove globine do vodonosnikov. Hkrati pa se škodljive snovi lahko na nekem mestu dlje časa nalagajo, nato pa iznenada prebijejo neprepustne varovalne plasti in onesnažijo vodo... In ko se kaj takega zgodi, je zelo težko preprečiti ali vsaj omiliti škodo!

Odločitev države, da bodo morala v desetih letih imeti vsa večja naselja ustrezno kanalizacijo in čistilne naprave, sicer napoveduje boljšo prihodnost skrbi za kakovostno pitno vodo. Bojimo pa se, da bo zelo težko zagotavljati potreben denar za gradnjo kanalizacijskih sistemov in čistilnih naprav in za gradnjo vodovodov. Gradnja kanalizacije je dražja od gradnje vodovoda, v večini primerov bo pa potrebno zgraditi oboje.

Veliko naselij je z vodo oskrbljeno le sanitarno, marsikje pa še to ne. Tako je, na primer, polovica Komna povsem nezadostno oskrbljena z vodo! Tam bo treba zgraditi tudi nov vodovod. A za urejanje oskrbe z vodo in za ravnanje z odpadnimi vodami ne

bodo dovolj le sredstva, ki jih bodo zbrali s taksami za obremenjevanje vode in z vodnim prispevkom. To so za tako majhne občine velike obremenitve.

Vsi seveda upamo, da bomo lahko črpali denar tudi iz evropskih skladov, vendar bo morala biti intenzivnost gradnje, če bi to hoteli uresničiti v naslednjih desetih letih, zelo velika! To pa pomeni tudi velike finančne prispevke občin. Kras je zelo razgiban in zemljišča na Krasu so zelo trda, zato gradnja kanalizacije s čistilnimi napravami ter dokončanje gradnje vodovoda ne bodo poceni. Je pa to edina prava pot.

Na Krasu ni veliko industrije, ki bi onesnaževala okolje in kraško podtalnico. Sežana ima sicer nekaj industrije, a ta ni na vodooskrbnem območju. Prav tako tudi odlagališče odpadkov ni na takem prostoru. Resnično nevarna za podtalnico bi bila lahko proizvodnja v komenskem Aluminiju, v katerem pa so svoj tehnološki postopek že spremenili v naravi bolj prijaznega in sproti kontrolirajo svoje odpadne vode.

Kmetijstvo nasploh in predvsem vinogradništvo sta zagotovo potencialna onesnaževalca vode, saj kmetje še sedaj uporabljajo veliko škodljivih kemičnih pripravkov, čeprav je res, da je na Krasu zaradi redke poseljenosti uporaba kemičnih sredstev precej razpršena.

V Kraškem vodovodu smo, kolikor sami zmoremo, pozorni na tiste, ki bi lahko vplivali na kakovost pitne vode. Eden izmed takih projektov, ki so ga zaradi našega posredovanja opustili, je bil načrtovani kamnolom v Lokvici na Goriškem Krasu. Za tehnološke potrebe naj bi črpali vodo iz Vipave, vendar tega mi nismo smeli dopustiti. Lahko bi črpali našo vodo, a je bila ta za njih najbrž predraga.

Grožnja, da se pitna voda onesnaži, ne prestando pritiska tudi na nas, zaposlene v Kraškem vodovodu. Kras je zelo porozen in vsaka izlita ali drugače odložena ali zakopana strupena snov hitro prodre v njegove globine do vodonosnikov. Hkrati pa se škodljive snovi lahko na nekem mestu dlje časa nalagajo, nato pa iznenada prebijajo neprepustne varovalne plasti in onesnažijo vodo... In ko se kaj takega zgodi, je zelo težko preprečiti ali vsaj omiliti škodo!

Spreminjamo tudi dejavnost kamnoloma ajdovskega SGP Primorja v Lažah med Razdrtim in Senožečami. S širitvijo svojega kamnoloma posredno vplivajo na hudourniško Rašo, ta pa je povezana z Branico in z Vipavo. Zato smo na delovanje tega kamnoloma zelo pozorni.

Trenutno nas skrbi dogajanje pri gradnji hitre ceste na Rebernicah. Tam se nahajajo izviri Nanoškega vodovoda, ki ga gradbišče lahko onesnaži. Iz teh virov se izključno oskrbuje celotna krajevna skupnost Senožeče. Kaj bi se zgodilo v primeru onesnaženja, si lahko mislimo.

Razmišljali smo tudi o tem, da bi našo vodo stekleničili. Toda ustekleničene pitne vode je na našem trgu veliko. Naše sicer dobre vode ni težko stekleničiti. Mnogo težje jo je prodati, ker nimamo svoje prodajne mreže. Zato se s tem sedaj še ne moremo ukvarjati.

Marsikaj v oskrbi prebivalstva z vodo in za njeno varovanje pred onesnaževanjem bi lahko storili, če bi jo smeli podražiti

Leto 2003 nam je jasno pokazalo, da nam večje količine prodane vode omogočajo nabrati dodatna, čeprav nezadostna denarna sredstva za vzdrževanje 500 kilometrov vodovodnega sistema.

Kraševci smo se pred dvajsetimi leti zavestno odločili, da bomo imeli vodo in smo pripravljeni to tudi plačati. Zato se ob ceno vode praviloma nihče ne "spotika". So pa, seveda, tudi taki, ki mislijo, da s to dejavnostjo služimo ogromno denarja. Toda, če stane v vaseh kubični meter vode 200 tolarjev, v Sežani zaradi kanalsčine in čiščenja odpadnih voda pa še enkrat toliko, to ni veliko denarja. Na Krasu človek porabi dnevno povprečno 100 litrov vode ali tri kubične metre na mesec. Za vodo na vasi torej porabi povprečno 650 tolarjev mesečno, v Sežani dvakrat toliko, to je 1.300 tolarjev. Dodatno je seveda državna taksa za obremenjevanje vode, ki pa je povsod v Sloveniji praktično enaka.

Tudi, če bi bila naša voda dražja in bi iz njene podražitve zbran denar lahko in-

vestirali v gradnjo in razvoj vodovodnega omrežja ter za njegovo posodabljanje, bi se to zelo malo poznalo v mesečnem proračunu prebivalcev. Toda država z uredbo zadržuje cene, čeprav vse naše občine ustanoviteljice soglašajo, naj bi se cena za vodo povečala. Upamo, da bo z vstopom Slovenije v Evropsko unijo drugače in da bo vlada sprostila cene za pitno vodo.

Na podlagi bilance za leto 2002, v katerem je bila prodaja vode zaradi obilnih padavin nekoliko manjša od prodaje vode v letu 2001, smo ugotavljali, da bi se morala cena vode povečati za 70 odstotkov.

V letu 2002 se je taksa za obremenjevanje vode na sežanskem območju povečala za 40 odstotkov, to je z 82 tolarjev na 112 tolarjev za kubični meter, toda ta povečan delež je pobrala država. Ta denar država sicer vrača v gradnjo kanalizacije, bi pa morala tudi nam pustiti možnost zbrati ustrezen zakonsko predpisan delež, saj bi s tako zbranim denarjem hitreje zagotovili oskrbo s pitno vodo vsem gospodinjstvom na Krasu in vsem njegovim prebivalcem. Želja Kraškega vodovoda in njegovih občin ustanoviteljic je, naj bi to ceno postavili zadosti visoko, da bi se omrežje začelo vzdrževati samo. Ocenjujemo, da bi potrebovali 20 milijard tolarjev za sanacijo tistega, kar je zamujeno in nujno potrebno. Marsikateri krak našega vodovodnega omrežja je namreč že v precej slabem stanju in delujejo le še z našim velikim angažiranjem.

Poleg želje, da bi si zagotovili dodatna sredstva za sanacijo in razvoj vodnega omrežja, je naša velika želja, da bi čim prej pridobili rezervni vodni vir. Ne glede na to, ali bi bili to Malni, Padež ali pa bi bile to dodatne vrtine v Brestovici! Potrebujemo zanesljive dodatne količine vode, ki bi nam omogočale varnejše in morebiti tudi cenejše obratovanje. Vsak nov vodni vir bi se moral na naš sistem navezati v Rodiku, ker je le-ta zasnovan in organiziran tako, da je možno vračati vodo iz Rodika tudi nazaj v Komen. S tem bi ne samo povečali zanesljivost oskrbe Krasa in Obale z vodo, temveč bi si lahko s tem pomagali, kadar bi bilo treba zaradi večjih popravil ali rekonstrukcije vodovoda določen del vodovoda odklopiti. Oskrba z vodo pa bi bila potem vselej nemotena!

Človek s svojo dejavnostjo in z malomarnostjo zastruplja vodo

KMALU BOMO GOVORILI O VODI KOT O "BELEM ZLATU"!

Andrej Kranjc

V prispevku "Voda in kras" je v 1. številki revije Kras akad. dr. Andrej Kranjc med drugim napisal "Dobra, čista in mrzla sladka voda postaja vrednost, ki se je vedno bolj zavedamo. Morda ni več daleč čas, ko bodo tudi "kraške puščave" enako cenjene zaradi vode v svojih globinah, kot so cenjene danes arabske puščave in ameriške prerije, pod katerimi so ležišča nafte. Ali bomo kmalu govorili o vodi kot o "belem zlatu"? Takrat se bo pokazalo, kakšno vrednost pomenijo veliki kraški izviri, ki imajo svoje vodozbirno območje pod nenaseljenimi, z gozdovi poraslimi in obilno namočenimi visokimi kraškimi planotami".

Ker prispevek pojasnjuje in dopolnjuje pripoved direktorja Kraškega vodovoda Borisa Korošča "Vode je dovolj in to dobre, le onesnažiti je ne smemo!" na 8. strani te izdaje Krasa v celoti povzema, kar smo v reviji Kras objavili že pred desetimi leti, ko revija Kras še ni bila tako poznana po vsej Sloveniji, kot je poznana sedaj.

Uredništvo

Pomanjkanje vode od nekdaj velja za značilnost krasa. Že Valvasor je pred več kot 300 leti slikovito opisal težave, ki jih ima zaradi tega prebivalstvo: nezdravo vodo, ki jo pijejo Kraševci (zato imajo rajši vino), dolga in težavna pota, po katerih se oskrbujejo z vodo prebivalci Suhe krajine, nočne straže, ki ob suši bede ob vaških kalih. Ni čudno, da se je zaradi tega, zaradi golih skalnih površin in poletnega posušenega rastlinskega pokrova, izoblikovala predstava o "kraški puščavi".

Res je "puščavski videz" značilnost določenih kraških pokrajin, predvsem v Sredozemlju, ki so ga starejši potniki in potopisci tudi najbolj poznali. Toda kras so tudi zeleni travniki, kakršni so okoli Lipice, bujni gozdovi kočevskega Roga in Trnovske planote ter brezovi gaji v Beli krajini.

Kras je delo vode

Za nastanek krasa je voda prav tako pomembna, kot je pomemben kraški kamen - vodotopni apnenec. Voda je oblikovala tako najmanjše oblike, kot so žlebiči na posameznih skalah, škavnice in škraplje, kot tudi velika kraška polja, kakršno je Cerkljansko, in orjaške podzemne jame.

Kot je poseben način pretakanja vode v krasu - kraška hidrologija - bistvo krasa sploh, tako so tudi vodni pojavi med njegovimi najpomembnejšimi značilnostmi. Za kras so značilne velika podzemeljska prepustnost za vodo in velike možnosti zadrževanja vode v podzemlju - v kraških vodonosnikih. Za razliko od normalnega reliefa na krasu vsa padavinska voda takoj ponikne v podzemlje, zaradi česar jo manj izhlapi. Cele reke, ki se zbirajo na neprepustnem svetu, ob prestopu na kraški svet izginejo v podzemne jame. Tudi kraški izviri, kjer priteka podzemna voda spet na površje, so lahko zelo veliki. Iz izvira Fontaine de Vaucluse v Provansi v Franciji, po katerem je dobil tak tip izvirov ime "vokliški izviri", vre iz globine 330 metrov do 100 kubičnih metrov vode v sekundi! Iz Planinske jame, iz Močilnika in iz Divjega jezera tudi pri nas izvirajo prave reke.

Spremenjen odnos do vode in krasa

Z napredkom tehnike se spreminja človekov odnos do vode na krasu. To, da velike količine padavinske vode izginjajo v podzemlje in se tam zbirajo v kraških vodonosnikih ter pritekajo na površje v velikih, a med seboj zelo oddaljenih izvirih, je nekdaj za človeka in njegovo gospodarstvo pomenilo izgubo. Le nekaj deževnice je uspel shraniti v cisternah in kalih, ob suši pa je moral vodo od daleč nositi, tovoriti ali voziti. A vode tudi takrat ni bilo premalo. Bila je le napačno porazdeljena (zimski nalivi in poletne suše, redki izviri in pomanjkanje površinskih tokov) in nedostopna v globinah kraške kamninske gmote, tako da je ni bilo mogoče doseči s kopanjem vodnjakov.

Zdaj gledamo na to drugače. Kmetijstvo že zdavnaj ni več glavni vir preživetja ljudi na krasu; večina vasi ima vodovode; lokalne vodovode, ki jim poleti zmanjkuje vode, zamenjujejo regionalni vodovodi z dovolj velikimi zalogami; da voda izginja v podzemlje in se zbira v vodonosnikih, je ugodnejše od površinskih zbiralnikov, naravnih in umetnih jezer.

Dobra, čista in mrzla sladka voda postaja vrednost, ki se je vedno bolj zavedamo. Morda ni več daleč čas, ko bodo tudi "kraške puščave" enako cenjene zaradi vode v svojih globinah, kot so danes cenjene arabske puščave in ameriške prerije, pod katerimi so ležišča nafte. Ali bomo kmalu govorili o vodi kot o "belem zlatu"? Takrat se bo pokazalo, kakšno vrednost pomenijo veliki kraški izviri, ki imajo svoje vodozbirno območje pod nenaseljenimi, z gozdovi poraslimi in obilno namočenimi visokimi kraškimi planotami.

Učimo se na tujih napakah!

Kot ni kras samo naša posebnost, je izkoriščanje kraške vode še manj. Zato pa imamo priložnost, da se od drugih marsikaj naučimo, predvsem pa, da se učimo na tujih napakah in da jih sami ne delamo. Le dva primera!

V nižjih delih Belgije je glavni vir pitne vode kraška voda, ki iz Ardenov skozi plasti krede počasi teče proti morju. Nekdaj je bila ta voda zelo blizu površja; ponekod je sama pritekala na površje v obliki arteških vodnjakov. Zdaj morajo vodo črpati iz velikih globlin in globina te talne kraške vode iz leta v leto hitro pada.

Na obalah južne Italije so marsikje kraški izviri, ki so zajeti za oskrbo s pitno vodo. Zaradi urbanizacije in razvoja turizma so potrebe po vodi vedno večje. Črpajo vedno več vode, v izvire oziroma kraške vodonosnike prodira morska voda in namesto nekdanje dobre kraške vode je v zajetjih zaslana voda. Potrebe so vedno večje, vode pa je vedno manj oziroma je vedno slabša.

To je vprašanje svetovnega pomena in zato mu razne mednarodne organizacije namenjajo veliko pozornost, vključno UNESCO v okviru Mednarodnih hidroloških programov, in Evropska skupnost v okviru akcij COST, v katerih sodelujejo tudi slovenski strokovnjaki.

Poleg prednosti ima kraška hidrologija tudi svoje slabosti, gledano s stališča človekovih potreb po vodi. Voda s površja skozi kraška tla hitro ponika v podzemlje; ne zadržuje se dolgo na površju, kjer sije nanjo sonce; ne skaklja čez kamne in se ne zrači; v njej ni rastlin in drugih organizmov, ki bi jo čistili; ne pretaka se skozi peščene plasti, ki bi jo precejale. Kakršna je pritekla s površja, taka je v podzemlju. Razen, da mimogrede še kaj spere in odplavi s seboj, neglede na to, ali je bila v brezno odvržena mrhovina ali je bilo po kraški njivi potreseno gnojilo oziroma je bil po njej razpršen herbicid.

Na prelomu iz 19. v 20. stoletje je eden izmed utemeljiteljev moderne speleologije in tudi raziskovalec Postojnske jame E.A. Martel jasno dokazal povezavo med stalnimi epidemijami v majhnem francoskem mestu in med kraškim izvirom pod mestom, ki so ga prebivalci uporabljali za

pitno vodo. Taka neposredna nevarnost je danes mimo (skoraj - tudi na Vrhnikih je bil pred leti pogost "hidrični" hepatitis); če ne drugače že zaradi kontrole vode v zajetjih, ki se jih uporablja za pitno vodo. Vodo v takih zajetjih sedaj namreč redno kontroliramo, filtriramo, dezinficiramo, kloriramo, ozoniramo itn., žal pa ne moremo "zgrabiti bika za roge", to je obvarovati vode pred onesnaževanjem že v njenem zbirnem območju oziroma med njenim podzemeljskim potovanjem proti izvirom. Dobra pitna voda pa ni le vprašanje tehnike, kajti določenih onesnaženj iz vode ni mogoče (ustrezno) odstraniti, da bi bila voda spet pitna, oziroma bi bili taki postopki zelo zelo dragi, tako da bi bilo ceneje vodo uvažati, na primer iz Kanade!

Na krasu so še vedno primeri, ko človek zaradi malomarnosti zastruplja vodo

V zvezi s pitno vodo v Sloveniji je danes najpomembnejša naloga - tako strokovnjakov (krasoslovcev, geologov, biologov, kemikov...) kot tudi ozaveščenih "zelelih" laikov - obvarovati zaledja (zbirna območja) velikih kraških izvirov pred onesnaževanjem, zmanjšati stopnjo onesnaženosti in poskrbeti, da se bo površje nad kraškimi vodonosniki uporabljalo v take namene in na tak način, da to ne bo uničilo kraških vodonosnikov kot virov pitne vode. Kljub velikemu napredku in veliki moči tehnike ter optimizmu, ki izvira iz tega, so načini in možnosti za onesnaževanje tako obsežni in nepredvidljivi, da številnim našim kraškim vodonosnikom preti ne le povečano onesnaženje ampak celo uničenje z vidika uporabnosti za pitno vodo.

Najbolj znan je primer Krupe, kraškega izvira v Beli krajini, ki naj bi oskrboval s pitno vodo vso Belo krajino, a je zaradi industrijskih odpadkov, ki so jih bili odlagali v zaledju njenega izvira, onesnažen z zdravju škodljivimi PCB-ji, tako da tiste vode še desetletja ne bo mogoče varno uporabljati.

Žal lahko na vsakem koraku našega krasa naletimo na primere, ko človek s svojo dejavnostjo in z malomarnostjo onesnažuje in zastruplja kraško vodo. Naj naštejem le nekaj primerov, ki jih je raziskoval Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU iz Postojne!

V Postojnsko jamo so s padavinsko vodo prenikale snovi, ki se jih je uporabljalo v proizvodnji razstreliv.

Tik pred ponorom Črnega potoka (ki se pod zemljo izliva v Pivko v Postojnski jami) je bila vojaška pralnica za celotno takojšnje vojaško območje z neustrezno čistilno napravo in večkrat je bilo po vsej Pivki navzdol skozi podzemlje zaznati močan porast določenih kazalnikov onesnaženosti; tudi v tistem delu Planinske jame, kjer živi veliko močerilov.

Iz sanitarij v campingu Pivka jama je v spodaj ležečo jamo prenikala voda oziroma tekočina iz greznice in s sledilnim poskusom je bilo dokazano, da potrebuje onesnažena voda oziroma gnojnica le nekaj ur, da prenikne s površja skozi 40 metrov debele sklade apnenca do jamskega stropa.

Številne hiše na krasu imajo še vedno odpadne vode napeljene neposredno v kraško podzemlje.

Kraške jame in brezna se uporabljajo za odlagališča smeti (vključno z neuporabljenimi municijami, z odvrgnjenimi avtomobilskimi ogroddi in gospodinjskimi stroji, s kadavri, s kurjim gnojem iz farm in z celo z vagoni salam!).

Iz neustreznih rezervoarjev izteka v kras kurilno olje; ob nesrečah na železnici in cestah odteka v kraško podzemlje, včasih prav neposredno nad izviri, najrazličnejše škodljive in tudi strupene tekočine; iz lovilnikov maščob ob avtocesti se izliva v kraško talno vodo deževnica z visoko koncentracijo soli, svinca in kadmija.

Gradiva o vsem tem je zbranega dovolj za več knjig!

Če sklenem, smo po eni strani lahko veseli, da imamo prav v našem krasu velike zaloge dobre pitne vode, po drugi strani pa moramo biti zaskrbljeni, ker neodgovorno ravnamo za njeno varovanje in za ohranjanje njene kakovosti. Ne le ob svetovnem dnevu vode - 22. marcu - ampak vsak dan, torej vsakič, kadar se peljemo po krasu, in ob vsakem trenutku, če živimo na krasu, bi se morali zavedati, da je v globlinah pod nami dragocena kraška pitna voda. Saj se moralno vprašanje našega odnosa do naravnih virov v primeru kraške vode povezuje tudi z veliko ekonomsko koristjo oziroma škodo!

Akademik dr. Andrej Kranjc - znanstveni svetnik, Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna

Vprašanje in odgovor iz JZ Park Škocjanske jame

VETRNE ELEKTARNE NA KRASU?

Borut Peric, Tomaž Zorman

V času, ko se država Slovenija mrzlično pripravlja na vstop v Evropsko unijo, je na pleča občinskih veljakov številnih primorskih občin padla izjemno pomembna naloga. Skorajda sami se morajo kar hitro opredeliti, ali podpirajo gradnjo številnih vetrnih elektrarn po slemenih in robovih visokih kraških planot. Težka odločitev! Toliko bolj, ker bi pri takšni zadevi poleg občinskih upravnih ljudi in organov nujno morali imeti besedo še strokovnjaki, ki celostno poznajo to problematiko, in vsi, ki kakor koli uporabljajo ta prostor.

Pred časom so Bistričani obravnavali postavitev vetrnih elektrarn na Volovji rebri, ki velja za izjemen kotiček, kjer iz rastlinsko in živalsko bogatih suhih kraških travnikov štrlijo slikovite bele skale. Tamkajšnji mir in tišino pridejo uživati številni obiskovalci in tisti, ki jih privabljajo in hkrati vznemirjajo skrivnosti neokrnjene narave.

Sedaj se odloča o nekaterih slemenih med Senožečami in Sežano, med drugim o Vremščici. Tudi slednja velja za izjemno vabljivo izletniško točko, ki razkriva številna dragocena travišča in gnezda za slovenske razmere pomembnih vrst ptic. Priстойne vladne službe so Volovjo reber, Vremščico ter številne druge visoke kraške planote ovrednotile in določile za evropsko pomembne in ta območja so predvidela za zaščito v okviru Nature 2000. Vremščica in Volovja reber sta tudi v vplivnem območju Parka Škocjanske jame, ki je zaradi izjemnih naravnih lepote edini v Sloveniji vpisan v

Seznam Unescove svetovne kulturne in naravne dediščine. Pogled na pogorje Vremščice, posejano z vetnicami vetrnih elektrarn, bi - če nič drugega - precej kazil podobno kraške pokrajine v okolici parka.

Žal ne moremo imeti obojega - električne energije vetra in neokrnjene edinstvene narave s svojim izjemnim rastlinskim in živalskim bogastvom... Če hočemo še naprej ohranjati neokrnjeno naravo, kar je v primerjavi z večino razvitih zahodnoevropskih držav naša velika prednost in izziv, moramo pred takó velikim posegom v prostor na občutljivih kraških območjih temeljito premisliti. Vrnitve po postavitvi gigantov (steber, na katerem stoji generator, je visok 40 do 65 metrov, lopatice vetrnic so dolge 21 metrov, za en podstavek se porabi kakšnih 200 m³ betona) preprosto ni!

Tako so videti vetrne elektrarne v Španiji, v podobnem okolju, kot na Krasu
Fotografija: Elektro Primorska, Nova Gorica

Če morajo v nekaterih evropskih državah parke ustanavljati tako, da v degradiranih območjih umetno spet obnavljajo oziroma ponovno urejujejo naravne razmere (npr. v Veliki Britaniji in na Nizozemskem), nam v Sloveniji tega ni treba početi, saj je dovolj, da na državni ali občinski ravni zaščitimo razmeroma neokrnjene predele narave in izdelamo mehanizme za sonaravni razvoj.

In še pred nedavnim se je veliko govorilo o Kraškem regijskem parku, kate-rega ustanovitev in razglasitev so podprle vse občine, ki bi z drugimi zaščitnimi območji v tem delu Slovenije ponujal številne možnosti za vse bolj dragoceni oddih na svežem kraškem zraku s pogledom na simpatične gručaste vasice in visoke kraške planote. Vsi smo takorekoč do včeraj tvorno sodelovali pri snovanju naših želja v Kraškem parku skozi Pilotni projekt Kras. Sedaj

Pogled na Škocjanske jame z Vremščico v ozadju, na kateri naj bi tudi postavili vetrne elektrarne.
Fotografija iz monografije CARSO, due lingue, un altipiano, Trst

pa si želijo nekateri le še vetrnic! Mar imamo res tako kratko pamet?

Nekateri tega ne vedo, pa je vendarle dobro opozoriti, da v Unescu v Parizu že nekaj let čakajo in je načeloma tudi sprejet predlog za vpis klasičnega Krasa v seznam njegove svetovne dediščine kot enega izmed najznačilnejših primerov kraške krajine na svetu. Za sprejetje predloga so potrebne le še tako imenovane strokovne podlage, ki pa z »vetrnično podlago« zagotovo ne bodo zdržale strogega preverjanja in čisto normalnega občutka komisije o tem, kaj je Kras in tipična kraška krajina.

V obstoječem državnem prostorskem planu R Slovenije je na Krasu še vedno v zasnovi varstva narave opredeljen Kraški regijski park kot obvezno izhodišče Republike Slovenije, ki ga morajo upoštevati tudi vsi prostorski plani lokalnih skupnosti-občin. Iz tega nedvoumno izhaja, da so predvidena območja vetrnih elektrarn v nasprotju z obveznimi republiški izhodišči prostorskega plana R Slovenije in da nimajo nobene zveze z varstvom narave.

In kaj lahko ponudimo kot alternativo silnim obljubam elektroenergetikov o zaposlovanju in odkupovanju zemljišč?

Ponudimo »ničvredno gmajno« gostu iz Velike Britanije, Nizozemske, Belgije ali od kod drugod, v kateri mrgoli živali in kjer raste ogromno rastlin - ponudimo torej pestrost ali raznovrstnost! In to pomeni tudi trženje brez vlaganja. Vložek je le v pamet! V pamet namreč, da nekdo sprevidi vrednoto, da jo ohrani in da se o naravi in njeni vlogi tudi nekaj nauči, ter to znanje in gmajno potem drago proda. Proda pa jo ljudem, katerim so industrija, vetrnice, kemikalije in druge civilizacijske »pridobitve, ugodnosti« naravo uničile do te mere, da sedaj ponovno sadijo robido, grmovje, plevela ter jih občudujejo kot čudo, kot nekaj lepega, enkratnega in izjemnega. Dolgoročno, verjetno res šele čez nekaj let, vendar trajno (kar pomeni vsaj petdeset let ali več) je in bo gmajna dobičkonosen posel za Slovence v Evropi. Ne le za dva, morda tri ali nekaj več ljudi, kot jih zaposli polje vetrnih elektrarn, temveč za veliko več! Za primer, ki to trditev potrjuje, navajava, da ima Kraljevo društvo za opazovanje in proučevanje ptic v Veliki Britaniji 2 (poudarjava z besedo: dva!) milijona članov, ki so željni opazovanja redkih ptic, uživanja čistega zraka in seveda spremstva vodnika ali vodnice, ki bi jim te zanimivosti znal pokazati. V Sloveniji in na Krasu imamo veliko redkih ptic in drugih živali ter rastlin, obilo čistega zraka in burje, potrebujemo le še nekaj znanja in pameti ter predvsem pravo mero modrosti, da sprejmemo pravo odločitev in ohranimo našo naravo tako zase in za naše zanamce kot tudi za turiste. Turizem je namreč vse bolj pomembna gospodarska panoga, ki doživlja v zadnjih letih največjo rast in v katero vse več vlagajo tudi družbe, ki z njo sicer nimajo nobene povezave, npr. naftne družbe, letalska in letališka podjetja, itn. In če ne verjamete nam, naravovarstvenikom, verjemite vsaj naftnim mogotcem!

Borut Peric, univ.dipl. geolog -
strokovni sodelavec v Javnem zavodu Park Škocjanske jame, Škocjan

Tomaž Zorman, univ.dipl.inž.gozdarstva -
vodja nadzorne službe v Javnem zavodu Park Škocjanske jame, Škocjan

PODOBA KRASA

Pred izidom
nove knjige o Krasu

ZAKAJ NA KRASU

SKORAJ SAMO SLOVENSKA LEDINSKA IMENA?

Julij Titl

Kras je nudil po svoji legi in po prirodnih svojstvih svojega ozemlja za človeka izredno vabljivo pokrajino že v najzgodnejšem obdobju. Čez Kras so potekale in se križale številne prometne in trgovske poti, stičišča različnih ljudstev in kultur. V tej zemlji je bila globoko zakoreninjena človekova prisotnost. To se posebej odraža v številnih ledinskih in vodnih imenih. Nekaj teh imen, zvečine keltskih, je nastalo že v predrimski dobi, medtem ko so romanska imena tod zelo redka, ponekod pa jih sploh ni. Največ imen je nastalo v srednjem veku in v začetku novega veka. Ta so skoraj v celoti slovenska.

Dr. Julij Titl

Imena so bila nujnost. Njihov nastanek je narekovala potreba, da se kraj ali območje identificira in loči od drugih krajev ter območij. Imena pa niso enakomerno razporejena; njihovo gostoto in razmestitev so narekovali izrabljanje tal, zemljepisna različnost pokrajine, gospodarske in politične razmere, prometne zveze in tudi obrambne nujnosti. Bolj ko je človek gospodaril s prostorom, bolj so bila imena številčnejša in imajo zaradi tega najobjektivnejšo stvarno vsebino in najverodostojnejši obraz.

Ledinska imena so tudi bogata zakladnica, v kateri je shranjena narodova preteklost in njegova duhovnokulturna, gospodarska in civilizacijska raven. Vsebinske značilnosti, ki jih vsebujejo imena, objektivno odražajo tudi kolektivno zavest ljudi in njihovega poimenovanja svetâ okrog sebe. Poleg tega so tudi stari in verodostojni jezikovni spomeniki in prave priče jezikovne zgodovine. Kljub svoji pomembnosti pa so imena nezadostno zbrana in zelo ogrožena.

Pregled zbranih ledinskih in vodnih imen se nanaša na tisti del Krasa, ki spada na območji občin Komen in Sežana. Komenska občina zajema 15 katastrskih občin, sežanska občina pa zajema 23 katastrskih občin.

Zaradi geološke in površinske raznolikosti prevladujejo na Krasu krajevna in ledinska imena, ki označujejo **zemeljsko površje**. Prav ta so bila in so še sedaj odločilna za človekovo orientacijo v prostoru. Na obravnavanem območju obsegajo taka imena kar 35 odstotkov vseh evidentiranih imen. Med njimi odpade skoraj polovica na **vzpentine**, med katerimi prevladuje ime **Hrib**. Takih imen je je največ v katastrskih občinah Dutovlje, Merče, Sežana in Štjak. Pojavljajo se v naslednjih različicah: *Majski hrib*, *Na hribu*, *Preko hribov*, po posestnikih *Perinov hrib* in *Živčev hrib* ter po naselju *Merčanski hrib*. Sledi mu toponim ali krajevno ime *Brdo*, ki se pojavlja v naslednjih različicah: *Dolgo brdo*, *Erzeljsko brdo*, *Na*

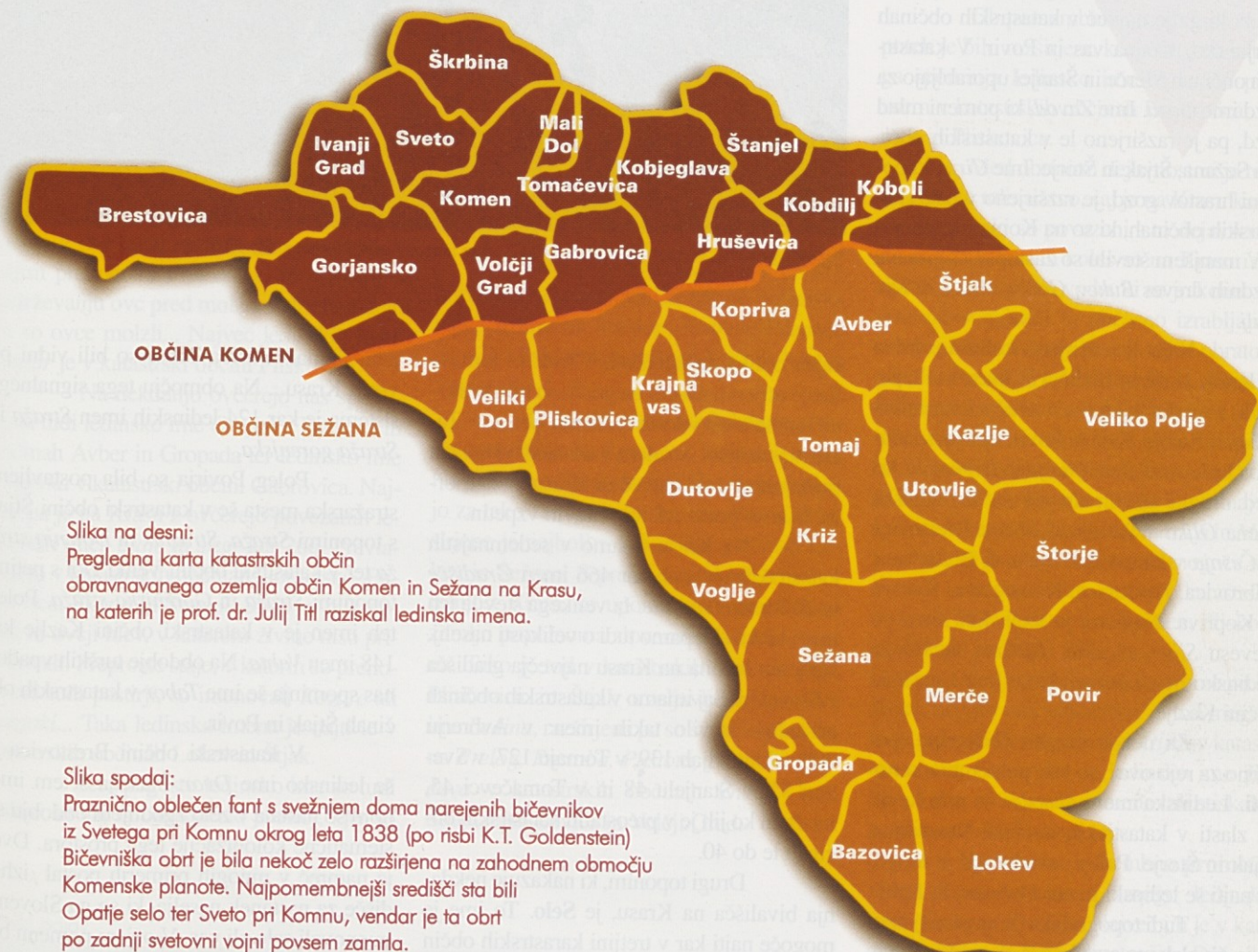
brdu, *Preko brd* in kot manjšalnica *Brdce*. Precej manj je imen *Vrh*, ki so le v katastrskih občinah Dutovlje, Merče in Sežana. Najmanj pa je zastopano ime *Breg* in je v večbesednih zvezah *Dolenji breg*, *Mrtvaški breg*, *Na bregu*, *Nad domačim bregom* in *Pod bregom*.

Ker je površje Krasa precej enolična planota, je kar precej ledinskih imen, ki se nanašajo na **raven svet**. Izmed ravnin prevladujejo imena *Polje*, *Poljana* in *Ravan*, ki so razširjena predvsem v katastrskih občinah Gabrovica, Križ, Sežana, Tomaj in Voglje.

Tako kot vzpetine ima tudi **poglobljen svet** mnogo različnih ledinskih imen. Med njimi je najštevilnejše ime *Dol*, ki je najbolj zastopano v katastrskih občinah Gabrovica in Ivanji Grad. Največkrat je povezano z višinskim razmerjem kot *Dolenji dol*, *Srednji dol* in *Gorenji dol* ali pa je v zvezi s posestnikom *Dančev dol*, *Gubčev dol* in *Živčev dol*. Po pogostnosti mu sledi ime *Dolina*, ki je najštevilnejša v katastrskih občinah Brestovica, Brje, Gorjansko in Ivanji grad. Največkrat se pojavlja v zvezi s posestnikom kot *Bevčeva dolina*, *Čotova dolina*, *Farjeva dolina*, *Janezova dolina*, *Kovačeva dolina*, *Lahova dolina* in *Rajnega strica dolina*, po legi pa *Dolenja dolina*, *Dolina nad njivo*, *Dolina pod hribom*, *Dolina pod vrhom*, *Dolina pri oreh* in *Srednja dolina*. Poleg teh imen so zastopana še imena *Draga*, *Globočak*, *Rupe*, *Struga* in *Žleb*.

Zaradi precej enolične petrografske sestave tal se na Krasu pojavlja le malo ledinskih imen po različnih kamninah. Ime *Kamen* se pojavlja v katastrskih občinah Gorjansko, Pliskovica in Štjak, kot *Kremenjak* v katastrskih občinah Gabrovica in Škrbina, kot *Peč* v katastrskih občinah Lokev in Štanjel, kot *Kras* v katastrski občini Lokev in kot kraška prst *Jerina* v katastrskih občinah Pliskovica in Sveto.

Kljub temu, da na Krasu ni tekočih vodâ, je tod kar 141 ledinskih imen, ki označujejo **tekoče vode**. Tako se ime *Potok* po-

Slika na desni:
Pregledna karta katastrskih občin obravnavanega ozemlja občin Komen in Sežana na Krasu, na katerih je prof. dr. Julij Titl raziskal ledinska imena.

Slika spodaj:
Praznično oblečen fant s svežnjem doma narejenih bičevnikov iz Svetega pri Komnu okrog leta 1838 (po risbi K.T. Goldenstein). Bičevniška obrt je bila nekoč zelo razširjena na zahodnem območju Komenske planote. Najpomembnejši središči sta bili Opatje selo ter Sveto pri Komnu, vendar je ta obrt po zadnji svetovni vojni povsem zamrla.

javlja v katastrskih občinah Gabrovica, Gorjansko, Ivanji Grad, Štjak in Veliki Dol, ledinsko ime *Roja* pa se pojavlja le v katastrski občini Gorjansko. Vendar tod niso mišljeni pravi potoki, ampak so mišljene hudourniške struge, po katerih ob nalivih teče voda.

Pri stoječih vodah prevladujejo ledinska imena *Jezero*, *Kal* in *Luža*. Vodni imeni *Studenec* in *Škedenc*, ki je ljudsko ime za studenec, sta najbolj pogosti v katastrskih občinah Pliskovica in Štjak, vodno ime *Šterna* pa je največkrat v katastrski občini Štorje. Sledijo imena *Lokva*, *Močila* in *Mlaka*, ki pa jih je največ v katastrskih občinah Gorjansko, Komen in Pliskovica.

Mnogo ledinskih imen potrjuje podatke o **rastlinski odeji** na Krasu. Rastje je namreč ena izmed najpomembnejših sestavin naravnega okolja. Ta imena so zelo stara. V njih se kažejo skupni učinki tako sedanjih kakor tudi preteklih naravnih dejavnikov. Na območju Krasa so vplivale na rastje tudi krajevne klimatske razmere, relief in kamninska sestava tal.

Očitno je, da je bil na Krasu **gozd** prvotna naravna vegetacija. Pomeni rastlinsko združbo, ki sestoji predvsem iz gozdne-ga drevja, pod katerim pa lahko kot gozdna podrast uspevajo tudi grmovnice, praprotni in trava. Ledinska imena za gozd so na Krasu zelo raznolika, saj ga imenujejo *Boršt*,

* Prispevek je kratek povzetek obširne študije, v kateri je avtor obdelal več kot 70.000 kraških imen. Avtor upa, da bo izšla v letu 2004 v knjižni obliki.

PODOBA KRASA

Gora, Gozd, Loza in Zavod. Prevladuje ime *Boršt*, ki ga je največ v katastrskih občinah Gorjansko, Krajna vas in Povir. V katastrskih občinah Merče in Štanjel uporabljajo za gozd ime *Gora*. Ime *Zavod*, ki pomeni mlad gozd, pa je razširjeno le v katastrskih občinah Sežana, Štjak in Štorje. Ime *Cirje*, ki pomeni hrastov gozd, je razširjeno v tistih katastrskih občinah, ki so na Komenski planoti. V manjšem številu so zastopana še imena gozdnih dreves *Bukev*, *Gaber*, *Hrast* in *Koستانj*.

Najbolj razširjeno kulturno drevo na Krasu je oreh. Ledinskih imen kot izpeljank iz oreha najdemo največ v katastrskih občinah Kazlje, Križ in Povir, kjer prevladujejo *Orehova dolina*, *Orešje* in *Orehovec*. Izmed drugih sadnih dreves so še ledinska imena *Oljka* v katastrski občini Brestovica in *Česnja* v katastrskih občinah Brestovica, Gabrovica, Hruševica, Kobjeglava, Komen in Kopriva. Najmanj je ledinskih imen po drevesu *Sliva*, *Hruška*, *Jablana* in *Višnja*. Ledinsko ime *Lipa* najdemo le v katastrski občini Kazlje.

Za некоč razvito živinorejo, posebnost za rejo ovac, so bile pomembne **senožeti**. Ledinska imena *Senožeti* so zelo številna zlasti v katastrskih občinah Brestovica, Štjak in Štorje. Poleg navedenega je mogoče najti še ledinski imeni *Dobrava* in *Loka*.

Tudi topografska (krajepisna) imena iz **živalskega sveta** so zelo stara in povedo, s katerimi živalmi je človek prihajal v stik. Razporeditev in pogostnost živalskih imen sporočata tudi o nekdanji razširjenosti posameznih živalskih vrst.

Izmed domačih živali prednjačita na Krasu ledinski imeni *Mačka* in *Zajklja*, med divjimi živalmi pa prednjačita ledinski imeni *Jazbec* in *Volk*. Slednje ledinsko ime je najti na vsem južnem delu Krasa ter v katastrskih občinah Avber in Štjak. Med pticami prevladujeta ledinski imeni *Čukovec* in *Kavka*, med plazilci pa prevladujeta ledinski imeni *Kačenca* in *Modras*.

Poseben spomin na halštatsko (železno) dobo ohranja ime **Gradišče**. V tem imenu vidimo dediščino prazgodovinskih časov, v katerih so bila gradišča najbolj obi-

Kraške brazde, iz monografije CARSO, due lingue, un altipiano, 2000

čajna oblika naseljenosti. Vzrok za postavljanje utrjenih naselij na gričih so bile nemirne razmere ob vdorih različnih ljudstev. Takih najstarejših, z zidom varovanih višinskih postojank je bilo največ na Krasu in ob morju. Bile so ponavadi na vrhovih vzpetin.

Na Krasu imamo v sedemnajstih katastrskih občinah kar 466 imen *Gradišče* in 267 imen *Gradine*. Iz velikega števila teh imen lahko sklepamo tudi o velikosti naselij. Verjetno so bila na Krasu največja gradišča v Sloveniji. Saj imamo v katastrskih občinah naslednje število takih imen: v Avbrerju 202, v Dutovljah 139, v Tomaju 127, v Svetem 55, v Štanjelu 48 in v Tomačevci 45, medtem ko jih je v preostalih katastrskih občinah le do 40.

Drugi toponim, ki nakazuje nekdanja bivališča na Krasu, je **Selo**. To ime je mogoče najti kar v tretjini karastarskih občin na Krasu. Po njihovi razširjenosti in zgostitvi sklepamo, da je bilo na prostoru Krasa kar dvanajst (?) minulih naselij. Nanja spominja kar 353 imen *Selo*, *Na selu*, *V selih*, *Selce*, *Selišče* in *Seljevec*. Večina teh naselij je verjetno propadla med turškimi vpadi na Kras.

Kras je bil tudi zelo primeren prostor za postavitev **signalnega sistema** za obrambo pred turškimi vpadi. Za to so bile tod odlične geografske razmere, ki so omogočale uspešno vidno obveščanje ljudi pred grozečo nevarnostjo. Sistem glavnih signalnih točk je bil razporejen po daleč naokrog vidnih mestih. Na njih so bile postavljene stražnice. Med najpomembnejšimi, skupaj s taborom, je bila na vzpetini Tabor nad Povir-

jem. Signali s hriba Tabor so bili vidni po vsem Krasu... Na območju tega signalnega sistema je kar 124 ledinskih imen *Straža* in *Straža gorenjska*.

Poleg Povirja so bila postavljena stražarska mesta še v katastrski občini Štjak s toponimi *Straža*, *Stražnik* in *Dolenja straža* ter v katastrski občini Veliki Dol s petimi toponimi *Straža* in *Gorenjska straža*. Poleg teh imen je v katastrski občini Kazlje kar 148 imen *Vahta*. Na obdobje turških vpadov nas spominja še ime *Tabor* v katastrskih občinah Štjak in Povir.

V katastrski občini Brestovica je še ledinsko ime *Dvor*. Naselja s tem imenom so nastala v zelo zgodnjem obdobju sistematične kolonizacije tega prostora. Dvor je namreč v mnogih primerih postal izhodišče za nastanek naselja, ki so ga Slovenci imenovali selo ali vas. V ožjem pomenu besede označuje dvor zemljiško posestvo z vsemi kmeti, ki ga obdelujejo.

V več tisoč letih se je **kmetijstvo** razvijalo v različnih fazah in oblikah. Na **prvotno poljedelstvo** nas spominjajo ledinska imena *Krčevnik* v katastrski občini Volčji Grad, *Trebež* v katastrski občini Povir, *Novica* v katastrski občini Ivanji Grad, *Laz* v katastrski občini Štjak, *Kopanje* v katastrskih občinah Škrbina in Štanjel ter *Ogenj*, *Pogorišče* in *Požar* v katastrski občini Brestovici.

Iz obdobja **novejšega poljedelstva** je največ ledinskih imen *Njiva* v katastrskih občinah Brestovica in Štjak. Njive so v glavnem poimenovali po pridelkih na njih. Tako je v katastrski občini Komen 21 njiv z ledinskim imenom *Kapusnica* in v katastr-

ski občini Štjak 141 njiv z ledinskim imenom *Zeljnik*. Sledijo še ledinska imena *Bo-bišče*, *Fižolek*, *Grašica*, *Konopljišče*, *Lanišče*, *Lukovca* in *Sirkovca*.

Poleg teh ledinskih imen prevladujeta Krasu v vseh katastrskih občinah še ledinski imeni *Ograda* in *Obzidje*. Največ jih je v katastrskih občinah Brestovica, Gorjansko in Utovlje.

Nekdaj je bila na Krasu zelo razvita ovčereja, ki je predstavljala pomemben del živinoreje. Po tej panogi je nastalo mnogo ledinskih imen, med katerimi je najbolj poznano ledinsko ime *Muzar*. Pomenilo je poseben prostor na pašniku, kjer se je v ogradah molzlo ovce. Ta je bil ponavadi razdeljen v dva dela, medsebojno povezana z ožjim prehodom. Prvi del je bil namenjen zadrževanju ovc pred molžo, v drugem delu pa so ovce molzli... Največ ledinskih imen *Muzar* je v katastrski občini Pliskovica.

Na nekdanjo ovčerejo nas spominjata tudi ledinsko ime *Ovčjak* v katastrskih občinah Avber in Gropada ter ledinsko ime *Ovčevka* v katastrski občini Gabrovica. Največ pa je na Krasu z ovčerejo povezanih ledinskih imen *Staje* in sicer kar 266. Prevladujejo v katastrskih občinah Gorjansko, Pliskovica, Skopo in Štanjel. Staje so bile goveji in ovčji hlev, v katerem živine niso privezovali. Preproste staje, v katerih so prenočevali tudi pastirji, so imenovali *Kozare* ali *Kozjaki*... Taka ledinska imena je najti le v katastrskih občinah Lokev in Štjak.

Zelo pogosto ledinsko ime so tudi *Soline*, ki naj bi označevalo prostor, kjer so

nekdaj ovcam polagali sol. Največ takih imen je v katastrskih občinah Gorjansko, Merče in Štjak.

V povezavi z živinorejo je treba omeniti še ledinsko ime *Volarija*. To so bili pašniki, kjer so se pasli voli. Takih imen je na Krasu največ v katastrskih občinah Brje, Gorjansko, Križ in Pliskovica.

V zvezi z **vinogradništvom** je največ ledinskih imen *Brajde* v katastrskih občinah Brestovica in Merče. Precej pa je tudi ledinskih imen *Latnik*.

Na najstarejši način gojenja vinske trte spominja ledinsko ime *Planta* v katastrskih občinah Brestovica, Brje, Gorjansko, Komen, Škrbina, Štanjel in Štjak.

Zrigolano zemljo, ki je bila pripravljena za saditev vinske trte, so poimenovali z ledinskim imenom *Termun*. Poznano pa je le v katastrskih občinah Križ, Sežana in Voglje.

Za opuščeno in neobdelano zemljo uporabljajo na Krasu več ledinskih imen. Na južnem, višjem predelu Krasa uporabljajo za tako zemljo ledinsko ime *Bared*. Razširjeno je najbolj v katastrskih občinah Lokev in Sežana. S prehodom na sever, v notranjost Krasa, se uporablja za neobdelano zemljo popolnoma slovenska ledinska imena. Tako je tod v katastrskih občinah Brje, Pliskovica in Štjak uveljavljeno ledinsko ime *Ledina*, razširjena pa so še ledinska imena *Prelog*, *Pustoba*, *Pustota*, *Pušča* in *Puščava* v katastrskih občinah Ivanji Grad, Štjak, Tomačevica in Volčji Grad.

Po imenih **obrtne dejavnosti** sklepamo, da je bilo nekdanj naj Krasu najbolj razvito apnarstvo. Na to panogo nas spominja zelo razširjeno ledinsko ime *Jeplenca* in sicer najbolj v katastrskih občinah Komen, Križ in Sežana. Nekaj je še ledinskih imen *Kopa* in *Ogljenica*, ki spominjata na pridelovanje oglja.

Ob pomembnih cestah in tovornih poteh je bilo razširjeno kovaštvo, na katerega spominja ledinsko ime *Kovačija* predvsem v katastrskih občinah Brestovica, Komen in Pliskovica.

Med obrtnimi dejavnostmi je treba omeniti še mlinarstvo, saj je na Krasu kar 44 toponimov, ki so povezani s to dejavnostjo. Za pogon mlinjskih koles so na Krasu izkoriščali hudourniško vodo, ki so jo konec hudournikov zajezili in občasno izrabljali za mletje. Med drugimi je tak mlin obratoval vse do leta 1835 v Velikem Dolu. Kadar je mlinu zmanjkalo vode za mletje, so prebivalci z osli prenašali zrnje v vipavske mline in mline ob Raši ter Branici. Tam so za mletje izrabljali tekočo vodo. Zato je tod največ ledinskih imen *Malnarji*, *Malnarica* in *Mlin*, medtem ko je na kraški planoti mogoče najti taka ledinska imena samo v katastrskih občinah Brje, Brestovica, Komen, Pliskovica, Štanjel in Veliki Dol.

Ker je bilo nekoč na Komenskem Krasu razvito tudi oljkarstvo, je tod mogoče najti poleg ledinskega imena *Oljka* v katastrski občini Gabrovica še ledinsko ime *Torklja*, kakor so domačini imenovali stiskalnice oliv za pridobivanje olja.

Na izredno pomembno **prometno vlogo** Krasa spominja mnogo ledinskih imen *Cesta* in *Križišče*. Največ jih je v katastrskih občinah Brje, Brestovica, Dutovlje, Komen, Pliskovica, Štjak in Tomaj. Ostalih ledinskih imen s to tematiko *Kolovoz* in *Pot* je bistveno manj.

Posebno zanimiva so tudi ledinska imena **po podobnosti**, ki jo geografski predmet kaže z nekim delom človeškega telesa, z živaljo, s predmetom ali s podobnim. Tako so v katastrskih občinah Brje, Brestovica in Gorjansko ledinska imena *Pleča*, v katastrski občini Brestovica ledinsko ime *Pljuča*, v katastrski občini Kopriva ledinsko ime *Pršutovec* in v katastrski občini Škrbina ledinsko ime *Šunka*.

Kraški pojav

KULTURNA DEDIŠČINA

Župnijska cerkev sv. Vida v Podnanosu
(v Šembidu)

Umetnine so razkrite in dane v občudovanje

Zgodovinar **Jurij Rosa** iz Poreč pri Podnanosu je v zahvalo vsem, ki so omogočili restavriranje fresk v Marijini kapeli cerkve sv. Vida v Šembidu, med drugim povedal:

Srečujemo se s čudovitimi umetninami. Sredi nas so, v prostoru, polnem znamenj in simbolov, v katerega človek stopa s češčenjem, strmenjem in poslušanjem. Ta prostor je drugačen od stvarnosti, ki nas sicer obdaja. Ima nekaj čisto svojega: v njem more človek na globok način podoživeti izkustvo božjega in lepega. Človek je v tem prostoru takemu izkustvu blizu kakor nikjer drugje. Kakšen le more biti odnos do umetnine, če ne v zrenju - s prebujenimi čuti, z

**Restavriranje fresk
v cerkvi sv. Vida v Podnanosu
je vodil strokovnjak s Krasa mag. Andrej Jazbec**

IZJEMNE FRESKE IZ 15. STOLETJA

Uredništvo

Župnijska cerkev sv. Vida v Podnanosu se od 23. novembra 2003 ponaša s ponovno odkritimi restavriranimi freskami v prezbiteriju, za katere njihov restavrador iz goriške območne enote Zavoda RS za varstvo kulturne dediščine mag. Andrej Jazbec in drugi strokovnjaki sodijo, da so bile naslikane v 15. stoletju. Marijina kapela, prvotni prezbiterij cerkve, je bila zgrajena pred več kot petsto leti, medtem ko se cerkev na tem prostoru prvič omenja leta 1274.

Na slovesnosti ob predstavitvi in blagoslovitvi odkritih in restavriranih fresk v Marijini kapeli v nedeljo, 23. novembra 2003, je spregovoril in freske blagoslovil koprski škof msgr. Metod Piriš. O njihovem pomenu so spregovorili državni sekretar z Ministrstva za kulturo Silvester Gabršček, zgodovinar Jurij Rosa in v imenu krajevnih skupnosti Podnanos njen predsednik Stojan Vitežnik. Postopek odkrivanja in restavriranja fresk ter njihov opis pa je predstavil vodja skupine restavradorjev mag. Andrej Jazbec.

To je skupina, ki je zadnja tri leta restavrirala freske v Marijini kapeli cerkve sv. Vida v Podnanosu. Z leve proti desni študentka restavradorstva Polona Semenič, restavratorka mag. Nataša Lapanja Jazbec, vodja šestletnih restavratskih del mag. Andrej Jazbec in študent restavradorstva Primož Fučka.

odprtim duhom in srcem... Tedaj se svet, ki ga umetnina skriva, razodene.

Za naš čas in, upajmo, še za mnoge rodove naših potomcev je kljub uničenjem v preteklosti v freskah razkrita veliko občudovanja vrednega, veliko tudi tega, kar opredeljuje versko doživetje: Jezus Kristus, njegova mati Marija, starozavezni preroki, apostoli in evangelisti, mučenci in mučenke in, seveda, naši župnijski zavetniki. Naši pevci so s pesmijo uvrstili besede hvaležnosti: najprej Bogu vsa zahvala, in za Bogom čast Mariji, čast in slava vsem svetnikom. Hvaležni smo tudi naročnikom in ustvarjalcem sijajnih umetnin, ki so jih v davni preteklosti namenili prav za naš kraj. Besede zahvale pa danes v imenu domače skupnosti pritičejo zavzetim posameznikom iz stroke in našega kraja, ki so dali pobudo in si prizadevali, da bi bilo pod plastmi beleža pričakovano umetnostno bogastvo vredno odkriti domačemu občestvu in širši javnosti. Hvala odgovornim in naklonjenim v državnih ustanovah Republike Slovenije, to je Ministrstvu za kulturo in Občini Vipava s svetniki, z županom in z občinsko upravo, ki so preskrbeli denar, da je bilo delo opravljeno. Hvala izvajalcem zahtevnih in visoko strokovnih del iz Območne enote Zavoda RS za kulturno dediščino Nova Gorica, ki so več let potrpežljivo, vztrajno in z velikimi pričakovanji odkrivali ter restavrirali poslikave; posebej še vodji delovne skupine in tukajšnjemu raz-

lagalcu teh pomembnih odkritij mag. Andreju Jazbecu. Hvala požrtvovalnim domačinom in župniku gospodu Antonu Štrancarju, ki so ves čas skrbeli za postavljanje in podiranje odrov in kar je bilo še potrebnega, ter vsem, ki so čistili in pripravili prostor kapele, da je zasijal v svoji lepoti. Hvala vsem, ki ste priskočili na pomoč, da smo lahko izpegljali to slavje v cerkvi in zunaj nje in ga pomagali sooblikovati. Hvala gospodu škofu Metodu, da nas je obiskal in blagoslovil vse opravljeno delo. In hvala vsem vam, gostom, obiskovalcem od drugod ter domačinom, ki ste s svojo prisotnostjo počastili vsa prizadevanja za nov biser našega kraja, naše doline in našega naroda.

V naših vaseh in okolici je veliko ogleda vredne kulturne in naravne dediščine. Zdaj se ji pridružujejo tudi freske. Umetnine so razkrite in dane v občudovanje. Prizadevanje zanje pa še ni končano. Narobe bi bilo, če bi jih gledali le domačini. Naloga župnije, krajevne skupnosti, društev v kraju, posameznikov, ki jim je stvar pri srcu, in predvsem tudi stroke bi bila, da jih ne samo danes ampak trajno poskušamo predstavljati širši javnosti skupaj z ostalo bogato dediščino... Naj se tudi to zgodi!

Naša skupna naloga je kulturno-umetniško stvaritev dostojno promovirati

Predsednik krajevne skupnosti Podnanos **Stojan Vitežnik** pa je povedal:

Počaščen sem, da vas lahko v imenu krajevne skupnosti, ki obsega območje župnije sv. Vida, pozdravim in vas z nekaj mislimi pospremim, upam, v doživetje slovesnosti ob ponovnem odkritju restavriranih, edinstvenih, kot poročajo, enih izmed najlepših, najbolj znamenitih fresk v Sloveniji, ki so prav tu v naši farni ceki.

Danes smo se tukaj zbrali, da se bomo seznanili z zgodovino našega sakralnega spomenika, ki nam je bila doslej neznan, saj je bila zakrita pod ometom. Še več, poskušali bomo prisluhniti tudi sporočilu te neprecenljive umetniške storitve, ki bogati našo kapelo, prvotni prezbiterij župnijske cerkve - naši restavriratorji so jo poimenovali »Slovenska sikstinska kapela« - zgrajeno pred več kot 500 leti. Cerkev na tem prostoru se prvič omenja leta 1274.

Slovensko ozemlje je v spomeniškem in arhitekturnem pogledu izjemno bogato in tudi posebno. Našo deželo krasijo stara prelepa mesta in bogato poslikane cerkve. Zdaj, ko smo jih začeli obnavljati, se nam razgrinjajo njihove humane lepote. Gradovi, cerkve, kapelice, tabori, mlini, freske in druge umetnine so naše neizmerno bogastvo. To bogastvo nas mora veseliti, ne pa vznemirjati zaradi strahov za njihovo vzdrževanje. Zato naj se nadaljuje iz več virov podprto delo za varovanje naše kulturnozgodovinske dediščine, ker brez zgodovinskega spomina ni mogoče živeti, delati, mi sliti, tako kot ni mogoče doživeti zrelih let brez mladosti.

Vesel sem in zadovoljen, da lahko tukaj zbranim naglas in javno povem še eno misel, ki se mi je utrnila ob restavriranju teh fresk v zadnjih letih.

Hvala Bogu, zopet živimo v času in prostoru, ko so naša kulturna dejanja in izdelki postavljeni ob bok svetovnim in evropskim. Žal pa vedno ni bilo tako in smo bili zaradi različnih vzrokov izločeni iz moderne sveta. Tako potrpežljivo, kot so čakale freske pod zaščitnim premazom apna 400 let, tako je slovenski duh čakal na svojo samostojno pot in na trenutek, ko bodo svetovne razmere dopuščale tak potek zgodovine. Tako kot ima vsako človeško bitje nekaj povedati, razodeti in pokazati soljudem, tako je tudi z vsakim narodom.

Ob vsem tem je svetovna kultura seštevke prispevkov vseh narodov, ljudi in časov. Nihče ni več, nihče ni manj; vsak narod je dal svetovni zgodovini po svojih močeh in priložnostih... Tudi Slovenci smo dali veliko svetui; mogoče več, kot se sami zavedamo. Zato bodimo ponosni na svojo zgodovino in svojo kulturno dediščino! Enako, kot se Parižan ponaša z Eifflovim stolpom, Londončan s Tower bridge, Barcelončan s Sagrado famijlo, se lahko Šembíci od letos ponašamo s prenovljeno Slovensko sikstinsko kapelo.

Današnji dogodek po pomembnosti torej zagotovo presega okvire lokalne skupnosti. Bo pa na lokalni skupnosti ostala obveza in skrb za vzdrževanje in nadaljnjo promocijo tega srednjeveškega dragulja. In bilo bi hudo narobe, če bi ta umetnina sedaj ostala ljudem neopazna in premalo poudarjena obiskovalcem Šembida Podnanosa. Zato je naša skupna naloga, da sami dojamemo pomen današnje slovesnosti in da bomo znali to kulturno-umetniško stvaritev dostojno promovirati navzven.

Pogled na stransko kapelo v cerkvi sv. Vida v Podnanosu po končanih restavratskih delih

KULTURNA DEDIŠČINA

RESTAVRATORSKI POSEG V CERKVI SV. VIDA V PODNANOSU

Andrej Jazbec

Prvotna gotška cerkev sv. Vida v Podnanosu, v prezbitoriju katere smo odkrivali in restavrirali izjemne freske iz 15. stoletja, je bila prvič omenjena leta 1274. Sedanja baročna cerkev sv. Vida na njenem mestu, grajena na med letoma 1671 in 1685, pa se ponaša z največjo ohranjeno kamnito - skrlasto streho v Sloveniji, krito na primorski način, in z bogato baročno opremo. Od gotške cerkve iz časa okrog 1460 sta v sedanji cerkvi ohranjeni zahodna stena ladje in prezbitorij, ki ima sedaj vlogo stranske kapele, posvečene Rožnvenski Materi božji.

Ovrednotenje kulture dediščine

Stari prezbitorij se ponaša s kvalitnimi figuralnimi gotskimi sklepniki in s konzolami, ki so delo kamnoseškega in stavbarskega mojstra, poimenovanega po njegovem najbolj znanem delu *Mojster kranjskega ladijskega oboka*, ker se za njegovo ime ni vedelo. Najmanj toliko, kot je pomemben kiparski okras, so pomembne tudi freske, saj so gotovo med najlepšimi v Sloveniji. Nastale so verjetno okrog leta 1481, ko so po turški skrunitvi v cerkvi ponovno posvetili tri oltarje: glavnega sv. Vidu in stranska sv. Materi božji ter sv. Pavlu. Pred nastankom fresk je stene verjetno krasila preprostejša ornamentalna poslikava, katere ostanke smo našli v vdolbinah pod obokom ob straneh oltarja.

Sedanji kamniti baročni oltar je že vsaj tretji oltar v kapeli. Prvotno je bila tod le nizka kamnita menza, ki jo je pozneje, verjetno po zidavi nove baročne cerkve, zamenjal nov, visok kamnit oltar. Tega pa so leta 1790, ko so iz neke opuščene cerkve v Furlaniji pripeljali sedanji oltar, premestili v cerkev sv. Mohorja in Fortunata v sosednji vasi Podraga.

Freske so ohranjene na oboku, na steni za oltarjem, na gotskem slavoloku in na špaletah dveh gotških oken, izmed katerih je eno le polovično ohranjeno.

Freske na steni za oltarjem prikazujejo v osrednjem nivoju apostole sv. Jerneja (z nožem), sv. Filipa (s križcem) in sv.

Jakoba starejšega (s popotno palico). V vrhnjem nivoju je v sredini upodobljen patron cerkve sv. Vid, levo od njega je upodobljen sv. Ahac, medtem ko je freska sv. Modesta na desni v precejšnji meri uničena. Zlasti spodnji del upodobljenih apostolov.

Na južni strani prezbitorija so bila verjetno, tako kot sedaj, tri okna. Izmed treh je tisto za oltarjem predstavljeno v prvotni obliki. Od drugega okna je ostala prikazana poslikana špaleta. Tretje okno pa je bilo, ko so povečali okensko odprtino, verjetno povsem uničeno.

Na ohranjenih špaletah dveh gotških oken so v zgornjem nivoju upodobljeni svetniki - sv. Lovrenc, sv. Štefan in neznan svetnik, medtem ko so v spodnjem nivoju upodobljene tri svetnice - sv. Helena, sv. Marija Magdalena in neznana svetnica in mučenica.

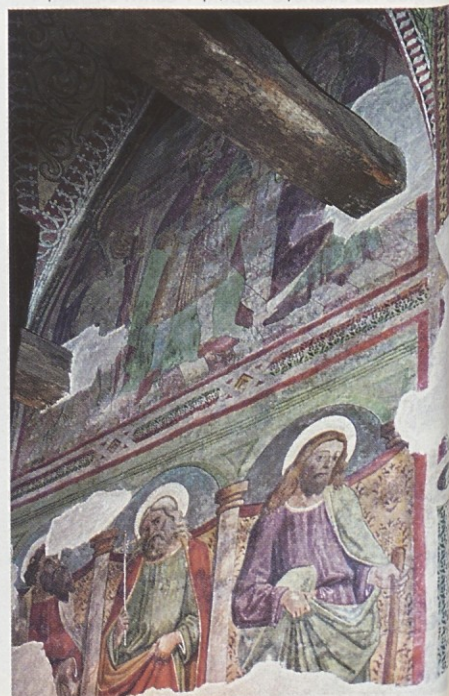
Glede na ohranjene freske bi lahko sklepali, da je poslikava sten na severni in vzhodni strani prikazovala v osrednjem nivoju dvanajst apostolov, v vrhnjem nivoju pa je prikazovala prizore sv. VIDA in njegovo ohranjeno upodobitev na steni za oltarjem. Od fresk na stenah, ki obkrožajo okna, ni ostalo ničesar. Verjetno je šlo za dekorativno poslikavo ali za manjše upodobitve svetnikov in svetnic, podobne tistim, kakršne so ohranjene na špaletah gotških oken.

Po motiviki je posebnost poslikava oboka. V Sloveniji navadno Kristusa pri upodobitvah v centru kompozicije obkrožajo angeli in štirje cerkveni očetje. V cerkvi sv. VIDA v Podnanosu pa Kristusa z odprto knjigo z napisom *Ego sum lux mundi* via

(jaz sem luč sveta in pot) obdajajo štirje starozavezni preroki (Daniel, Izaija, Ezekiel in kralj David) ter v zaključku prezbitorija še šest svetnic. Na polju za oltarjem je upodobljen tudi motiv sonca in lune.

Opisane in prikazane freske so delo delavnice, v kateri je poleg mojstra delovalo tudi več pomočnikov. Mojstrovo delo so trije apostoli na steni za oltarjem in neznana svetnica na okenski špaleti napol uničenega gotškega okna. Ostala ohranjena po-

Restavrirane freske na steni za oltarjem spodaj. To so najbolj kakovostne freske in predstavljajo tri apostole: sv. Jerneja, sv. Filipa in sv. Jakoba.

slikava je delo vajencev oziroma slikarjev-pomočnikov, ki so se stilno zgledovali po mojstru, vendar po kvaliteti zaostajajo. Delavnico, katere dela so ohranjena še ponekod na Primorskem in v Furlaniji, umetnostna zgodovina povezuje z imenom v Furlaniji delujočega kiparja *Leonarda Thannerja* in s slikarjem *Antonijem da Firenze*, vendar tako samo mojstrovo ime kot tudi imena njegovih sodelavcev, ki so ustvarili to poslikavo, še niso poznana.

Restavratorski poseg

Ko smo poleti 1998 na pobudo Občine Vipava pričeli z restavratorski deli, nismo vedeli, kako obsežna bodo. Ob pričetku del so bile poznane le freske na steni za oltarjem, ki so bile že davno odkrite. Predvideno je bilo le njihovo dokončno odkritje in restavriranje. Pregled oboka pa je pokazal, da se tudi tod pod beleži skrivajo freske, ki so v celoti, čeprav nekoliko slabše, ohranjene. Posejane so bile s številnimi drobnimi poškodbami, ki so močno motile njihovo berljivost.

Ker smo podvomili o smiselnosti odkrivanja tako poškodovanih fresk in ker tudi še nismo vedeli, ali se bodo restavratorska dela nadaljevala, smo prvo leto odkrita dela na oboku prezbiterja v celoti restavrirali in retu-

širali. Potem smo lahko predvideli, kakšen bo končni rezultat posega. Dodatno je dela za-komplicirala še prisotnost ostankov baročne poslikave, v glavnem rastlinskega okrasja.

Tako smo najprej odkrili baročno plast poslikave, jo dokumentirali in nato odkrivali naprej. Zanimivejša detajla - skrivnostno žensko figuro za oltarjem, ki smo jo poimenovali za "čarovnico", in angela smo sneli, in ju sedaj hranijo v župnišču. Od baročne poslikave pa smo v prezbitериu za vzorec ohranili boljše ohranjeno poslikavo na špaleti okna ob slavlolu.

S freskami so bile prvotno poslikane vse stene prezbiterja. Ostanki, ki so prestali vse prejšnje gradbene posege, so bili uničeni v obnovitvenih delih leta 1924, ko so omete na vseh stenah, razen na steni za oltarjem, odtolkli, stene pa na novo ometali.

Med restavratorskimi deli se je pokazalo, da je smiselno v obravnavo vključiti tudi kiparski okras oboka - sklepnike in konzole. Ti so bili namreč precej nemarno prebarvani z oljno barvo. Sondaže so pokazale štiri plasti poslikave. Zaradi domnevne sočasnosti njihovega nastanka z nastankom fresk smo se odločili za restavriranje druge plasti poslikave. Le na konzolah ob oltarju, kjer druga plast poslikave ni bila ohranjena, smo se odločili za predstavitev prve plasti poslikave.

Omet iz leta 1924 je bil zaradi višjega nivoja (delno je prekrival freske na oboku in konzole) in zaradi svoje ravne površine (gotski ometi so sledili površini zidu) neustrezen, zato smo odločili za nadomestitev z novim. Ta odločitev se je obrestovala. Poleg nekaj fragmentov fresk ter vdolbin z ostanki prvotne, še starejše poslikave, smo našli še nišo za manjše posodje ter s svetnikom in s svetnico poslikano okensko špaletto v južni steni prezbiterja. Našli smo tudi prvotno mesto gotskega zidnega tabernaklja v steni levo od oltarja, kamor ga smo ponovno namestili potem, ko je nekaj sto let v zakristiji opravljal funkcijo obrednega umivalnika.

Vse restavratorske posege, ki so trajali šest let v poletnih mesecih, smo ob pomoči župnika iz Podnanosa gospoda Antona Štrancarja in številnih domačinov, ki so nam postavljali in predstavljali delovni oder, opravili vodja mag. Andrej Jazbec in sodelavci mag. Nataša Lapanja Jazbec, Polona Semenič ter Primož Fučka. V prvih letih pa so nam pomagali še številni študentje. Restavratorska dela v znesku skoraj 14 milijonov SIT sta v polovičnem razmerju financirala Ministrstvo za kulturo R Slovenije in Občina Vipava, za kar se jim najlepše zahvaljujemo!

Slika na desni: Podoba sv. Marije Magdalene na ponovno odprtem gotskem oknu

Slika spodaj: Pogled na restavrirano poslikavo oboka v Marijini kapeli. V sredini je Kristus, obdan s starozaveznimi preroki in šestimi svetnicam.

Mag. Andrej Jazbec, restavrator -
Zavod R Slovenije za varstvo kulturne dediščine
Slovenije, območna enota Nova Gorica

GORIŠKI KRAS

Obiščite in si oglejte

Deželni naravni rezervat na območju Doberdobskega in Prelostnega jezera je na skrajnem severozahodnem predelu Goriškega Krasa in je značilen po dveh dokaj velikih površinskih vodnih pojavih, ki sta nastala zaradi pomembnih geoloških posebnosti. Doberdobsko jezero se napaja z vodnimi tokovi, ki pritekajo iz soške podtalnice, predvsem pa iz deževnice, kar povzroča občutna nihanja višine jezerske vode v različnih letnih časih. Voda Doberdobskega jezera pa napaja tudi Prelostno jezero in Sabliško jezero ter Moščeniško močvirje.

NARAVNI REZERVAT DOBERDOBSKEGA

Peter Gergolet

Naravoslovni sprejemni center Gradina

V kraškem območju naravnega rezervata Doberdobskega in Prelostnega jezera se je zaradi posebne oblikovanosti zemlje razvila velika raznovrstnost naravnih habitatov (življenjskih prostorov). V rezervatu so namreč značilna kraška okolja, kot so skalne stene, melišča, hrastova gošča, mezofilski ceri (hrasti, ki ljubijo sredozemsko klimo), gradnovi gozdovi in kraška gmajna. Kjer podtalnica, ki napaja obe jezera, prodira na površje, nastajajo naravne niše ali vdolbine, značilne za vlažna območja. Tod uspevajo obrežni gaji z vrhami, s črnimi jelšami in z ostroplodnimi jeseni ter obsežne površine navadnega trstja, ki jih ponavadi ni mogoče najti na kraškem ozemlju. Taka raznolikost habitatov se odraža tudi v bogatem živalstvu tega prostora, ki označuje vsako njegovo območje, vseh 726 hektarjev naravnega rezervata med Jadranskim morjem in Julijskimi Alpami. In pomembno pridobitev za turistični razvoj tega predela Goriškega Krasa predstavljajo novi sprejemni center rezervata Gradina.

Sprejemni center Gradina

Sprejemni center Naravnega rezervata Doberdobskega in Prelostnega jezera na Gradini, ki deluje od aprila 2003, nudi ogled muzeja. Ta ponazarja naravne in zgodovinske lastnosti kraškega ozemlja. Muzej je zasnovan trojezično, saj so panoji in interaktivni material napisani v slovenščini, italijanščini in angleščini.

V okviru centra deluje tudi okrepčevalnica s čudovitim razgledom na večji del rezervata. Za bolj oddaljene goste je v centru tudi 20 lepo urejenih ležišč. Načrtujejo še zgraditev restavracije.

Dolgoletna prizadevanja doberdobske občine

Center Gradina pomeni kronanje dolgoletnih prizadevanj doberdobske občine

ske uprave, ki je pred dvajsetimi leti začela pripravljati projekte za uporabo denarja iz skladov Evropske skupnosti v okviru naravovarstvenega razvoja doberdobskega in okoliškega Krasa. Prvi projekt so doberdobski upravitelji predstavili že v osemdesetih letih na podlagi deželnega zakona št. 11/1984 za valorizacijo kraške pokrajine. Takrat jim je bilo odobrenih 450 milijonov lir, ki pa jih niso izkoristili. Z zakonom št. 42 iz leta 1996 je bil nato ustanovljen Deželni naravni rezervat Doberdobskega in Prelostnega jezera, leto pozneje pa je Občina Doberdob v okvirih evropskega Cilja 2 predstavila projekt za zgraditev dveh objektov, ki naj bi ovrednotila rezervat ter omogočila razvoj ekološkega turizma na tem prostoru. Na Gradini, na območju nekdanjega kamnoloma družbe Solway, so si v okviru projekta zamislili sprejemni center z naravovarstvenim muzejem in gostiščem, poldrugi kilometer stran, na zahodnem bregu Doberdobskega jezera, pa je načrt predvideval zgraditev paludarija, v katerem bi si obiskovalci lahko ogledovali žive primerke dvoživk, kač in rib, ki živijo v sladkih vodah.

N PRELOSTNEGA JEZERA

Marca 1998 je deželni odbor dokončno odobril Občini Doberdob 5,4 milijarde lir. Denar je bil na voljo občinskim upraviteljem od julija 1999, tako da so do konca leta 1998 razpisali natečaje ter do marca 2000 izbranim podjetjem oddali dela za zgraditev in ureditev obeh objektov, dveh parkirišč, razglednega pomola na Doberdobskem jezeru in steze, ki povezuje sprejemni center in paludarij.

Center upravljajo domačini

Občina Doberdob je zgrajeni kompleks prevzela v oktobru 2001 in ga predala nekdanji Kraški gorski skupnosti, ki je center odprla v oktobru 2002. Po ukinitvi te skupnosti junija 2003 je upravno in nadzorstveno funkcijo prevzel Oddelek za parke Dežele Furlanije in Julijske Krajine. Kraška gorska skupnost je v prvih mesecih 2003 razpisala natečaj za dejansko upravljanje vseh objektov oziroma celotne strukture rezervata. Na natečaju je zmagala zadruga

Dob, ki jo sestavlja skupina mladih in motiviranih domačinov, ki želi z urejanjem kraškega okolja ob Doberdobskem jezeru obogatiti turistično ponudbo na Goriškem Krašu. In prav upravljanje Centra Gradina v naravnem rezervatu je zanje nov izziv. Poleg enodnevnih izletov po rezervatu Center Gradina ponuja tudi večdnevne obiske po rezervatu, obogatene z ogledom tamkajšnjih kraških jam ter drugih lokalnih naravnih znamenitosti. S svojim delom si mladi iz zadruge Dob prizadevajo, da bo center deloval tudi kot most v sodelovanju med sosednjima državama Italijo in Slovenijo predvsem na naravovarstvenem področju.

Naravovarstvena vzgoja na Gradini

Pri upravljanju sprejemnega centra Gradina želi zadruga Dob uveljavljati predvsem naravoslovni vidik vseh objektov v rezervatu in da Gradina postane njegova stična točka in središče tudi za širši kraški prostor. Zato upravitelji namenjajo veliko skrb

šolam. Z vodenimi obiski po rezervatu mladi spoznavajo skrivnosti in bogastvo raznovrstnosti naravnih habitatov ter pri tem nadrobneje spoznavajo različne tematske sklope. K temu bodo pripomogle v letu 2004 še organizacije zelenih tednov. Tematski sklopi zajemajo naslednje vsebine:

Kras: Geologija in zemljepis Krasa; Spoznajmo najrazličnejše kraške živali in rastline; Skrivnosti Goriškega Krasa in Tržaškega Krasa; Litologija, hidrologija, kraški pojavi, podnebje.

Jezero: Spoznajmo vzroke, zaradi katerih se Doberdobsko jezero in Prelostno jezero nahajata na kraškem območju, kjer ni bogatega površinskega vodnega omrežja; Približajmo se hidrologiji, geologiji in geomorfologiji; Živali in rastline, ki živijo oziroma rastejo v Doberdobskem jezeru in ob njem.

Zgodovina: Kras in človek: prepletanje narave in zgodovina; Obiščimo gradišče na Gradini in spoznajmo odnos prazgodovinskega človeka do narave; Na fronti si ogledmo vojaške järke iz prve svetovne vojne; Doberdobsko jezero in domačini: pregled skozi stoletja.

Zemljevid rezervata

Sprejemni center Gradina je odprt vse leto ob sobotah in nedeljah ter praznikih in sicer od oktobra do aprila med 10. in 17. uro ter od maja do septembra dopoldne med 10. in 12,30. uro, popoldne pa med 16. in 19,30. uro. Za številčnejše skupine je, po dogovoru, možen ogled muzeja tudi druge dni. Naslov sprejemnega centra je Pot v Dol 32, 34070 Doberdob (GO), tel./fax: +39/0481-784-111, mobilni tel. +39/333-405-68-00, e-pošta: infogradina@libero.it <http://www.gradina.it>

Ježek je zaščitni znak rezervata

Peter Gergolet, univ. dipl. komunikolog - odgovoren za promocijo, Naravoslovni sprejemni center Gradina, Doberdob, Italija

**Ob pomoči
Evropske unije
Občina Sežana
snuje visokošolsko
središče za obdelavo,
oblikovanje in
ohranjanje kamna
"Porton"**

KAMNARSTVU SE NA KRASU OBETAJO BOLJŠI ČASI

Agencija Kras

Projekt bo potekal v treh fazah

Prva faza projekta zajema posnetek stanja na področju regionalne kamnarske obrti in industrije na obeh straneh meje, izdelavo analize o trendih dolgoročnih potreb po specialističnih znanjih in utemeljitev deficitarnosti profilov v panogi ter ugotovitev vizije za prihodnost. V tej fazi projekt namenja v okviru promocijskih aktivnosti posebno skrb spodbujanju zanimanja vseh generacij, predvsem pa mladih, za kamnoseške poklice in za spoznavanje ter razumevanje pomena kulturne dediščine. Zato je pomembna aktivnost projekta priprava vsebin interesnih dejavnosti in izbirnih predmetov za osnovne in srednje šole ter gimnazije. Z okroglimi mizami in z medijskim poročanjem ozaveščajo prebivalstvo o vrednotah kamnite dediščine v regiji in usposabljaajo zainteresirane skupine prebivalstva s programi strokovnega izpopolnjevanja o obdelavi, oblikovanju in ohranjanju kamna. Vse te dejavnosti posredno tudi vplivajo na večjo turistično prepoznavnost regije.

V drugi fazi projekta se osredotočajo na pripravo novih poklicnih standardov, na usklajevanje standardov znanja z evropskimi standardi (in na oblikovanje predmetnikov za redni šolski sistem od srednješolskega do višješolskega strokovnega izobraževanja). Pripravljajo programe vseživljenjskega izobraževanja in strokovnega usposabljanja za odrasle. Za brezposelne načrtujejo izdelavo prekvalifikacijskih in dokvalifikacijskih programov. Vse te dejavnosti tudi ustrezno promocijsko podpirajo.

V tretji fazi projekta bodo zasnovali izobraževalne programe in ustanovili srednjo tehnično in višjo strokovno šolo in promovirali vpis mladine in odraslih v načrtovane izobraževalne programe.

Kaj so že naredili ?

Občina Sežana je skupaj s Slovenskim deželnim zavodom za poklicno izobraževanje v Italiji in z Regionalnim razvojnim centrom - RRA Južna Primorska, Koper kot partnerjema prijavila projekt PORTON - Središče za obdelavo, oblikovanje in ohranjanje kamna na Phare razpis, Sklad za male projekte v okviru čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2001. S prijavo projekta je uspela in iz sredstev Evropske Unije pridobila 50.000 evrov, to je 71,47 odstotka celotne vrednosti prijavljenega projekta za ustanovitev središča PORTON. Projekt se je začel uresničevati 21. avgusta 2003 in bo trajal eno leto, torej do 20. avgusta 2004.

Da bi se izobraževalna dejavnost Središča za obdelavo, oblikovanje in ohranjanje kamna čim prej začela, so v prvi fazi uresničevanja projekta namenili največjo skrb promocijskim aktivnostim. Želijo si, da bi se čim več ljudi seznanilo s cilji in z dejavnostjo središča in njegovo nastajanje tudi podprlo. Le tako se bo odločalo izšolati za kamnarskega tehnika in kamnarskega inženirja veliko več mladih kot do sedaj. Ti bodo kamnosestvu pri nas spet vrnilo mesto in ugled, kakršno je imelo nekdaj in kakršno mu pritiče glede na naravne danosti kraškega

Občina Sežana je imenovala Projektni Svet za ustanovitev izobraževalnega središča v Sežani. Predsednik projektnega sveta je Božo Dragan, vodja priprave projektov pa Vida Mesar. Občinski svet je marca 2002 sprejel program dela in med prednostnimi programi sprejel projekt za ustanovitev Središča za obdelavo, oblikovanje in ohranjanje kamna. Pripravila ga je Irena Junkar iz podjetja Illumnia, d.o.o., Ljubljana, ki je strokovni vodja projekta.

V nadaljevanju predstavljamo zadnje poročilo o uresničevanju projekta, ki je povzeto s predstavitvene strani Pharejevega projekta za čezmejno sodelovanje Slovenija/Italija 2001 - Mali projekti z naslovom "PORTON - Središče za obdelavo, oblikovanje in ohranjanje KAMNA".

PORTON

Kamnoseška delavnica za odrasle jeseni 2003 v Mladinskem hotelu v Pliskovici. Že na prvem srečanju s kamnom in njegovo obdelavo so udeleženci izklesali po nekaj uporabnih predmetov

prostora ter glede na tradicijo te dejavnosti.

V prostorih Mladinskega hotela v Pliskovici so za mladino in odrasle v poletnih mesecih 2003 pripravili več kamnoseških delavnic. V Sežani so postavili razstavo o kamnolomstvu in kamnoseštvu na Krasu kot osrednjo prireditev med slovesnostmi v počastitev praznika Občine Sežana ter organizirali številne ogledе razstave za mlade iz vrtca, osnovnih in srednje šole ter za strokovno in laično javnost.

Z ravnatelji kraških osnovnih in srednjih šol so se dogovorili o pripravi vsebin za šolske interesne dejavnosti, ki že potekajo v šolskem letu 2003-2004. Učenci v njih pridobivajo prve izkušnje z oblikovanjem, obdelavo in ohranjanjem naravnega kamna. Za učitelje likovne vzgoje in za učitelje tehničnega pouka kraških osnovnih šol na obeh straneh meja so na začetku šolskega leta 2003/04 pripravili več kamnoseških delavnic v Pliskovici, tako da so lahko že v tem šolskem letu pričeli, skupaj z mojstri-kamnoseki, voditi kamnoseške krožke po šolah. V ta namen so pripravili tudi posebne informativne zgibanke za spodbujanje zanimanja učencev in dijakov za sodelovanje v ustvarjalnih kamnoseških delavnicah in za njihovo vpisovanje vanje v šolskem letu 2003-04. Tudi v nadaljevanju izvajanja projekta posebno skrb namenjajo strokovno teoretičnemu in praktičnemu usposabljanju učiteljev celotne Primorske, da bodo morda tudi oni v prihodnjih šolskih letih uvajali in vodili delavnice ter izbirni predmet s področja kamnoseštva na njihovih šolah.

V Štanjelu so bile jeseni 2003 zelo odmevne restavratorske delavnice, ki se jih je udeležilo veliko malčkov vrtca, učencev osnovnih šol in dijakov srednje šole.

Organiziranih je bilo tudi več strokovnih predavanj.

Med 6. in 10. oktobrom 2003 so organizirali živo potujočo kamnarsko delavnico na vseh osnovnih šolah na Krasu, ki so jo vodili priznani strokovnjaki iz Srednje gradbene, geodetske in ekonomske šole v Ljubljani. Njen namen je bil predstaviti mladim kamnoseški poklic.

Na novinarsko konferenco 10. oktobra 2003 so povabili novinarje iz vseh slovenskih pokrajinskih in osrednjih medijev ter novinarje iz zamejstva in jim predstavili cilje in potek projekta, ki ga sofinancira Evropska Unija.

Zasnovali so spletne strani izobraževalnega Središča za oblikovanje, obdelavo in ohranjanje naravnega kamna »PORTON« ter vidno zasnovo in predlog logotipa. Vzpostavljeno sodelovanje še elektronsko glasilo o nastajajočem Središču, za katerega že zbirajo in urejajo ustrezne strokovne prispevke. Predvsem mladim, učečim se generacijam, pa tudi širši javnosti, želijo omogočiti sodoben dostop do aktualnih, vedno novih informacij o poteku projekta in do zanimivih vsebin.

Za pripravo programov izobraževalnega središča PORTON so pridobili ustrezne strokovnjake, ki sodelujejo v Centru za poklicno izobraževanje pri pripravi poklicnih standardov in programov. Napisane so že vsebine za izbirni predmet v osnovnih

šolah "Oblikovanje in obdelava kamna" in za izbirni predmet v srednjih šolah in gimnazijah "Avtohtono oblikovanje prostora".

Zbirajo vse potrebne in upoštevane vredne podatke za dokončno oblikovanje elaborata o ekonomski upravičenosti ustanovitve srednje in višje strokovne šole v Sežani. Dokončali ga bodo v letu 2004.

Zbirajo in obdelujemo tudi odgovore na vprašalnik gospodarskim družbam in samostojnim podjetnikom o potrebah po novih poklicnih standardih in izobraževalnih programih. S predstavniki gospodarstva ugotavljajo potrebe po novih poklicih. Pridobivajo evropske standarde znanj za obdelavo, oblikovanje in ohranjanje kamna ter snujejo izobraževalne programe za srednjo tehnično in višjo strokovno šolo.

Če sklenemo kratek pregled vseh aktivnosti o uresničevanju projekta Središča za obdelavo, oblikovanje in ohranjanje kamna v Sežani, ki naj bi bil po ustanovitvi prepoznaven kot zavod PORTON, izstopa v vseh dosedanjih aktivnostih izjemno velik odziv ljudi, tako vrhunskih strokovnjakov, ki z nosilci projekta sodelujejo pri njegovem uresničevanju, kot tudi udeležencev številnih promocijskih delavnic in drugih dogodkov. Še posebej so nosilci projekta zadovoljni, ker so vzpostavili tesno sodelovanje z gospodarstvom in obrtjo, zlasti s Sekcijo kamnosekov, cementinarjev in teracerjev pri Obrtni zbornici Slovenije in z družbo Marmor Sežana, ki nudi strokovno pomoč, svoje prostore, učno tehnologijo in obdelovance za kamnoseške delavnice. Strokovnjaki iz družbe Marmor Hotavlje pa sodelujejo pri načrtovanju poklicnih standardov, ki bodo ustrezali novim potrebam gospodarstva za konkurenčno tekmovanje na globalnih trgih.

Tistim, ki jih boljše zanima nastajanje središča za obdelavo, oblikovanje in ohranjanje kamna PORTON v Sežani, priporočamo, da si ogledujejo spletne strani središča na naslovu:

www.porton.org

KAMNASTVO

**Na osnovni šoli
dr. Bogomirja Magajne
v Divači deluje
že tretje leto
kamnoseški krožek**

"Kjer je cilj jasen, kjer je motivacija velika, tam je pot!" Tako pravi ravnateljica divaške osnovne šole Damijana Gustinčič in nadaljuje: "Zadovoljna sem, da je krožek zaživel v obliki, ki ponuja spoznavanje kamna, ki spodbuja zavest o ohranjanju kulturne dediščine in ki zadošča umetniškim interesom učencev. Čeprav kamnoseštvo zahteva veliko vztrajnosti, veselja in treninga, se število udeležencev vsako leto večja. Pohvala gre tudi knjižničarki Liljani Trebec Bole, ki je vezna nit med šolo in zunanjim mojstrom iz podjetja Marmor iz Sežane. Sama je dala povod za ustanovitev kamnoseškega krožka in ga tudi uspešno izpeljala. 'M'te', kakor kličejo divaški otroci v krožku Mateja Žigmana, je zadolžen za strokovno vsebino, material in orodje pa je priskrbela gospa Majda Prekrsky iz podjetja Marmor.

PRVI KORAKI DO KAMNOSEŠKEGA ZNANJA

Adrijana Može

Krožek obiskuje deset fantov iz višjih razredov, od petega do sedmega. Vsak petek lahko v krožku po dve šolski uri izražajo svoje umetniške navdihe. Prav poseben prostor za kamnoseško dejavnost je uredil šolski hišnik **Boris Zadel**, ki je z zanimivimi idejami in z malo denarja ustvaril otrokom primeren prostor. V njem lahko kričijo, tolčejo s kladivi in razbijajo ter sproščajo svojo energijo. Primeren pristop, motivacija in končni izdelki za razstavo so največji motivatorji in pozitivne izkušnje krožkarjev. Morda komu tudi za njegovo nadaljnje šolanje. Enega učenca so že navdihnili in letos obiskuje kamnoseško šolo v Ljubljani, drugi se sedaj vpisuje vanjo.

V šoli razmišljajo tudi o tem, da bi krožek razširili še na učence nižje stopnje razredov, saj so že lansko leto imeli veliko mlajših udeležencev. V okviru Pilotnega projekta Kras so namreč organizirali delavnico z naslovom "*Pustimo sledi v kamnu!*". Učiteljica **Danila Grželj**, ki je krožek vodila, pravi, da sta najvažnejša pravi pristop in navdušenje nad ustvarjalnostjo. Poleti 2003 je v kamnoseški delavnici v Pliskovici, namenjeni učiteljicam in učiteljem, ki vodijo kamnoseške krožke po šolah, izklesala kamnito skledo. Udeleženci njenega krožka, najmlajšim je bilo komaj devet let, so obiskovali Kamnoseštvo Tavčar iz Povirja, kjer so lahko s klesanjem kamna oblikovali in ustvarjali.

Spodbujanje učenja o kamnoseških veščinah je bistveno za ohranjanje kamnoseške panoge in je možnost, da se med njimi tudi kdo odloči za kamnoseški poklic. Zato je projekt za ustanovitev Središča za obdelavo, oblikovanje in ohranjanje kamna »Porton« v Sežani, ki ga sofinancirata Občina Sežana in Evropska unija s PHARE Programom čezmejne sodelovanja med Slo-

venijo in Italijo, zelo pomemben. Predvideva namreč kamnoseško šolanje na vseh stopnjah in obeta, da bo pri nas zanimanje za kamnoseške poklice večje, kot je bilo do sedaj.

Končni izdelek dvajseturnega kamnoseškega krožka na divaški osnovni šoli zahteva veliko truda in skrbnega ustvarjalnega dela. In sicer od izdelave načrta za izbrani izdelek, kopije risbe do njenega prenosa na list ter nato še prenosa risbe na kamen. Ko je vzorec izdelka "odtisnjen" na kamnu, ga je treba še zarisati z vidia špico. In ga potem, seveda, iz kamna še izklesati... Narejeni izdelek lahko postavimo na mizo, na polico ali ga vgradimo v kraški porton.

Med mojstrsko zagnanostjo sem od fantov, ki obiskujejo kamnoseški krožek v divaški osnovni šoli dr. Bogomirja Magajne, zvedela, zakaj ga obiskujejo in kaj jim je v krožku všeč. Tole so povedali:

Martin Pegan, 5. a: "Rad izdelujem izdelke in ustvarjam".

Alen Novak, 5.b: "Kamen je lep. Rad ustvarjam. Klešem konja za vgradnjo v domači porton. Delo je lahko".

Jan Perhavec, 7.b: "V krožku izkoristim svoj prosti čas. Izdelujem hišno številko in skledo".

Gregor Sila, 7.b: "Krožek je zelo zanimiv in ustvarjalen. Izdelujem hišno številko za svojega strica".

Denis Alibabič, 7.b: "V krožek sem se vpisal, ker je lepo delati z mentorjem. Rad ustvarjam. Klešem *Ribljó čorbo* za na polico v moji sobi".

Adrijana Može, dipl. ekonomistka, Občina Sežana

S kladivom in dletom

KAMNOSEKI SE ZAVZEMAJO ZA "GROZDENJE"

Vida Mesar

V sredo, 3. decembra 2003 je v prostorih Občine Sežana potekala delavnica kamnosekov. Njen namen je bil informirati in predstaviti program PRIME, to je Krepitev konkurenčnosti malih in srednjih podjetij na Primorskem ter navezati mrežno povezovanje kraških kamnosekov - tako iz Slovenije kot tudi slovenskih zamejcev na italijanski strani - z razvojem človeških virov, z razvojem podpore infrastrukture, raziskav in inovacij ter z dvigom kakovosti storitev. Med delavnico, v kateri so sodelovali povabljeni kamnoseki, smo prišli do zanimivih spoznanj o dejstvih in težavah, s katerimi se dnevno soočajo.

Kamnoseki so v pogovoru o dolgoročnem pomenu njihovega medsebojnega sodelovanja opozorili na ekološke težave in sicer, kam odlagati odpadni material ter odpadne vode in kako preprečevati onesnaževanje zraka.

Zanimiva je ugotovitev, da so že predniki sedanjih kamnosekov skupno nastopali na tujih trgih in se povezovali v tako imenovane grozde. O tem priča zgodovina

avstrijsko-italijanske železnice. Peter Škarbar je povedal, da so se takrat kamnoseki iz zamejske vasi Nabrežina združili. Dela je bilo dovolj, da si je vsak posameznik zaslužil svoj »kruh«. In kamnoseki so enotnega mnenja, da je »grozdenje« morda edina rešitev za nastop na tujih trgih (Amerika, Japonska), saj bodo le tako zmogli sprejemati velika naročila in s tem tudi poenotiti cene izdelkov. Zanimiva ideja se je pojavila tudi o skupnem naročanju surovin, in morda celo iz enega ali dveh skupnih kamnolomov. Izražena je bila potreba po poenostavitvi postopka o pridobivanju dovoljenj za odpiranje zapuščenih kamnolomov na Krasu, ki jih je več kot 50. Strategija odpiranja kamnolomov naj bi potekala na lokalni ravni.

Udeleženci delavnice so poudarili pomen ohranjanja naravne in kulturne dediščine v zvezi z uporabo kraškega kamna in njegovo skupno promocijo. Kamnoseki so predlagali skupno nastopanje na sejmi in izdelavo skupnega prospekta; morda celo skupni razstaveni prostor oz. muzej na Krasu. Kamnoseštvo namreč prerašča v umetniško obrt, ki išče novo izraznost, sprostitve v ustvarjanju novih predmetov in ponuja novo uporabnost kamna. Kamen v uporabnosti ostaja večer. Neobdelan kamen je pust in hladen, umetnik pa je tisti, ki mu vlije toplino.

Odnos do kamna se kaže tudi v odnosu do poklica, ko starši še marsikje spodbujajo svoje otroke: "Uči se, da ti ne bo tre-

ba delati!". Nihče pa ni razvijal misli: "Uči se, da boš dober rokodelce". Nihče ni promoviral kamnoseškega dela in kamnoseškega poklica, zato sedaj primanjkuje kamnoseških znanj in izkušenih kamnoseških delavcev ter strokovnjakov. Zato kamnoseki z navdušenjem sprejemajo novico, da se ustanavlja Središče za obdelavo, oblikovanje in ohranjanje kamna "Porton".

Kamnarski ceh je v krizi na strokovnem in na organizacijskem področju. Kriza je tudi v odnosih in pomanjkanju motiviranosti, v nepovezanosti znanj med ročnim oblikovanjem, arhitekturo, geologijo in vgradnjo elementov. V svoj »grozd« bi kamnoseki radi povabili tudi arhitekta, saj so ti prvi poklicani, da skrbijo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine Krasa.

Nekaj razpravljalcev se je zavzelo tudi za dodatno usposabljanje kamnosekov, naj bodo to le tečajji in delavnice ali višja oziroma celo visoka šola. Za začetek naj bi njihovo usposabljanje potekalo predvsem za dograjevanja računalniškega znanja (AutoCAD, internet, e-pošta) in za priučitev novih tehnologij za uporabo orodij.

Z vstopom v Evropsko unijo kamnoseki ugotavljajo, da so premalo razpoznavni. Zato vidijo v naštetih aktivnostih možnost, da uresničijo skupno željo, naj bi bili KAMEN kot surovina in KRAŠKI KAMNOSEKI s svojimi izdelki prepoznavni na svetovnem trgu.

Pozitiven odnos do kamna in vračanje kamna v arhitekturo lahko optimistično vpliva na interes za izobraževanje. To so skupni problemi Krasa na Slovenskem in Tržaškem, pravi arhitekt in kamnoseški strokovnjak Ivan Pertot.

Med prvimi izdelki v kamnoseški delavnici je hišna letnica ali številka

Vida Mesar, vodja projekta za ustanovitev izobraževalnega središča v Sežani, Občina Sežana, Partizanska 4, 6210 Sežana

Grafična oblikovalca Polona Kunaver Ličen in David Ličen

LIČNA HIŠA V AJDOVŠČINI

Ida Vodopivec-Rebolj

Slovenski prostor je na likovnem področju in v posredovanju likovnega znanja bogatejši za Lično hišo - za likovni in grafični atelje diplomiranih oblikovalcev Polone Kunaver Ličen in Davida Lična. V njej mlad zakonski par Ličen prireja likovne razstave, tečaje in delavnice ter nudi zanimivo oblikovana grafična in poslovna grafična darila, edinstvene turistične spominke, opravljata grafično oblikovanje in grafične storitve ter svetujeta na področju barv.

Mlada diplomanta Akademije za likovno umetnost v Ljubljani Polona in David sta svoje umetniško delo začela v garaži Davidovih staršev, ki je za uresničitev njenih zamisli in želja kaj hitro postala premajhna; še zlasti zaradi njune želje, svoje znanje in izkušnje nuditi in prenašati na umetniškega ustvarjanja željne ljudi - od predšolskih in šolskih otrok, prek šolarjev in dijakov do odraslih, starejših in tistih, ki si v tretjem življenjskem obdobju želijo obogatiti svoje še vedno ustvarjalno življenje. Iskala sta primerne prostore in uspela sta. Ob Prešernovi ulici v Ajdovščini sta ob podpori Davidovih staršev obnovila hišo ter jo uredila v galerijski prostor, slikarsko in grafično delavnico ter predavalnico za tečaje likovnega znanja.

Ob otvoritvi Lične hiše, kakor sta mlada umetnika poimenovala preurejeno stavbo po svojem skupnem priimku Ličen ter po njeni zares lični zunanji podobi in notranji urejenosti, se je v njej in pred njo zbralo veliko ljudi od blizu in od daleč. Toliko, da za vse ni bilo dovolj prostora in da so si morali urejenost njene notranjosti ogledati s čakanjem v vrsti. A to ni bilo moteče, saj so gostitelji presenetili z nadvse zanimivo in okusno pogostitvijo. Privlačno urejeni prostori v pritličju in nadstropju so tudi razstavišče številnih slikarskih in zlasti likovno-grafičnih izdelkov, pa tudi številnih praktič-

Pročelje Lične hiše grafičnih oblikovalcev Polone Kunaver Ličen in Davida Lična ob Prešernovi 7/a v Ajdovščini

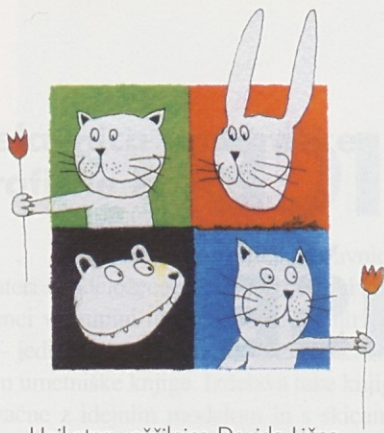
no uporabnih predmetov in priložnostnih daril. V njej je ob otvoritvi razstavila izbor svojih del Polonina mama, že priznana akademska slikarka Marta Kunaver Jakopič.

Polona Kunaver Ličen, rojena 1975 v Ljubljani, se je po končani Srednji šoli za oblikovanje - oddelek za modno oblikovanje v Ljubljani vpisala na ljubljansko Akademijo za likovno umetnost in študirala vizualne komunikacije. Diplomirala je leta 2000 iz gledališkega plakata ter istega leta vpisala magistrski študij ilustracije in grafike ter prvi letnik opravila v Helsinkih na Finskem.

Ajdovec David Ličen, rojen 1975 v Šempetru pri Novi Gorici, je tudi končal

ljubljansko Srednjo šolo za oblikovanje - oddelek za industrijsko oblikovanje. Potem je obiskoval Šolo uporabne umetnosti Farnall Stuart. Leta 2000 je diplomiral na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani kot grafični oblikovalec in istega leta vpisal magistrski študij ter prvi letnik tega študija končal v Helsinkih.

Med podiplomskim študijem na Univerzi za umetnost in design v Helsinkih sta se Polona in David navdušila za svobodno umetniško ustvarjanje pri priznani profesorici Romunki Tizzi Fib in se poglobila v izdelovanje grafičnih poslovnih daril in miniaturnih unikatnih umetniških knjig, hkrati pa spoznala, kako je mogoče v likovnih de-

Unikatna voščilnica Davida Ličnā

lavinicah s pravilnim pristopom ljudi uvajati v likovno umetnost in jih spodbujati za ustvarjalno umetniško delo.

Za mladima likovnikoma je že kar nekaj odmevnih razstav doma in na tujem. Polona je leta 1996 prejela dve prvi nagradi v Ljubljani in Kranju. David pa je prejel leta 1995 prvo nagrado za najlepšo pisanico v Sloveniji in leta 2002 prvo nagrado za najboljši slovenski turistični spominek.

Ljubitelji in poznavalci likovne umetnosti, zlasti grafike, ter ljubitelji miniaturnih grafik in grafičnih poslovnih daril vse pogosteje obiskujejo Lično hišo v Ajdovščini in si ogledujejo ter kupujejo, kar ustvarjata in nudita nadarjena umetnika Polona in David Ličnā.

Ida Vodopivec-Rebolj, odg. urednica revije Kras

V Lični hiši je prva razstavila izbor svojih del Polonina mama, akademska slikarka Marta Kunaver Jakopič

Grafična oblikovalca
Polona Kunaver Ličnā
in David Ličnā

Jedkanica, aquatinta,
"Monodialog", 2002
Polona Kunaver Ličnā

Na odprtje Lične hiše je prišlo veliko ljubiteljev likovne umetnosti

DELAVNICE LIČNE HIŠE

Predstavitev

Agencija Kras

V Lični hiši na Prešernovi 7/a v Ajdovščini prirejata grafična oblikovalca z univerzitetno diplomo Polona Kunaver Ličen in David Ličen likovne, risarske in grafične tečaje in delavnice - za predšolske in šolske otroke, za mladino in odrasle, za vzgojitelje in učitelje ter za ustvarjalne ljudi. V nadaljevanju predstavljamo delavnico umetniške grafične knjige, otroško likovno delavnico, delavnico o grafičnih in drugih likovnih tehnikah, tečaj risanja in slikanja (začetni in nadaljevalni) in delavnico o likovnih tehnikah.

treben material za delavnico imajo v Lični hiši. Cena za udeležbo v delavnici je 15.000 SIT, kar je mogoče plačati v treh mesečnih obrokih po 5.000 SIT.

Tečaj likovnih tehnik za odrasle in upokoјence

Tečaj je namenjen odraslim in še posebej upokoјencem, ki bi radi spoznali ali se poglobili v nekatere likovne tehnike, kot

so akvarel, akril, lavirana risba (tuš), mešane tehnike (kolaž, akvarel, oljni pastel), in v grafične tehnike (jadkanica in akvatinta). Zahtevnost se med tečajem prilagaja vsakemu udeležencu glede na njegovo znanje in usposobljenost, zato je tečaj primeren za take, ki prvič poskušajo likovno ustvarjati, in za take, ki želijo svoje likovno znanje nadgraditi. Tečaj traja devet tednov in sicer enkrat tedensko po dve uri. Cena za udeležbo na tečaju je 27.000 SIT, to je po 1.500 SIT na uro... Vse potrebno orodje ter vsi materiali za delo so udeležencem na voljo v Lični hiši.

Enodnevna delavnica za vrtnice

Delavnice so v dopoldanskem času in so namenjene skupinam do 25 otrok iz vrtcev. Skupaj z vzgojiteljicami otroci v treh urah ustvarijo nekaj zanimivih umetnin v različnih mešanih likovnih in grafičnih tehnikah. Vzgojiteljice prinesejo v delavnico papir - risalne liste, preostali potrebni material imajo v Lični hiši. Cena za eno skupino je 15.000 SIT.

Otroška likovna delavnica

Delavnica je namenjena otrokom med 5. in 14. letom starosti. V štiriindvajsetih urah, po dve uri na teden v treh mesecih, otroci spoznajo in obdelajo skoraj vse likovne tehnike, od risanja, slikanja, grafike do oblikovanja z odpadnimi materiali in kiparstva. Izdelajo tudi priložnostna darila in se hkrati seznanijo z vsestranskim pomenom in uporabo barv. Značilnost za delavnico je sproščeno ustvarjanje brez prisile, s čimer se otroke motivira za ustvarjalno delo. Ves po-

Ustvarjalni udeleženci likovnih delavnic Polone Kunaver Ličen in Davida Lična

Delavnica umetniške grafične knjige

To je zahtevna grafična delavnica, v kateri se udeležene skupaj z drugimi udeleženci v skupini nauči dveh grafičnih tehnik - jedkanice in akvatinte - med izdelovanjem umetniške knjige. Izdelava take knjige se začne z idejnim modelom in s skicami, sledi izdelava grafičnih plošč, graviranje plošč za jedkanico in jedkanje v kislini. Sledi priprava plošč za akvatinto in ponovno jedkanje v kislini po stopnjah. Nazadnje se naredi poskusne odtise, pripravi in razreže papir za knjigo, knjigo natisne, zgiba, šiva in lepí. Na koncu pa se naredi še naslovnico in primerno embalažo za knjigo. Vse našete postopke opravijo udeleženci v petih ali šestih dneh. Ves material za delo v delavnici imajo v Lični hiši. Cena za udeležbo v trideseturni delavnici je 20.000 SIT na osebo.

Tečaj risanja in slikanja

Prvi se je pričel v januarju 2004 in traja lahko 42 ur ali celo 60 ur, tedensko po tri ure. Namenjen je predvsem udeležencem, ki se pripravljajo na sprejemne izpite in ki želijo nova risarska in slikarska znanja.

Začetni, 42-urni tečaj zajema osnove risanja s svinčnikom in z ogljem, viziranje, risanje po naravi (posamični predmeti, tihožitja in človeška figura) in risanje po spominu, oblikovanje, barvne študije in grafiko, izdelavo plakata, kompozicijo, materiale in osnove slikanja. Udeleženci obdelajo tehnike (akvarel, tempero, akril, kolaž, tuš, oljni pastel), barve in kompozicijo barv v prostoru ter osvojitev osnovnih likovnih elementov. Tečaj zajema tudi teoretični del, ki je podlaga za praktično ustvarjanje. Cena za udeležbo na tečaju je 80.000 SIT. Možno je obročno odplačevanje. Ves potreben material za delo na tečaju je v Lični hiši.

Podaljšani, nadaljevani 60-urni tečaj je namenjen tistim udeležencem, ki želijo po začetnem tečaju svoje znanje utrditi z bolj zahtevnimi vajami, kot so risanje krokijev (hitre risbe človeške figure), izvedba kompleksnejše naloge v obliki celostne podobe, oblikovanje maskote, likovna kompozicija v več tehnikah z istim motivom in vaje iz barvnih študij. Ta tečaj je namenjen tudi tistim, ki imajo radi ustvarjalne izzive, ki jih ni strah svobodnega ustvarjanja in ki bi radi spoznali svoj likovni slog. Cena za podaljšani del tečaja je 20.000 SIT. Možno je obročno plačevanje. Ves potreben material za delo na tečaju je v Lični hiši.

Delavnica za vzgojitelje in učitelje

Deseturna ali petnajsturna delavnica je namenjena pedagogom, ki želijo izpolniti svoje likovno znanje in ga na pravičen način prenašati na svoje učence. Delavnica zajema predvsem nekatere nove in zanimive grafične tehnike in mešane tehnike, ki so lahko v povezavi z grafiko. Spoznajo principe odtiskovanja in praktične prijeme za grafične tehnike. Ta delavnica zajema tudi nekaj teoretičnega dela, da udeleženci spoznajo in razumejo postopke za izdelovanje in uporabo različnih materialov in struktur. Zato si udeleženci tudi marsikaj zapišejo v svoje zvezke, medtem ko ima ves preostali material za delo v delavnici Lična Hiša. Cena za udeležbo v deseturni delavnici je 20.000 SIT in za udeležbo v petnajsturni delavnici 30.000 SIT.

Voditelja delavnic in tečajev
Polona Kunaver Ličen in David Ličen
svetujeta, da za vse potrebne informacije
in prijavo svoje udeležbe v delavnicah in
tečajih pokličete mobilni telefonski številki:
040/839-745 ali 040/839-729
ali uporabite elektronsko pošto:
davidpolona@hotmail.com
Lahko pa se pridete o vsem pogovoriti
v Lično hišo v Ajdovščini, Prešernova 7/a.

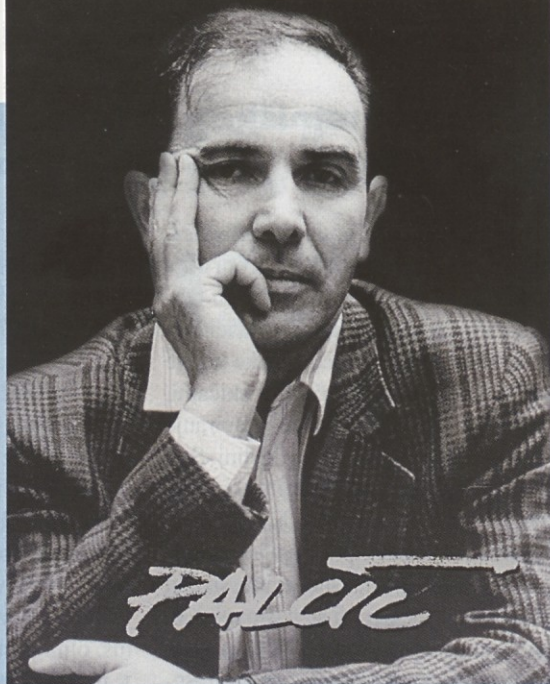
**Prepričljiv vpogled
v ustvarjalnost slikarja,
grafika in scenarista
Klavdija Palčiča iz Trsta**

STRASTI IN LJUBEZNI

Uredništvo

Pred nekaj tedni je izšla monografija tržaškega slikarja Klavdija Palčiča. Založili so jo Gip Art iz Kojškega ter Pigmalion in Amato iz Postojne. Monografija nedvomno razkriva, kako prepričljivo izpovedna je hoja tržaškega slikarja Klavdija Palčiča med čisto likovnostjo in metaforo. Hoja po robu nenavadnega prepleta različnih likovnih tehnik in šokantnih kombinacij. Hoja po poti pogumne drznosti in premisleka, poglobljenosti in pretehtanosti, mrakobnosti in živosti, zadržanosti in sproščenosti. Hoja strasti in ljubezni, ki več kot štiri desetletja oživlja nezamenljivo prepoznavne likovne pripovedi: dotikajoče se, izzivalne, v svojem nagovoru čutno estetske, v barvno žarečih podoživljanjih odpirajoče celo paleto miselnih in čustvenih odzivanj.

Zbrati več kot 150 reprodukcij, fotografij, ki so jih prispevali fotografi Jaka Jeraša, Matjaž Bažato, Drago Mohar, Mario Magajna, Max Ceschia in Tihomir Pinter, ni bilo tako preprosto, saj so Palčičeva dela pri mnogih ljubiteljih njegove umetnosti. Monografija namreč razgrinja Palčičevo likovno ustvarjalnost od leta 1959 do danes. Knjigo je vrhunsko oblikoval Žare Kerin, predstavitevno besedilo je prispevala umetnostna zgodovinarica Nelida Nemec, ki je v izbranem jeziku občuteno predstavila življenje in ustvarjanje danes najpomembnejšega živečega tržaškega likovnega umetnika. Monografijo je natisnila tiskarna Čuk Graf iz Postojne.

Že od mladega je Klavdij Palčič živel v prepričanju, da bo slikar. Tako je že pri enaindvajsetih letih prvič razstavil svoja dela v tržaški galeriji La Cavana, ki je kmalu postala zbirni center tržaške avantgardne kulture, Klavdij Palčič pa eden izmed prepoznavnih članov umetniške skupine Raccordosei. Začetki so bili ustvarjalno nabiti in z velikim ustvarjalnim nemirom se je predajal najaktualnejšim likovnim iskanjem ter se samozavestno preizkušal z likovnimi prodori v prostor, s kombinacijami različnih barv, nenavadnih oblik in sodobnih materialov: čeprav je cenil črto in barviti zapis roke na likovnem polju, se je s pravo raziskovalno vneto lotil tridimenzionalnosti v slikarstvu, iskal stičišče med kipom in sliko, risbo, kipom in sliko, vzpostavljal drugačen dialog med materialom, obliko in barvo, spoznaval nenavadnost v izpovedi vsebine.

Šestdeseta leta Klavdiju Palčiču pomenijo vstop v slovenski in italijanski likovni prostor, pomenijo odkritje novih poti, odkritje novih materialov in široke palete izraznih možnosti: to je desetletje rjavih, rumenozlatih in črnih občutenj; desetletje armiranih platen, kombinacij platna, pločevine in barve, odkrivanja platna in papirja; to je desetletje eksperimentov in preverjanj. Sedemdeseta leta so ga potrdila v izvirnosti kombinacij lesa, poliestra, kovin, lakov, smol, plastičnih cevi, blazin in drobcev iz organskega sveta, ki so v svoji reliefnosti vzpodbujali haptičnost in občutje prostorske razsežnosti. Občutje dovoljene uporabljivosti najbolj vsakdanjih predmetov iz življenja. Ti so ohranjali prepoznaven izvor in soodvisnost z uporabnikom. S človekom. Zato je v te abstrahirane kompozicije različnih materialov, kjer sta odločujoče sicer govorili oblika in barva, ki je ostajala uokvirjena v simbiozo bele in črne, postopoma, a čedalje bolj enako zgovorna vstopala človeška figura. Njeni fragmenti, ki se jim vse bolj pridružuje tudi risba. Predvsem pa je v tem času zažarela barva, ki je sliki dala novo dimenzijo: umetnikov odnos do svetâ se odpira novim pogledom, novim doživetjem, novim prepričanjem. Odpira se novim likovnim tehnikam; tako se risbi, objektu in sliki pridruži grafika in ilustracija.

Čeprav je v svojih likovnih eksperimentiranjih vse pogostejše uporabljal tudi platno, se je s koncem sedemdesetih in do sredine osemdesetih let s prav posebnim ustvarjalnim nabojem vse raje prepuščal ustvarjalnim možnostim papirja. V njegovem likovnem razvoju je prav z njim potešil silovito željo po trganju, lepljenju, sestavljanju

Klavdij Palčič se je rodil leta 1940 v Trstu. Že v letih srednješolskega in univerzitetnega študija se je udeleževal umetniških razstav in natečajev v rojstnem mestu in drugod. Po maturi na znanstvenem liceju v Trstu se je med študijem političnih ved odločil za umetnostni licej v Benetkah, kjer je leta 1964 tudi diplomiral. V šestdesetih letih je bil član tržaške skupine Raccordesei-Arte Viva ter poučeval risanje na slovenskih srednjih šolah na Tržaškem in v Gorici. V sedemdesetih letih je ustanovil in vodil grafični atelje.

Ukvarja se s slikarstvom, z grafiko, s scenografijo, s kostumografijo ter z ilustriranjem knjig in zbirk. Ob štiridesetletnici njegovega slikarskega dela mu je tržaška občina v letu 2001 priredila antološko razstavo v mesinem muzeju Revoltella in izdala obširen monografski katalog, pri Mednarodnem grafičnem likovnem centru v Ljubljani pa je izšla njegova velika grafična mapa barvnih sitotiskov. Kot scenograf in kostumograf je sodeloval s Slovenskim stalnim gledališčem v Trstu, s SNG Drama in s Cankarjevim domom v Ljubljani ter z Mestnim gledališčem ljubljanskim, z opernim gledališčem Verdi v Trstu, z gledališčem La Fenice v Benetkah in s festivalom Wiener Festwochen na Dunaju. Leta 1984 je prejel nagrado Prešernovega sklada za slikarstvo in scenografijo.

Brez naslova - mešana tehnika na papirju, 100 cm x 70 cm, 1991

nju, po neposrednem stiku z likovnim objektom v treh dimenzijah ter udeleževal mnogih vsebinske, formalne in stilne premike.

Papir mu pomeni veliko več kot samo podlago, na katero zabeleži bežen vtis, miselni preblisk, skico ali kroki. Obudil je grafične tehnike in nanj prikladal risbe ter ilustracije: črno-bele, ko je ustvarjal s tušem, flumastrom, svinčnikom, z ogljem, celo s tiskarskim črnilom, ali barvne, ko je zgodbe oživiljal s pastelom ali s kredo.

Potem, ko se je v osemdesetih Klavdij Palčič prepustil strukturi in uporabljivosti papirja in je v njegov abstrahirani svet

vstopila ekspresivno poudarjena figura, se je odpravil na dve desetletji dolgo popotovanje po subtilnem robu čutnih zaznav in ekspresivnih vizij: in z bogastvom izrazne moči je njegova aluzija postajala prepoznavna. Vse bolj avtorska. Vse bolj Palčičeva.

Z vstopom barve in človeške ter živalske figure, ko Klavdij Palčič poseže tudi po grški mitologiji, ki v poznejšem ustvarjalnem opusu postane pomembno motivno izhodišče, s to tako udarno in suggestivno simbiozo abstrakcije in figuracije, se je začelo novo, najpomembnejše poglavje umetnikove ustvarjalne poti: obogaten z izkušnjami in s spoznanji je svobodneje prisluhnil sebi, svoji notranjosti, ki je vse glasneje terjala poglobljena vsebinska odzivanja. Vizualizacijo sveta, ki ga je doživljal in sprejemal na nov način.

V slikarjevih ustvarjalnih hotenjih zadnjih let ostajajo figura, človek, deli človeškega telesa, ptice, Ikarus, mitološka bitja, drevesa in krošnje enako pomembni in odločujoči. Celo več. Figurativno izhodišče, ki ponuja celo paleta formalnih in vsebinskih izhodišč, se z novim obdobjem izraža še žlahtneje in pristneje, še z večjo šokantnostjo in dramatičnostjo v dvojnem videnju: z abstrakcijo in figurativnostjo, torej z barvo in s figuro. Figura, kot osrednje gibalno dogajanja, ostaja ekspresivna, postaja pa tudi vse bolj simbolna, čeprav v virtuoznem risarskem zapisu zabrisana, je še vedno prepoznavna. Lahko pa je tudi realistična, ko se slikar odloči za fotografsko aplikacijo kot antipod, kot stvarno zrcalno podobo, in ekspresionistična, ko potencirano naglaša svoja dramatična občutja. Svojo ironijo. Tudi sarkazem. Figura, njen detajl, okončine, ostajajo ukeščen v risbi, najpogostejše črni, včasih tudi beli, ki v non finitu lebdi v svetlem, belem, tudi sivobelem ozadju. Ali rjavem, mrakobno temnem, črnem, pa tudi kričeče žarečem. Rdečem. Modrem, zelenem, oker.

Lebdeča ali skoraj leteča, nadčasna in izrazno zgovorna je umetnikova figura, med simbolom in metaforo ujeta kot središče pozornosti, da s svojo dinamiko vzvalovi likovno polje, ki v razgibani postavitvi glavnih nosilcev pripovedi pritegne s svojo zračnostjo in premišljeno koncentracijo barvnih akcentov. Metafora videnega in občutenega se ujame v mnogih slikah na platnu, na papirju: v embalažnem kartonu, v glini, v bronu. Roke, ki ustvarjajo nove domišljjske svetove, svetove novih obzorij, novih mitologij, ki se razpirajo med nebom in zemljo, iščejo nove poti.

Nove možnosti, ki jih je našel v modeliranju, v gnetenju, dodajanju, odvzemanju in preoblikovanju videnja v masi in volumnu in tako naredil nov ustvarjalni korak v tretjo dimenzijo, ki jo je v svojih likovnih snovanjih vpeljal že v svojih ustvarjalnih začetkih, ko je iskal stičišče med kipom in sliko, risbo, kipom in sliko. Ko je iskal nove materiale in zanje nove oblike. Tokrat, v letu 2003, je ob glini oziroma bronu izbral tudi embalažno lepenko in jima vdahnil vsebino z novo izpovedno močjo.

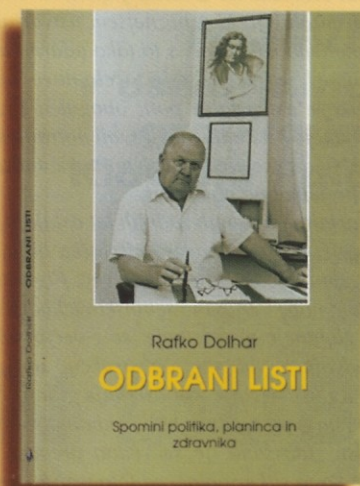
Njegova izrazita nadarjenost za oblikovanje, za ponazoritev forme, ob izredni risbi, tako značilna za Palčičev izpovedni kreda, je našla nov material, ki mu dovoljuje, da radikalneje poseže v prostor, oblikuje volumen in izrazi vsebino, ki je značilna za njegove stvaritve zadnjih let kot nadaljevanje njegovega odzivnega cikla Prebode-no telo. Veliki cikel na platnu in papirju je odstrl nov umetnikov obraz. Obraz, zazrt v samega sebe, v globine svoje duše, ki v umetniški avanturi išče potešitve. Ki s hojo po robu brezmejne ustvarjalne svobode, med iluzijo in domišljijo, metaforo in simboliko lušči ustvarjalne plasti, ki rojevajo nova dela. Nove slike, risbe, grafike, lepljenke, skulpture kot pokrajine umetnikove biti, kot odsev navezovanja na tradicijo in iskanja novih postmodernih mitologij. Kot hojo med realnim in virtualnim, med monokromatičnostjo in kromatičnostjo, med abstrakcijo in figurativnostjo. Med raciem in čustvom. V bogati ikonografiji, v razkošnem dožemanju prostora in časa. V večnost zapisane dvojnosti. Ta paleta notranjega bogastva se je v vsem razkošju razprla v monografiji, ki je prvi veliki obračun z doslej ustvarjenim, pa tudi napoved tistemu, ki ta čas nastaja in bo zaznamovalo nov pogled. Še bolj poglobljen, še bolj avtorski.

KNJIGE

Ob izidu knjige "ODBRANI LISTI"
dr. Rafka Dolharja

HREPENENJE PO SVOBODI, PRAVIČNOSTI IN LEPOTI

Uredništvo

Mohorjeva založba v Celovcu je tržaškemu zdravniku, univerzitetnemu profesorju, pisatelju, fotografu, politiku in planincu dr. Rafku Dolharju ob sedemdeseti obletnici rojstva v letu 2003 izdala knjigo spominov z naslovom "Odbrani listi". Spretno besedo je k desetim avtorjevim zapiskom in odmevom ter k dvajsetim črticam napisala Ivanka Hergold. Fotografije za knjigo je poleg avtorja prispevala Alice Zen, ovitek pa je oblikoval Rok Mareš.

Dr. Rafko Dolhar je tudi sodelavec revije Kras. Na njeni predstavitvi v tržaškem Društvu slovenskih izobražencev jeseni 2003 jo je označil za slovensko enciklopedijo našega krasa nasploh in se zavzel, naj uredništvo občasno v njej objavlja tudi zelo uporabno predmetno kazalo, kakor sedaj občasno že objavlja celovito bibliografijo revije Kras.

Izdajatelj Krasa se pridružujemo izdajateljevi želji dr. Rafku Dolharju na začetku knjige, ko je na notranjem ovitku pripisal: Ad multos annos - Na mnoga leta! - in v nadaljevanju povzemamo spremno besedo Ivanke Hergold h knjigi "Odbrani listi", v katerem predstavlja in komentira Dolharjevo pisateljsko delo. Povzemamo pa tudi Dolharjevo črtico "Slovenska ali grebenska pot na Kokoš", napisano leta 1989.

O b - v zdajšnjih časih za pisatelja že ne več tako visokem - jubileju dr. Rafka Dolharja bomo zgoščeno podali nekaj osnovnih ugotovitev, do katerih nas je pripeljalo nekoliko temeljitejše prebiranje nekaterih njegovih knjig. Gre za avtorja s pestro in zanimivo biografijo in bibliografijo.

Vse tri njegove dejavnosti - politika, gornštvo in medicina - se prepletajo in v njegovem pisanju puščajo opazno sled.

Najprej bomo torej poskušali nekoliko osvetliti osnovne značilnosti njegovega pisanja. Dejstvo, da se je dr. Rafko Dolhar rodil v Kanalski dolini, tako rekoč v gorah, očetu zdravniku, nam gotovo pomaga, da bolje razumemo njegovo pisanje in politično angažiranost. Še prej pa je treba naštetiti nekaj družinskih zanimivosti, npr. to, da je bil avtorjev oče dr. Alojzij Dolhar prav tako publicist, politični delavec in planinec; da je avtorjev brat dr. Miran Dolhar strokovno uspešen in zato tudi zelo priljubljen tržaški zdravnik; da je avtorjeva sestra Vida Dolhar napisala knjigo Kanalska dolina in slovenska kultura (l. 1999); da je avtorjev sin Erik Dolhar, politolog in časnikar, letos (l. 2002) objavil že svojo tretjo knjigo, in sicer z naslovom Boj za slovenstvo Kanalske doline s podnaslovom Od TIGR-a do volitev 1946.

Ni nepomembno samo to, da je Rafko Dolhar kot zdravnik in univerzitetni profesor napisal nekaj del s področja medicine in da je predsednik Slovenskega zdrav-

niškega društva, temveč je medicina kot stroka oblikovala tudi njegov način mišljenja, ta pa je vseskozi racionalen in trezen. V spreminjajočih se okoliščinah se vsakokrat omejuje na bistveno (v konkretnih dejstvih). Ta racionalnost in smisel za bistveno sta opazna že v njegovi planinski literaturi (tudi na jezikovni ravni), v njegovih političnih zapisih pa prihajata pač še bolj do izraza. Tako na primer v knjigi *Romanje v Julijce* (leta 1991) v spisu *Na pol zamujena nedelja* piše: "Med premočrnostjo in togostjo mora vendar tako v politiki kot v življenju biti neka razlika, ki jo mora usmerjati razum." Na bistveno in racionalno pa se omejuje tudi pri zapisovanju vtisov iz narave ali ob spominu na najbližje ljudi, torej na tistih mestih, kjer bi se lahko njegovo pero razmehčalo, pa se ne. Tako se na primer v pripovedi *Gorski zdravnik ob liku očeta* sprehajamo z avtorjem po njegovem rodnem Trbižu, mimo šole, in zdrsnemo po asociaciji na stran iz šolskega zvezka. In že smo v domači šoli, v kateri oče ni le gorski zdravnik in človeški zgled, ampak tudi učitelj maternega jezika, saj je sinu, "ki je obiskoval italijansko šolo v zadnji vojni zimi, popravljaj slovensko pisarni zvezek". Osebna zgodba se nenadoma prevesi v družbeno, nenadoma se znajdemo v visoki šoli življenja, ki je za bralca tudi nevsiljivo napisana politična lekcija o življenju Slovencev v Italiji.

Knjiga *Stežice* (iz 1993. leta), iz katere je prej omenjeni *Gorski zdravnik*, nas vodi še po drugih obmejnih krajih. Ob skrbi za telo in estetskem užitku v naravi je v pre-

nekateri od teh zgodb pomalem nakazal tudi vzroke za svojo politično angažiranost v samostojni politični organizaciji in se je zadržal na žgočih manjšinskih problemih. Najštejmo jih nekaj: vprašanje slovenske šole v Benečiji (*Pot iz zelene doline*); razlašanje slovenske zemlje in manjšinska politična razdeljenost na "naše" in "njihove" (*Pohod iz Glinščice v Mačkolje*); strpen odnos do politično drugače mislečih (*Obisk v Tomažičevi Škrbini*); pravično vrednotenje naše tigrovske preteklosti (*Spomin na Dorčeta Sardoča*); odnos do Istranov (*Vejna, moje pribežališče*). No, in že smo pri še eni značilnosti Dolharjevega pisanja, to je pri politični strpnosti, ki nemara izvira iz tega, da ima dr. Dolhar svetovnonazorsko prepričanje za nekaj drugega, za nekaj, kar je kljub vsemu vendarle podvrženo spremembam. Že v *Romanju v Julijce* je zapisal: "Vsaj na moji lestvici vrednot je narodnost, ki je v meni prirojena, daleč pred svetovnimazorom, ki ga navsezadnje kot vsak razumen človek v življenju lahko tudi spreminim".

Dolharjeva politična angažiranost v stranki *Slovenska skupnost*, v kateri je opravljal vidne naloge na občinski, pokrajinski in deželni ravni, torej korenini v njegovih osebnih, družinskih izkušnjah in je vseskozi racionalno utemeljena. V njegovih planinskih pripovedih je tako ne samo zelo pogosto prisotna politična misel, ampak je politična zgodba tudi nekaj njihov sestavni, pomensko nezanemarljiv del.

Politično delovanje za obstoj slovenstva v Italiji pa je prišlo seveda še bolj do izraza v dnevniških zapiskih s politično vsebino - *Na naši koži* (l. 1990). Politično vsebino ima tudi *Leva sredina in tržaški Slovenci* v dveh delih (l. 1995 in 1997), delo, ki bi si nedvomno zaslužilo še več bralske pozornosti, saj nemara gre za najtehtnejšo Dolharjevo knjigo s politično tematiko. V pristopu je tudi v tem delu opaziti smisel za bistveno in konkretost. Oboje se jasno pokaže v dveh začetnih poglavjih (prvega dela), ki v glavnih obrisih podajata zgodovinsko in politično dogajanje v prvih dveh desetletjih po 2. svetovni vojni. Gre za premike, ki so na veliki politični sceni pripeljali v Italijo leta 1962 do levosredinske formule. Tedaj so bili pod vplivom Alda Mora v Rimu odpravljeni zadržki do socialistov, ki so tako naslednje leto stopili v italijansko vlado.

Dolhar opisuje, kako se je ta formula na Tržaškem in Goriškem prav zaradi slovenske manjšine težko uveljavljala, saj je tu šele leta 1964 prišlo do levega centra. Pri delu si je avtor pomagal z nekaterimi pomembnimi knjigami, na primer z Belcjevimi spomini, še posebej pa z zanimivimi odlomki iz Gattererjeve knjige *Im Kampf gegen Rom*, ki je nekaj pogled "od zunaj" na tržaške dogodke. Poleg tega je uporabljal tudi citate s političnih strani krajevnih - italijanskih in slovenskih - časopisov, iz katerih je jasno razvidno, kako so bili tedaj politični komentatorji odvisni predvsem od ideoloških predznakov. Avtor je v prvem delu poleg

drugega nazorno prikazal "primer Hreščak" - politično afero, do katere je prišlo, ko so tega demokratično mislečega človeka leta 1965 delegirali socialisti v tržaški občinski odbor. Italijanski nacionalisti so zagnali hrup, ker so v Hreščaku videli predvsem Slovenca, nekdanjega urednika *Primorskega dnevnika*, titovca, ki je v vročih letih po drugi svetovni vojni zagovarjal priključitev Trsta k Jugoslaviji. Tedanje dogajanje v vsakdanjem političnem življenju pa je dobro osvetljeno še z Dolharjevimi pogovori s štirimi sedanjimi političnimi protagonisti - z demokristjanom Botterijem, s socialistom Pittonijem ter s slovenskim županom Albionom Škerkom in dr. Dragom Legišo.

Drugi del knjige *Leva sredina in tržaški Slovenci* s podnaslovom *Od levosredinske odjuge do osimske pozebe* je v marsičem bolj oseben. Tudi v tem delu se avtor opira na navedke iz različnih časopisov ter dogajanje komentira in ga osvetljuje še s spominskimi utrinki. Avtor je politično dogajanje prikazal zares od blizu, saj je bil kot član *Slovenske skupnosti* leta 1966 izvoljen v tržaški občinski svet. Bralec se danes pravzaprav čudi, kako veliko je navsezadnje dosegla ta slovenska stranka s svojimi zastopniki. Seveda stopa v ospredje boj za osnovne pravice v nelahkih okoliščinah. Zaradi prizadevanja te stranke je dobila v tej dobi slovenščina svoj prostor v javnosti, kar je poleg političnega imelo tudi velik simboličen pomen. Kar vznemirljivo je prebrati, kako pogumno so zamejski politiki kar naprej nastopali s svojimi zahtevami po prevajalcih in kako so dosegli, da so Slovenci dobili prve dvojezične table in ulice z imeni slovenskih osebnosti, v rajonskih svetih so lahko spregovorili slovensko, dosegli publicizacijo *Slovenskega stalnega gledališča*; vztrajno pa so postavljali tudi druge zahteve, ne nazadnje tisto po globalnem zaščitnem zakonu.

Domala pretresljiva pa so politična neskladja, ki so tedaj prihajala na dan ob grobem razlašanju zemlje slovenskim kmetom. Zanimiv je tudi prikaz koalicijske narave te stranke in različnih razhajanj v njej, kar prihaja na dan v zapisanih drobcih o *Slovenski levici* Borisa Pahorja. Dr. Dolhar večkrat omenja nelahek levosredinski trenutek Slovenske skupnosti in njenih zastopnikov, ki so tako z leve, to je od komunistov in SKGZ, doživljali napade in različne oznake, da so pač "konservativci", italijanska Kršćanska demokracija pa je zvito hotela razbi-

Zimski motiv s Krasa - Fotografija: R. Dolhar

KNJIGE

ti to stranko tako, da je skušala slovenske katoličane pridobiti zase. V pisanju se pojavlja cela galerija slovenskih političnih osebnosti, s katerimi se je v tem času srečeval avtor. V knjigi so se znašli zapisi o črnem terorizmu - o atentatu na slovensko šolo pri Svetem Ivanu na primer, ki je šele nedavno dobil svoj epilog. Več je tudi tehtnega političnega drobiža. Tak je zapis o "vrhu leve sredine na sodišču", kjer pride na dan rezki Dolharjev značaj; pa poznejši zapis o Brezigarjevi, to je prvi slovenski civilni poroki, ki je bila pač politični izziv in praktično preverjanje demokracije v Trstu. Ob pripravah na dogovore za sporazum o dokončnosti italijansko-jugoslovanske meje je na primer iz dnevnških zapiskov iz začetka oktobra 1975 - ob srečanju z Ribičičem - zelo jasno vidna politična nemoč manjšine kot take, še bolj pa Dolharjeva pravilna ocena stanja. Prav ob Dolharjevem prizadevanju za konkretno in z zakonom določeno pravico do rabe slovenščine v javnosti - to je v občinskem in pokrajinskem svetu - se je namreč zgodil Osimski sporazum. Strani, ki jih namenja avtor osebnim odzivom pri svojih italijanskih političnih kolegih, so resnično dramatične (pri socialistu Giuricinu ali demokristjanu Orlandu). V osimskem ključu in z imenitnim govorom ob tej priložnosti se izteče Dolharjeva politična zgodba, in to kajpada spet s socialisti, ki so s tem, da so se v luči nove italijanske

Politik, planinec in zdravnik Rafko Dolhar v svoji delovni sobi v Trstu

politične formule "narodne solidarnosti" razširili s komunisti, pravzaprav povzročili razpad leve sredine. Ob koncu dr. Dolhar nazorno prikaže, kako je mogla v takem ozračju iz preostanka nekaterih krajevnih socialistov in drugih nezadovoljnejšev nastati *Lista za Trst*.

Že drugi pisci spremnih besedil k Dolharjevim knjigam so ugotavljali, da gre za "bralna" dela, namenjena "najširšim plastem bralcev" (zlasti knjige z gorniško oziroma planinsko tematiko), poudarjali so pa tudi, da so njegovi - prav tako lahko berljivi - politični zapisi "pomembno politično pričevanje" o polpretekli tržaški in zahodnoslovenski zgodovini. Ni skrivnost, da se Dolharjeve knjige dobro prodajajo in jih ponati-

skujejo - morda res zato, ker v vsakem slovenskem bralcu zaradi skupne zgodovine in skupnih, konkretnih tal (beri: slovenske zemlje) pod nogami utrjujejo tudi zavest o "skupnem slovenskem prostoru". Njegovo *Prigisče Krasa*, ki nosi (v slovenski in italijanski verziji) v ponatisu iz leta 1997 naslov *Kraška simfonija* je poleg tega še prava slovenska redkost, saj je kot "darilna knjiga", opremljena s prelepimi avtorjevimi fotografijami, obšla domala ves svet. No, ukvarjanje s fotografiranjem kaže na Dolharjevo doživljanje lepega, kar je pač še ena značilnost avtorjevega odnosa do sveta. Nekam plaho prihaja na dan estetika sicer tudi v literaturi, zlasti v planinskih spisih.

Zadnje avtorjevo delo, *Odbrani listi*, je po eni strani rezultat pospravljanja predalov, v katerih hrani Dolhar zapiske s tematskim trinomom politika-gornštvo-medicina, po drugi strani pa je nekakšna pika na i na njegovo dosedanje delo in misel. *Odbrani listi* časovno zajemajo večinoma razmišljanja v zadnjem desetletju (od leta 1992 do leta 2002). Če pomislimo, da je prav v tem času tudi slovenska literatura v odnosu, v izbiri snovi in v sami pisavi (tudi z večino interpretacij in literarno zgodovino vred) zares postala "tržno-proizvodna institucija", kot prodorno ugotavlja Janko Kos v svojem delu *Na poti v postmoderno* (institucija, v kateri vladajo spretnjakoviči in trgovci z besedo ter vplivneži vseh vrst in spolov), se nam v Dolharjevo pisanje (resnici na ljubo - povsem brez pretenzij) pokaže kot prijetna osvežitev. Bralca res ne vodi za nos: to je dejstvo!

Predzgodovinska gomila na hribu Kokoš
(Iz knjige "Carso", str. 153)

V prvem delu z naslovom *Zapisi in odmevi* so zbrani večinoma politični spisi, govori in druga razmišljanja (tudi o vzgoji, o napredku v medicini kot znanosti itd.). V njih gre kajpada v glavnem spet za manjšinsko problematiko, v bistvu za take "stare razmere" v novih političnih časih. Dolhar kot oster opazovalec in poznavalec političnih iger pač ne more ugotavljati drugega kot to, kar v Italiji *tudi* v odnosu do manjšine prihaja na dan: navidezna demokracija, nacionalizem, netolerantnost, rasizem itd. Sredi zdajšnjega "tihega, podtalnega genocida", ki ga na več mestih grenko ugotavlja avtor, se neopazno dogajajo preštevane "drugacnih", slepomišnje v besedah, dogovorih in "govorih", politična igra take vrste, v kateri po darwinistični logiki zmagajuje (na)silni. Seveda Dolhar ponekod ob različnih priložnostih seže tudi nazaj v čas (vse do "tigrovec" in do obdobja po prvi svetovni vojni), v katerem so nastajale zaradi zemljepisnih in idejnih razlik v političnem scenariju tudi razlike v poznejšem odporniškem gibanju, tako da je sedanja problematika kar se da nazorno utemeljena. Pisatelj se zadrži tudi ob politično neperspektivni neenotnosti manjšine (*Prešernov dan* 1998) in poudarja, da naj bi pesnik kot vsezdružujoči simbol slovenstva postal tudi zgled za enotno kulturno in politično misel manjšine v Italiji.

V drugem delu, ki mu je dal avtor naslov *črtice*, so zbrani večinoma bolj osebni, tudi spominski zapisi, sicer pa je politična misel še vedno prisotna (tako v duhovitem zapisu *Breza na Slavniku*, ko razmišlja o političnem stanju v Trstu leta 1997, še izraziteje pa v spominih na začetke svoje politične poti v črtici *Moja prva volilna kampanja*). Vse pogosteje, kot se za taka zrela leta spodobi, mu spomin uhaja v mlada leta (npr. v črticah *Brusač*, *Narečje*, *Hud opomin* in *Petrolejka* - ko obuja spomin na nona /deda/ in njegovo prepevanje pesmi "Od Urala do Triglava" v hiši na Brandežiji pri Svetem Ivanu ...). Nadvse zanimive so njegove zdravniške zgodbe, npr. *Nočni klic* in *Obisk*; škoda le, da jih je tako malo. Tudi ljubezenska črtica je samo ena. Dolhar seveda tudi v tej knjigi ostaja zvest svoji ljubezni do gora in narave.

Za konec lahko zapišemo, da to delo pomeni Dolharjevo dosledno zvestobo samemu sebi in narodu. Gre pač za prastaro hrepenenje po svobodi, pravičnosti, pristnosti in lepoti. Za konkretno, dejansko slovensko bridkost.

Črtica

Slovenska ali grebenska pot na Kokoš

Rafko Dolhar

Spet je ležalo megleno morje nad zalivom, a skozi meglo, ki je pokrivala Trstenik, je bilo slutiti modrino neba. Jasna zvezdnata noč je bila to napovedovala. Zato sem se odpravil na Kokoš, saj sem bil prepričan, da se bo grela v soncu nad meglenim morjem. In res, že na Obelisku sem bil nad meglenim morjem. Iznad njega sta štrlela že stolpa bolnišnice na Katinari. Tudi konkonelski grič je s svojimi antenami že štrlel v modrino neba. Na obzorju se je iznad morja svetil Slavnik. Megleno morje je bilo še vedno dokaj mirno. Sončna toplota ga še ni predrila. Mesto je bilo še popolnoma pokrito.

Iz Bazovice vodi označena steza na Kokoš. Že pri kalu na cesti proti Lokvi - pri gostilni Leban - sem uzrl modro markacijo naše planinske Vertikale, markirana planinska pot SPDT (Slovensko planinsko društvo Trst), ki vodi, kot se spodobi, mimo spomenika na Sveti gmajni. Imena naših štirih junakov so se že bleščala v poševnih sončnih žarkih, ki so skozi megleno kopreno prodirali na gmajno. Po kratkem postanku na svetem kraju sem jo mahnil poševno v breg. Najprej sem naletel na položno krožno stezo, ki bi me lahko zapeljala čez mejo, ko bi ne videl opozorilne table. Tako sem se dvignil v breg po strmi stezi, dokler nisem prišel do lepih vijug pod grebenom, ki te po grebenu privedejo v desno proti vrhu. Grebenski del steze teče ob državni meji, ki je nihče več ne straži. Včasih je bila to meja med Vzhodom in Zahodom, železna zavesa, danes šele dobro leto meja, imenovana po Šengenu. Pa bom stopil čez mejo in šel na enolončnico na bližnjo Kokoško, kjer so nekdaj grančarsko karavlo preuredili v prijetno planinsko kočico. Za spust bi se lahko odpravil tudi na severno stran in tako zaokrožil izlet ter se po vozni cesti spet vrnil v Bazovico.

Glavni del grebenske poti je označen s številko 3; ta pot povezuje ves Tržaški Kras od Peska do Grmade. Še enkrat odcep na planoti proti vrhu, kjer trigonometrijskega znamenja ni več. Megleno morje še vedno leži nad zalivom, le da začenja biti nekoliko bolj razburkano, ker skozenj prodirajo sončni žarki. Robovi kraških obronkov se pokažejo zdaj tu, zdaj tam. Trstenik, Štorklja in stolpi bolnišnice na Katinari že štrlijo iz meglene preproge. Tudi nebo danes ni tako temnomodro; gotovo je nad nami še plast vlage. Dobra ura prijetne hoje je res premajhen trud za tako lep razgled z najvišjega vrha nekdanjega Svobodnega tržaškega ozemlja. Od Savudrije in istrskih gričev preko zaliva do izliva Soče in Barbane na jugu. In od Sneznika in Nanosa do Julijcev, če je ozračje na severu čisto. Kokoš bi lahko bil s svojimi 670 metri pravzaprav najvišji vrh male države, ki bi se morala imenovati Svobodno tržaško ozemlje. Pa so se stvari obrnile drugače in država ni nikoli zaživela.

Ko se nagledam, nadiham in odpočijem, se mi kar ne ljubi nazaj v dolino, zato jo po položnem plečatem grebenu mahnem naprej proti vzhodu in se končno spustim proti Gročani. Ne morem seveda mimo znanca, ki me povabi na kozarec terana. Tudi njegova žena ga srkne, da si popravi kri. Pravi namreč, da so ji jo zdravniki pokvarili s kortizonom, s katerim so ji zdravili artritis. Sicer je Brčinka in mimogrede pridemo še na pogovor o vojnih dogodkih, ki jih je doživela v naročju matere - bila je terenka, pa za to ni dobila nobenega priznanja. Priznanja pa so dobili nekateri črnosrajčniki, ki niso nikoli bili v gozdu in se očitkov otresejo kot moker pes. Toplo in lepo mi je, ko jo nazadnje mahnem proti Pesku. A ne ljubi se mi hoditi po asfaltu, zato stopim kar na kolovoz in jo udarim čez gmajno. Tako pridem tudi mimo malega pokopališča za Pesek in Gročano, za katerega nisem vedel. Vedno se najde lepa pot, čeprav se včasih ni lahko izogniti ograjenim parcelam. Tako v slabih treh urah sklenem krasen krožni izlet. Pomislim tudi, da bi se tu dal opraviti izlet z največjo višinsko razliko, če bi se na vzpon na Kokoš odpravil iz Boljunca. Pa drugič...

ZAVEZNIŠKI VOJAKI MED ŠTANJELCI

Olga Abram

Prispevek o navzočnosti zavezniških vojakov v Štanjelu je nastal na podlagi gradiva, ki sem ga zbrala pri pisanju diplomskega dela na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani z naslovom "Življenje v Štanjelu med leti 1945 in 1947". Večino informacij sem pridobila pri domačinih, ki so mi z veseljem pripovedovali o svojem doživljanju zavezniške okupacije in o življenjskem utripu mejnega območja, za kar se jim zdaj po reviji Kras iskreno zahvaljujem. Na ta način sem poskušala zapisati spomine pričevalcev iz tedanjega časa kljub dejstvu, da je njihov spomin pogojen in subjektiven. Obenem pa se moramo zavedati, da arhivski viri zgodovine malega človeka ne beležijo, zato sem se odločila, da bo naloga temeljila na uстных virih, podkrepjenih z ugotovitvami, ki so objavljene v literaturi. Dodati pa moram še, da je od teh dogodkov minilo že več kot petdeset let in da marsikaterega pričevalca iz tega časa ni več med nami.

Štanjel, naselje na severovzhodnem robu Krasa, je bilo med junijem 1945 in septembrom 1947 vključeno v cono A Julijske krajine, kjer je bila vzpostavljena anglo-ameriška vojaška uprava. Zavezniški vojaki so z začetkom pravne veljavnosti beograjskega sporazuma 12. junija 1945 prihajali proti Štanjelu iz zahodne smeri in se približno v treh dneh nastanili. V novozelandskih enotah so bili poleg Angležev, ki so poveljevali enotam, predvsem Indijci različnih veroizpovedi (sikhi, muslimani in nekaj malega tudi katoličani). Na rokavih uniform so kot zaščitni znak nosili črno mačko.

Menjava vojaških enot čez noč

Vojaške enote so se zamenjale čez noč. Pred prihodom zavezniških vojakov so partizani imeli svoj sedež v Gregorčičevi hiši v Kobdilju (Kobdilj št. 54). Včasih je bila v hiši gostilna in v zgornjem nadstropju so oddajali sobe. V obravnavanem obdobju so dobile v njej tri družine začasno prebivališče, saj so bili njihovi domovi med drugo svetovno vojno požgani. Njeni prebivalci so bili zjutraj nemalo presenečeni. Ko se je Dragica Trost zbudila, ji je indijski vojak s turbanom na glavi rekel: "Non hai paura!" (Ne se ustrašiti!). Tudi Mimi Gregorič je svojji mami Emiliji, ki je bila gospodinja hiše, rekla zjutraj: "Kje smo?" Po pripovedovanju Anice Rudnik je bilo prvo srečanje z zavezniškimi vojaki pravo presenečenje tudi za njeno mamo Viktorijo Kos. Tistega dne je pri Boštjanovih (Štanjel št. 8) v gornjem Štanjelu pomagala pleskati. Kar naenkrat se ji je približal vojak z brado in s turbanom na glavi. Kričala je nanj, naj se ji ne bliža, vendar se ji je vojak vse bolj in bolj približeval in ji razlagal, naj se ničesar ne boji. Iz strahu je že hotela skočiti skozi okno, vendar je na cesti zagledala četo vojakov, kar jo je odvrglo od nameravanega dejanja.

Vojaški kamp s sedežem poveljstva v Gregorčičevi hiši v Kobdilju

Prve enote zavezniške vojske je nato zamenjala 88. ameriška divizija oziroma divizija Modrih vragov - The blue Devils. Njihov zaščitni znak je bil modri hudič.

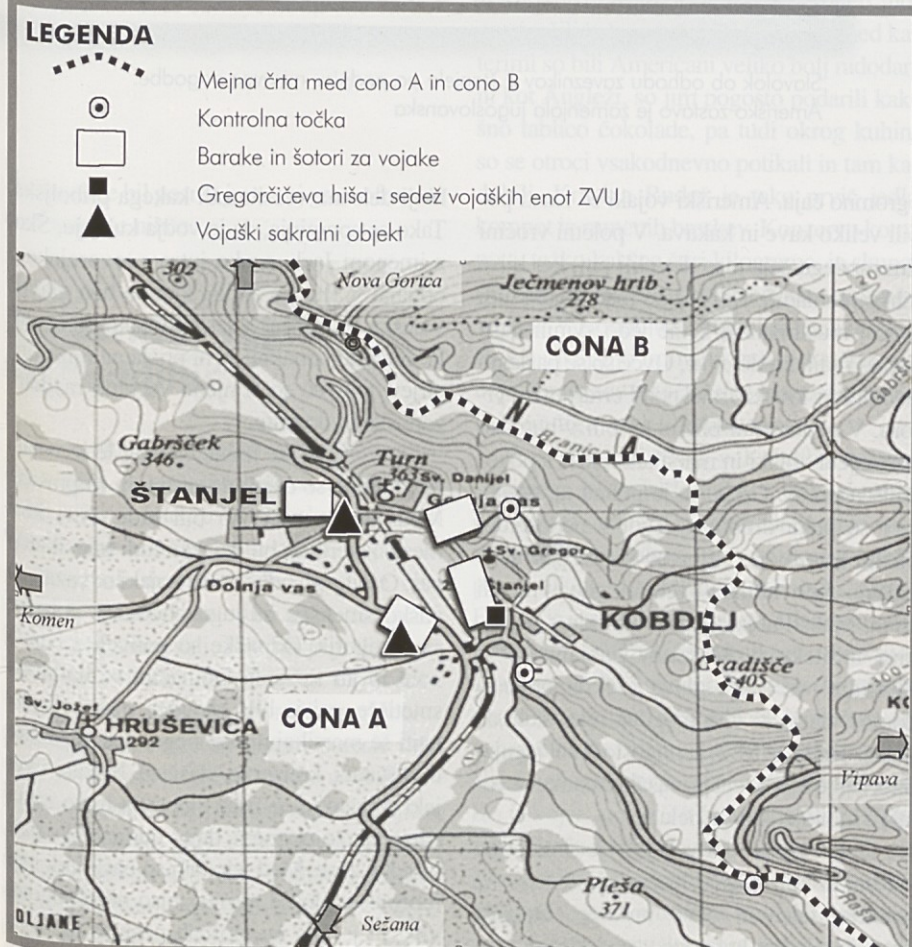
Prvi stiki domačinov z zavezniškimi vojaki so bili zanje precejšnje presenečenje, potem pa so se zlahka privadili na sobivanje z njimi. Svoje prostore ozoroma tako imenovani kamp so si vojaki uredili zunaj naselja in domačinov pri svojih vsakodnevnih opravilih niso ovirali. Začasno so imele prve vojaške enote svoje poveljstvo v Ferrarijevi hiši v gornjem Štanjelu. Nato pa je bilo poveljstvo enot v Gregorčičevi hiši v Kobdilju. Barako z ambulanto, kuhinjo in jedilnico za vojake so postavili na vzhodni strani železniške postaje v smeri proti Kobdilju. Polkrožne, okrog deset metrov široke in dvajset metrov dolge barake, postavljene na cementno ploščad in sestavljene iz valovite pločevine, so bile tudi na prevalu med gricema Gledanica, na katerem se je razvilo naselje Štanjel, in sv. Gregor. Vsaka baraka je sprejela štirideset do petdeset vojakov. Skupaj je bilo med Štanjelom in Kobdiljem kakšnih 250 vojakov zavezniških enot.

Zahodno od železniške proge in nad cesto, ki povezuje Sežano in Novo Gorico, so bili postavljeni šotori, bivališča za vojake. Mednje so postavili tudi džamijo, saj je bilo med angleškimi vojaki precej muslimanov. Džamija je bila brez minareta. Vojaki so bili nastanjeni še v šotorih na območju, kjer je sedaj novo naselje Štanjela (na Hribu) oziroma ob cesti, ki vodi proti Komnu. V neposredni bližini so imeli tudi prostor, namenjen avtomobilskemu parku vojaških enot. Prevladovali so lahki tovornjaki znamke Ford in džipi. Tam se je zbirala vaška otročad. Na dvorišču hiše, ki ima danes številko Štanjel 48a, je bila urejena pod šotorom majhna molilnica, v katero so zvečer vojaki prihajali molit. Najprej so si sezuli čevlje in jih pustili pred šotorom ter si umili noge. Verski obred je vključeval razdelitev neke vrste sladkornih bonbonov, katerih je bil Vladimir Švagelj še kot otrok s svojimi vrstniki večkrat deležen, vendar vse dotlej

Pogled na Štanjel leta 1945, kakor ga je ujel na film Lojze Spacal, slikar in grafik Krasa

Slika spodaj:
Karta: Vojaške enote Zavezniške vojaške uprave na območju Štanjela in Kobdilja med leti 1945 in 1947

Štanjel - obmejno naselje

V neposredni bližini Štanjela je potekala mejna črta med cono A in cono B. Vrh griča sv. Gregor je še spadal v cono A, po njegovem vzhodnem pobočju pa je že potekala mejna črta, ki se je nadaljevala v dolino Raše in v desni pritok Branice. Mejna črta je bila povsod označena s tablam; samo na poti med sv. Gregorjem in vzhodnim pobočjem Gledanice jih je bilo šest. Proti dolini Raše, na njenem levem bregu, sta bili postavljeni dve kontrolni točki. Vsaka je imela zapornico oziroma "post". Bili sta na mostu čez Rašo ter tik pod naseljem Kobdilj v Peduncah. Jugoslovanske vojaške enote pa so imele svojo kontrolno točko med cestnim odcepom za Štjak in bližnjim kamnolomom pri naselju Koboli na desnem bregu Raše. Tretja kontrolna točka je bila v Loki, to je ob sedanji gozdni cesti, ki se po severnem oziroma severovzhodnem pobočju sv. Gregorja spušča proti dolini Branice. Četrta kontrolna točka je bila severno od Štanjela pri Podlazih, na levem bregu Branice, in so ji rekli "left front", saj je bilo naselje Lisjaki še v coni A, medtem ko so bila ostala naselja gornje in spodnje Braniške doline v coni B. Prehod mejnih točk ni bil zelo strog. Vendar pa so prebivalci s strahom čez mejno črto prenašali stvari; tudi, če je šlo za pol kilograma masla. Zato so se prebivalci raje izognili kontrolnim točkam in ubirali pot po skrivnih stezah. Mejna črta je nudila tudi možnost ilegalnih prehodov. Iz cone B so odhajali proti Zahodu pred-

KRONIKA

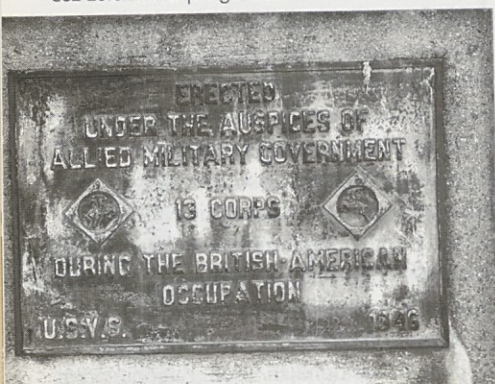
vsem vojaki hrvaške narodnosti, iz cone A pa so večkrat pobegnili zlasti indijski vojaki, ki so jih vojaške enote cone B po prijetju vrnile v cono A.

"Demokracija" na ameriški in angleški način

Po umiku partizanskega vodstva iz Gregorčičeve hiše so se vanjo naselili poveljniki zavezniških sil. Ti so tla v hiši prekrili s preprogami, neglede na to, kaj je bilo pod njimi. Čistoča torej ni bila ravno njihova vrlina. Vojaške enote so bile sestavljene iz vojakov različnih narodnosti. Med njimi so bile precejšnje razlike; ne samo narodnostne in verske. Razlike so bile tudi v pojmovanju enakosti in demokratičnosti. Tako so, na primer, Američani imeli eno kuhinjo za vse, Angleži pa so imeli pri Gregorčiču menzo za oficirje, na železniški rampi je bila podoficirska menza, vzhodno od nje, kjer stoji Fabjanova domačija, pa je bila menza za vse ostale vojake. Ameriška vojaška kuhinja je bila boljše in moderneje opremljena, angleški kuharji pa so kuhali na štedilnikih na nafto.

Tudi v skrbi za čistočo je bila velika razlika med njimi. Ameriška kuhinja se je svetila od čistoče, medtem ko je bila angleška kuhinja precej zanemarjena. Prehranjevali so se z zelo začinjeno hrano ter popili

Bakrena tabla priča o zavezniški obnovi mostu čez železniško progo Sežana - Nova Gorica

ogromno čaja. Ameriški vojaki so zlasti popili veliko kave in kakava. V poletni vročini jim mrzlega čaja niso dovolili piti, ker bi se lahko prehladili. Ker je bilo med vojaki tudi precej muslimanov, ki ne jedo svinjine, so vojaki redili čredo ovac. Ovce so se pasle po Sedulni - v kraški vrtači pod Ferrarijevim vratom. V neposredni bližini so bili v barakah nastanjeni vojaki in marsikateri križ s pokopališča pri sv. Gregorju je pristal na ognju, kjer so pekli drobnico. Tudi v neposredni bližini šotorov na Hribu so vojaki pod tamkajšnjo lipo ubijali ovce in glave metali stran. Maks Fabjan (ki ni v sorodu s pokojnim arhitektom Maksom Fabianijem iz Kobdilja!) je ovčje glave večkrat prinesel domov, da je iz njih njegova mati skuhala golaž. Tudi oče M. J. je pogosto jedel jagnjetino, saj je njena teta prinašala ostanke iz vojaške kuhinje, kjer je delala.

Vojaško poveljstvo je imelo na krožnikih bolj bogato hrano, zlasti meso iz konzerv, jajca in ocvrt krompir. Dragica Trost je bila kot kuharica v podoficirski ku-

hinji deležna včasih tudi kakega priboljška. Tako se spominja, da je vodja kuhinje, Škot z imenom Jack, vsako jutro s tovornjakom odhajal v Trst po živila, kjer so bila glavna vojaška skladišča. Včasih je kako pločevinasto marelje izmaknil in ni prišla na mize oficirjev, temveč so si njeno vsebino razdelili zaposleni v kuhinji.

Ostanke hrane, vendar le iz vojaške kuhinje, so dajali domačinom za prašiče. Med temi ostanki so bili tudi pravi kosi mesa, katerih je bil deležen tudi marsikateri pes. Ostale odpadke pa so vojaki odvažali na vaško smetišče na jugozahodnem pobočju sv. Gregorja. Odpadke so polivali z bencinom in jih sežigali. Domačini so hodili na smetišče, saj je bilo mogoče med odpadki najti še marsikaj uporabnega, npr. zapakirani piščanci, konzerve, slaščice. Nekateri vojaki so zato le ob robu smetišča malo zakurili in tako omogočili, da so ljudje lahko našli še kaj zase. Med odpadki so našli tudi gramofonske plošče, vendar niso nikoli ugotovili, ali je bila na ploščah posneta klasična

glasba ali je bil posnet jazz, saj gramofona ni imel tedaj še nihče.

Zavezniški vojaki na "oddihu"

Vojaške enote so večinoma sestavljali vojaki, ki so sodelovali na azijskih bojiščih, zato je bilo za vojake služenje v teh enotah neke vrste psihični oddih. Vojaki so se menjavali mesečno. Med njimi je bilo precej Italijanov, s katerimi so se domačini lahko sporazumevali, bilo pa je tudi nekaj Čehov in Poljakov. Informatorji se jih spominjajo kot vojakov, ki so radi pregloboko pogledali v kozarec in potem postali zelo divji. Med njimi pa je bila visoka stopnja kolegialnosti, saj so za vsakega opitega vojaka dobro poskrbeli. Med seboj so se pogosto tudi sprli, čemur so sledili še udarci s pestmi. Ob posredovanju njihovih policijskih enot pa se niso med seboj izdajali.

Pogosto so vojaki zahajali v gostilne. Ko so sedli za mizo gostilne Dragomirja Švaglja v Kobdilju, so najprej na mizi zbrali denar iz žepov in potem najpogosteje naročali liter konjaka ter "eggs and chips" (jajca in ocvrt krompir). Čeprav niso znali jezika domačinov, so natančno vedeli, koliko je naročeno stalo. "How much?" so spraševali gostilničarja. Tudi gostilničar Švagelj je bil nekega večera žrtev prepira med vojaki. Eden izmed njih namreč ni hotel plačati zapitka, pa še krožnik je vrgel skozi okno na dvorišče. Dragomir je dogodek nato opisal na poveljstvu. Poveljnik je ugotovil, da so to bili vojaki z "leve fronte" - "from the left front" in je poslal po vso posadko k Podlazu. Dragomir je med vojaki prepoznal krivca, ki je moral plačati nastalo škodo in še prestati nekaj dni v zaporu.

Vaški otroci so se z vojaki dobro razumeli

Pristne odnose z zavezniškimi vojaki so stkali otroci. Z njimi so se družili in zelo dobro razumeli, včasih pa so jim tudi povzročili kako nevšečnost. Vojaki, med katerimi so bili Američani veliko bolj radodarni kot Angleži, so jim pogosto podarili kakšno tablico čokolade, pa tudi okrog kuhinj so se otroci vsakodnevno potikali in tam kaj dobili. Kristina Rudež je tako prvič jedla kompot iz rumenih breskev. Konzervo kompota, težko kakšne štiri kilograme, je skupaj s sestro in bratom dobila od zavezniškega vojaka. V Kobdilju so vojaki prešteli otroke, šli v tamkajšnjo trgovino in kupili nekaj za bojev oranžade ter sendviče in vse skupaj na vaškem trgu razdelili otrokom.

Pri Babčevih v Kobdilju (stavba sedanjega vaškega doma) je živela vdova in ob njenem ognjišču je bilo vedno polno vaških otrok in vojakov, ki so se skupaj igrali, prepevali in se sladkali s čokolado. Maks Fabjan je s svojim prijateljem Zdenotom vojaški enoti na Hribu izmaknil šotorsko krilo, s katerim je bilo obdano stranišče. Iz platna mu je potem mati sešila hlače, vojaki pa so namestili novo platno, ne da bi tatu izsledili. Vojaki se nad otroki niso smeli maščevati. Ko je vojak zavezniških enot dečka iz Kobdilja, Pavla Makuca, zastraševal, ker je pri njem našel uro, kakršne so imeli vojaki, našel pa jo je na smetišču, kamor so odlagali odpadke zavezniških enot, je bil zaradi za-

straševanja vojak kaznovan. In za kazen je moral teči pred džipom vse do Koprive. Ne malokdaj pa so vaški otroci, med njimi tudi Jože Kobal, namenoma poškodovali ali pretrgali telefonske žice, iz katerih so izdelovali biče. Težav pri pridobivanju materiala zanje niso imeli, saj so bile žice speljane kar po površini in skozi železniški predor. Napake na omrežju so vojaki takoj odpravili, krivcev pa niso iskali.

Odhod vojakov po 27 mesecih

Obdobje prisotnosti zavezniških vojaških enot je bilo kratko, vendar se je ta čas ljudem, predvsem pa otrokom, vtisnil v spomin zaradi blaginje, ki je do takrat niso doživeli. Čeprav od "vaške oblasti" ni bilo zaželeno družiti se z njimi, so otroci radi hodili med anglo-ameriške vojakov in vedno dobili dobrote, saj do takrat ni nihče poznal mesa iz konzerv, arašidovega masla, čokolade in belega kruha.

Po določitih mirovne pogodbe z Italijo, podpisane 10. februarja 1947 in uveljavljene 15. septembra 1947, je zavezniška vojska zapustila tudi območje Štanjela, ki je bilo priključeno Jugoslaviji. Prebivalci so nato takoj v barakah, ki jih zavezniki niso porušili, pobrali, kar se je pobrati dalo, saj so vojaki odpeljali le najpomembnejše predmete. Ob tej priložnosti je bil v Štanjelu postavljen ob vhodu v vas slavlolik, o čemer priča tudi objavljena fotografija. Ameriško zastavo je tako zamenjala jugoslovanska.

Literatura in viri

Malnič, Andrej (izbor), 2000: Fotografska topografija - Štanjel. - Fotodokumentacija Goriškega muzeja, Kromberk, Nova Gorica
Hočevar, Jože, A., 1991: Štanjel, moj rojstni kraj. - Pozdrav iz KS Štanjel, št. 4, str. 10.
Interaktivni atlas Slovenije, 1998: Slovenija na zemljevidih, slikah, v besedi. - Založba Mladinska knjiga (CD-ROM), Ljubljana
Pričevanje Maksa Fabjana, Jožeta Kobala, Kristine Rudež, Anice Rudnik, Dragomirja Švaglja, Vladimirja Švaglja, Dragice Trošt in M.J.

Olga Abram,
univ.dipl. zgodovinarica in geografinja, Štanjel

Prehranjevanje v Braniški dolini po drugi svetovni vojni

Povojna leta so prinesla v Braniško dolino težko pričakovano svobodo. Mnogi njeni prebivalci se niso nikoli vmili. Ostale pa je vojna neizbrisno zaznamovala. Ene z zmagoslavjem, druge s trpljenjem, tretje s prikrito mržnjo in sovraštvom. Eni so postali zmagovalci, drugi so bili za vekomaj poraženci. Ali vsaj tako se je takrat zdelo.

Rojena sem bila sedmo povojno leto mokrega in mrzlega novembra. Branica je zgodaj vzdignila svoje narasle zimske vode in plenice so sproti zmrzovala na perilniku.

Šestletna Verena Vidrih, za njo na desni njena mama in ob njej dobrosrčna teta iz Trsta.

KO SE JE KUPOVALO NA 'TEŠERE'

Verena Vidrih Perko

Kot delavska družina smo imeli majhno njivo, prašička, ki za nič na svetu ni hotel zrasti, nekaj korenja in repe ter kupček krompirja. Na kašči je viselo nekaj kit koruze. Še se je kupovalo na karte ali na 'tešere', kot je rekla moja mama. Prgišče sladkorja, nekaj moke, ječmenova kava. V stekleni posodi - 'glazu' se je nabiralo sevrto maslo, dan za dnem, plast za plastjo.

Enakomerno, kot so se pretikali dnevi v večere in noči v jutra, so tekli tudi naši obedi; bela kava s kruhom, ješprenj ali fižolovka s kosom kruha, polenta z mlekom ali s kislim zeljem. No, včasih je bila tudi kisla repa, namesto fižola s krompirjem tudi krompir s fižolom. Kakšno dolgo, mračno zimsko popoldne je mama vrgla dimljene prašičje kože poleg krompirja v pečico malega štedilnika in nestrpno čakala, da je za-dišalo.

Potem je prišlo dolgo obetano leto šestinpetdeset. V Trstu smo imeli teto, ki je že štiri desetletja služila za kuharico v eni izmed najbolj bogatih družin. Bila je krstna botra, nunca, vsem po vrsti iz enega samega najbolj prepričljivega razloga. Bila je edina, ki je lahko komu kaj kupila. Ko smo jo končno lahko obiskali, so z našo mamo prišli domov v naphani torbi tudi riž, dolga rumena pašta v prozornih vrečkah z naslikano plavalaso mladenko, ki je imela snop žita na glavi, droben zavojček surove kave, košček parmezana, pozimi nekaj pomaranč in za Miklavža vedno tudi mandolat. Oče, ki je tedaj delal v kmetijski zadrugi in ob mnogih priložnostih na vasi glasno trdil, da je marsikomu, ki je pobegnil na ono stran, zdaj gro-mozansko žal in bi se zelo rad vrnil, če bi se le lahko, je z enako poželjivostjo odvijal do-brote, kot smo jih odvijali mi, otroci, ki se še

Lucija in Uroš

Za sprejemanje oddanega vaškega mleka v Zg. Branici je skrbela moja mama.

Slika zgoraj: Stara mama in stari oče za mentrigo pred več kot tridesetimi leti v svojem domu na Cesti pri Ajdovščini.

Slika spodaj: Verena Z Lipetovo mamo in njihovo smo

nismo povsem zavedali, kakšno neizmerno prednost v svetu nam daje socializem.

Vse tja do konca šestdesetih smo jedli skrajno zdravo hrano: kava in kruh, mineštra ali jota, včasih tudi 'tenstan' krompir, ki je dišal po kakšni klobasi, zvečer pa polenta v vseh možnih oblikah in zakonskih zvezah z mlekom, s kavo, z zeljem, z radičem, s solato, s šelinko... Ko je po žalostni smrti prišel na krožnik revež zajec, je pa zagotovo bila nedelja ali pa je bil najmanj kakšen obisk.

Če je mama skuhalo kaj boljšega, je oče polnih ust godrnjal, da nismo magari Rokcevi. Oni so bili namreč najbolj bogata družina na vasi in ob omembi njihovega imena smo vsi takoj vedeli, da poštemu delavskemu razredu zapravljanje in razkošje ne pritiče. Enako je bilo s prazniki.

Vendar naša nunca iz Trsta, ki je bila globoko verna, ni hotela niti slišati, da bi bili njeni varovanci drugačni. Ko se je nekoč vrnila iz Lurda in je s seboj prinesla nekaj

velikih steklenic lurske vode, smo vsi zapovrstjo morali napraviti dolg požirek. Tudi oče! Potlej je še dolgo pripovedoval, kako jo je précej izplunil med rože, ker da je to največja neumnost, uboga nunca pa da je zavedena! Seveda je naša 'uboga' nunca dajala za praznike tudi vse vrste dobrot, rozine, pinjole, kakav, dišave, ..., tako, da smo mi obsežne in zahtevne cerkvene obrede skrčili zgolj na 'kuhinjsko' uporabo.

Mama je pekla odlične potice. Skuhali smo tudi pirhe in jih obarvali, skuhalo hren in pleče. Če se je le dalo, nas je tiste dni obiskovala kakšna žlahta in oni so ponavadi dobili več potice, kot se je nam, otrokom, zdelo, da bi jim je bilo spodobno jesti. No, potico, seveda nežegnano, ker v cerkev nismo hodili, je silno rad jedel tudi oče. In za praznike prav nikoli ni godrnjal, da nismo Rokcevi!

Prva šolska leta sem prestala v Branici. Učiteljica je poučevala po dva razreda hkrati. Teta Ada je v mlečni kuhinji pri-

pravljala malico. Še danes mi postane slabo, ko se spomnim šolskih malic. Marmelada je bila tako trda, da jo je rezala z nožem iz kovinske kantice in nato dobro razredčila z vodo, da jo je lahko namazala na lepljiv, po-cast siv kruh. Včasih je bila na kruhu nekakšna rumenkasta, sladkasta maščoba. Dišala je po prežganem olju in jazbečevi masti, ki si jo je stric Lipetov mazal na svoji revmatični nogi. Pili smo Unrrino mleko v prahu, v katerem so neredko plavale še prašnate grudice, ker teta Ada ni prišla dovolj pravočasno, da bi lahko dobro zmešala mlečni prah z vodo. Še večkrat smo pili sladkast čaj, kdo ve iz česa. Spominjam se, da smo nekoč celo nosili v šolo orehove lupine, češ da se da iz njih napraviti dober čaj.

Marmelade je kuhala tudi naša mama. Braniška dolina se je vedno šibila od polnih vej sadja. Jeseni, ko so narasle vode, je plavalo vzdolž namočenih travnikov na milijone raznobrnih jabolč in jih počasi vr-tinčilo v globoko vodo. Sliv je bilo vse pol-

no. Ko smo jih obrali in so najlepše šle za marmelado, jih je še mnogo škafov, sodov in brent ostalo za šnopce. Marmelado smo potem kuhali ure in ure. Mešali, okušali, strjevali na krožničku, premlevali, kakšne barve mora postati, kako se suka kozico in kako obrača kuhalnico, koliko pene se pobere, kako diši, na koncu pa smo nalili v kozarce nekaj gosto rjavega z izbranim okusom po prekuhanem cukru. Posebej so sloveli džemi naše mame. Originalen recept je menda svetoval tričetr sladkorja, ona pa je dajala - kilo na kilo - da se ne bi, *kajpada, hudiča, pokvarilo*. In smo mešali in mešali, hladili, poskušali, strjevali, vzdihovali in nazadnje nalivali v kozarce nekaj zelo gostega, zelo temnorjavega s koščki prekuhanne limonine lupinice in z okusom po močno prekuhanemu cukru ter limoni. Marmelade so bile potem za malico, a jih prav nikoli nisem marala.

V šestdesetih je mama pekla že samo bel kruh, z veliko mleka, z debelo rjavo skorjo, ker smo vse, kar smo pekli, kuhali ali cvrli, opravili zelo temeljito. Tiste čase ni bilo na svetu bolj nezdravega od napol surove hrane.

Kuhali smo tudi sokove. V Vipavi so prodajali nekakšne sokovnike, malo manj kot komplet petnajstih posod z nekakšnimi mučilnimi napravami, ščipalkami in gumijastimi cevmi. Najboljši je bil hruškov sok. Da bi se ne pokvaril, smo dali kilo na kilo. Kuhali pa smo ga tudi iz 'cimbor' in breskovega. Tudi ta je bil najboljši kilo na kilo. Spil si ga lahko izjemno veliko, saj se je od cukra kar vlekel in bržkone je bil bolj primeren za gašenje ognja kot za čisto navadno žejo. Smo pa imeli po cukru zelo močne kosti, kot se je prav ob vsaki priložnosti povedalo na vasi.

Vlagali smo še papriko in kisali 'srpsko'. Plana, ki jo je stric Ivan pripeljal iz Črne gore, je dala posebne recepte. Ampak mama je, da se *kajpada ne pokvari, hudiča*, kuhala paprike malo dlje in dodala več kisa. In preden smo jih pozimi jedli, smo jih najmanj trikrat oprali v tekoči vodi.

Redno smo kuhali šnops. Ta je bil ponavadi grozno zdravilen. Nekaj let zapored je oče namočil vanj pelin in nekaj vrst zelišč. Kdorkoli ga je poskušal, ga je kar zvil na stolu in se je ponavadi kmalu pobral iz hiše.

Pridelali smo tudi veliko medu. Čez zimo sva z očetom potrpežljivo futrala čebele z vrečami sladkorja, poleti pa smo

tiskali svetel, dišeč med. Hranili smo ga v velikanskih aluminijastih vrčih, ki so nekoč služili za prevoz združnega mleka. A ker je zadruga tačas že propadla, so vrči ostali na naši podstrehi.

Vedno so okrog naše hiše vse potacale in ponesnažile debele kure. Mama si je sčasoma omislila še purane. Prašiča sta krulila v duetu skoraj vse leto do tistega usodnega ranega zimskega jutra, ko smo ju ob pomoči pol vasi, z mnogo vpitja, notranjega impregniranja s šnopcem in, seveda, njenega neizbežnega kruljenja obsodili na smrt in po krajšem uspešnem lovljenju po vsej vasi tudi usmrtili. Okrog hiše se je po tem še nekaj dni moglo opaziti kaj krvavega, osamljeni šopi prašičjih kocin so se vrtinčili v sunkih burje po dvorišču in iz na hitro odprtih hišnih vrat je vselej butnila sladkobna para z vonjem po mulcah, ocvirkah ali čemerkoli mesnatem. Oče je znal napraviti imenitne klobase. Zlagoma smo se naučili zvijati v črevo tudi pancete.

Že od konca petdesetih let smo tako, kot vsi drugi na vasi, začeli 'nositi robo v kapitalistično požeruški' Trst. Vsaka ženska si je našla tam kakšno hišo, kamor je redno prinašala jajca, mleko, doma narejeno ali kupljeno maslo, kure, pure, klobase in mulce v času klanja, izbrano zelenjavo, vino in, seveda, odličen braniški šnops, ki bi tudi hudiču vamp prežgal, ne pa nam, Braničonom, seveda! V Štanjelu ali Sežani se je oče vedno dogovoril z mesarjem, da smo dobili dobro meso, največkrat 'ombolo' ali teletino. To smo potem nabasali na dno torbe, čez smo dali zelenjavo, puter smo tik pred Fernetiči poskrili v žepe, čez torbo je mama vrgla svojo jopco, češ, da ni toliko videt. Oče, kot bi bil kadilec brez primere, je samozavestno vtaknil par zavitkov najboljših cigaret Dubrovnik v elegantnih rdečih škatlicah z zlato obrobo v napol ponošen jopič. Njegovi visokosti jugoslovanskemu cariniku smo prijazno kimali, ga včasih v polomljeni srbščini spraševali, kako se ima, se uslužno smehljali ali resno odgovarjali. Odvisno pač od volje in razpoloženja našega ljudstva, hočem reči oblasti. Italijanskim carinikom se pa tudi ni bilo zameriti in tako sta dve ali tri besede iz starih fašističnih šol še kako prišle prav! *Noi vizitare la nostra zia, sinjore. Ši, Ši, cija! Si, poverina, fuma tanto! Ši, si!* Na oni strani se je šlo peš do Opčin in potem s tramvajem do Trsta. Nato smo pretopili robo v lire, lire pa v vse mogoče. No, dokler je še živel nunc, smo redno dobivali pakete tudi

od nje. (Ja, rada priznam, največji del mojih zares lepih spominov je povezan s prazničnim kapitalističnim razsvetljenim Trstom in s paketi naše dobre nunce!)

Še dolgo v šestdeseta smo delali doma tudi 'šalšo iz pomidorov'. Ponavadi smo jo naredili le malo manj kot za vso vas. Se je pa proti sedemdesetim vse zelo spremenilo. Hrane je bilo nenadoma obilo, vse se je moralo cediti od masti in zabele, vse smo na moč sladkali in tudi na braniških veselicah se je jedlo čevapčiče in ražnjiče. Ob godovih, ki jih mi, doma, razen očetovega, nismo praznovali, se je kuhalo ta prave vipavske štruklje. Pravijo, da je nek Braničan v Ameriki, ki ni znal dobro angleško, zelo na kratko pojasnil, kaj so vipavski štruklji. Preprosto je rekel - nebesa! Pa ni bil daleč od resnice! Škoda le, da je bil očetov god le enkrat letno!

Potem so prišla sedemdeseta in študij v Ljubljani. Torbe s kruhom, štrudlji, škatle z jajci, 'glaz' klobas, sadje, so z rjuhami in knjigami potovale z nami na rednih avtobusnih progah med Gorico in Ljubljano. Medtem so doma nenadoma postali pivški kooperanti. Naše hleve in 'štale' so zasedle kolonije smrdljivih piščancev. Vsak bolj slovesen dan smo jedli piščančje meso. A še vedno smo vsako leto tudi ribali zelje in skisali repo v tropinah. Ampak ta je bila zares dobra in take ne dobiš čisto nikjer drugod na Kranjskem. Joto smo kuhali velikokrat in bila je neskončno dobra. In to je še danes skoraj edina jed, ki mi v mojem (znanstvenem) gospodinjstvu zares uspe. Verdar je manj kot petnajst litrov, pa če se še tako trudim, nikoli ne 'rata'. *Da se, kajpada, hudiča, ne pokvari*, ponavadi povabim nekaj družin na kosilo.

Dr. Verena Vidrih Perko, univ. dipl. arheologinja - kustosinja v Gorenjskem muzeju v Kranju in docentka na Filozofski fakulteti v Ljubljani ter znanstvena sodelavka Znanstvenoraziskovalnega središča v Kopru

ENERGIJA SEDANJOSTI IN PRIHODNOSTI

UTEKOČINJENI NAFTNI PLIN (UNP) V MALIH PLINOHRAHMIH

Andrej Marušič

Utekočinjeni naftni plin (UNP) je energetsko učinkovit in okolju prijazen energent. Zaradi številnih drugih prednosti (ekonomičnost, zanesljivost, omogoča udobje,...) se hitro uveljavlja v vsakdanjem življenju in industriji. Uporabljajo ga v gospodinjstvih in gostinstvu za kuhanje, ogrevanje vode in prostorov, v industriji in obrti, v kmetijstvu, za pogon vozil in še kje. Hkrati pomeni ustrezno alternativo napeljavi in dovodom zemeljskega plina, saj uporabnik ob zamenjavi energenta nima večjih posegov in stroškov.

INTERINA, d.o.o., Ljubljana - SEKTOR PLIN Kozina je podjetje z dolgo tradicijo v trženju utekočinjenega naftnega plina. Na energetskem tržišču Slovenije s svojimi razvojnimi programi, v katerih imajo pomembno vlogo mali plinohrami, spodbuja in širi uporabo utekočinjenega naftnega plina (UNP) propan-butan. Uporabnikom nudi energetski vir, ki zahteva razmeroma enostaven pristop pri nabavi in montaži inštalacije, hkrati pa omogoča veliko udobnost ob sprejemljivi ceni.

Zakaj izbrati UNP v malih plinohramih?

UNP propan-butan v malih plinohramih ima naslednje prednosti: neodvisnost od velikih energetskih sistemov - avtonomnost; ekološka primernost - čisto izgorevanje; zanesljivost in varnost uporabe - visoka kakovost opreme; široko področje uporabe in prilagodljivost; ekonomičnost - visok izkoristek energije; natančno spremljanje porabe; velik izbor plinskih trošil; varno upravljanje in enostavno vzdrževanje opreme in inštalacije ter minimalni gradbeni posegi.

Kaj nudi **INTERINA** bodočim uporabnikom UNP-a propan-butan v malih plinohramih?

Poleg navedenih ugodnosti uporabe utekočinjenega naftnega plina v malih plinohramih nudimo: ugoden najem malega plinohrama s prostornino od 1,25 do 4,85 m³; vgradnjo plinomera (mesečni obračun porabe plina); zanesljivo in dolgoročno oskrbo; redno vzdrževanje in opravljanje predpisanih pregledov plinohrama in opreme; konkurenčno tržno ceno

plina; brezplačno tehnično svetovanje, pomoč pri pridobivanju dovoljenj in soglasij; montažo in priključitev plinohrama; nabavo in postavitve plinske inštalacije po uporabnikovem naročilu; odkup plinohrama (v primeru, da ste lastnik plinohrama) ter prevzem vseh obveznosti, vezanih na vzdrževanje in opravljanje zakonsko predpisanih pregledov.

Kaj naredi **INTERINA**, ko si naročnik zaželi namestitev malega plinohrama?

Ko si naročnik zaželi najeti mali plinohram in naročiti njegovo namestitev ter to sporoči predstavništvu ali lokalni poslovalnici družbe **INTERINA**, njeni predstavniki pomagajo naročniku pridobiti potrebno tehniško dokumentacijo; pomagajo naročniku pridobiti dovoljenja pristojnega upravnega organa (lokacijska informacija oziroma gradbeno dovoljenje); sklenejo najemno pogodbo z naročnikom; napeljejo plinsko inštalacijo, namestijo mali plinohram in ga priključijo na inštalacijo; napolnijo mali plinohram z utekočinjenim naftnim plinom, opravijo preizkus njegove uporabe ter naročniku omogočijo uporabo utekočinjenega naftnega plina.

ENERGIJA SEDANJOSTI IN PRIHODNOSTI

Kaj pa varnost in ekologija?

Utekočinjeni naftni plin ni strupen - zaradi lažjega zaznavanja je za običajno uporabo odišavljen. Ob upoštevanju vseh predpisanih varnostnih ukrepov je uporaba utekočinjenega naftnega plina povsem zanesljiva in varna. Sodobna zakonska regulativa določa pogoje za postavitev plinskih napeljav ter distribucije in polnitev plinohramov in zavezuje proizvajalce plinske opreme z visoko kakovostjo in izkoristkom plinskih trošil zagotavljati njihovo varno in zanesljivo obratovanje. Utekočinjeni naftni plin - UNP je v energetskega smislu učinkovitejši od večine drugih energentov (kurilno olje, zemeljski plin, premog, drva,...). S preureditvijo ogrevanja in z uvedbo utekočinjenega naftnega plina v obstoječih objektih se prihrani stroške za ogrevanje in hkrati varuje okolje pred onesnaževanjem. Pri izogrevanju utekočinjenega naftnega plina nastaja najmanj škodljivih produktov - poleg toplote samo ogljikov dioksid in vodna para.

Uporabniki utekočinjenega naftnega plina pa morajo upoštevati, da lahko opravijo plinsko inštalacijo in kontrolo opreme ali sistema za ogrevanje s plinom le pooblaščen ter strokovno usposobljeni izvajalci.

Postopek, način in roke pregledov predpisuje Pravilnik o pregledu in preizkušanju tlačnih posod (Ur. list RS, 84/97), kontrolo predpisov pa opravlja pristojna republiška inšpekcija (TIRS).

Zakonodaja, ki zavezuje distributerja utekočinjenega naftnega plina in njegovega uporabnika, določa redne zunanje preglede plinske inštalacije in sistema ogrevanja (vsaki 2 leti), redni notranji pregled (vsakih 5 let) ter tlačni preizkus (trdnostni) vsakih 10 let, kar je tudi pogoj za uporabo plinohrama. Do nedavnega je bil ta postopek kar precejšen tehnološki, predvsem pa varnostni in ekološki problem (praznjenje plinohrama in odpadne vode oziroma usedline v njem).

INTERINA - SEKTOR PLIN KOZINA je to nevšečnost odpravila z nakupom vozila s posebno opremo, ki ga predstavljamo v nadaljevanju.

Vozilo za vzdrževanje in pregledovanje tlačnih posod za utekočinjeni naftni plin

Opravljanje pregledov in tlačnih preizkusov stabilnih tlačnih posod - manjših plinohramov (nadzemne ali podzemne vgradnje) za utekočinjeni naftni plin s prostornino do 5000 l opravlja **SEKTOR PLIN KOZINA** družbe **INTERINA** s posebnim vozilom.

Posebej prirejeno tovorno vozilo z dvema rezervoarjema za vodo in plin ima vgrajeno tudi visokotlačno črpalko, dva kompresorja (plinski oziroma zračni) ter drugo merilno-varnostno opremo. Postopki polnjenja in praznjenja plinohrama

se opravijo s pomočjo kompresorjev na hidravlični pogon, samo pretakanje tekočin in plina pa poteka po priključnih fleksibilnih ceveh. Postopek preizkušanja plinohrama poteka varno in zanesljivo. V normalnih delovnih razmerah traja 1,5 do 3 ure (odvisno od velikosti plinohrama in od količine plina v njem). Vodi jo ga strokovno usposobljeni delavci **INTERINE** ob istočasnem nadzoru pristojne inšpekcije. Uporaba namenskega vozila ima poleg opisane dejavnosti tudi druge prednosti, kot so neodvisnost od ustreznih napeljav-priključkov pri uporabniku, nemotena oskrba uporabnika s plinom med potekom preizkušanja, možnost dostave plina in drugo. Izjemno pa je pomembna njegova uporaba predvsem iz ekološkega vidika, saj po preizkusu ne pušča nikakršnih odpadkov ali za okolje škodljivih snovi.

Iz vsega napisanega je očitno, da družba **INTERINA - SEKTOR PLIN KOZINA** nudi svojim sedanjim in bodočim odjemalcem celovito ponudbo pri uvajanju ogrevanja z utekočinjenim naftnim plinom iz malih plinohramov, vključno z vzdrževanjem in s pregledi tlačnih posod. Če ste lastnik plinohrama, vam omogočimo njegov brezplačen pregled oziroma tlačni preizkus, (pogoj za to pa je podpis pogodbe o dobavi plina za obdobje petih let). Nudimo vam tudi možnost odkupa plinohrama ter - seveda - dobavo plina. Pokličite nas - svetovali vam bomo!

INTERINA®

Informacije:
INTERINA d.o.o. Ljubljana:

SEKTOR PLIN KOZINA
6240 KOZINA, Dolinska 14
Telefon: 05/618-10-00
Faks: 05/680-20-31
Naročilo plina: 080-22-90
Dežurna služba: 041/772-956
E-pošta: plin.kozina@interina.si
[Http://www.interina.si](http://www.interina.si)

PLINARNA TRZIN
1236 Trzin
Telefon: 01/564-11-45
Faks: 01/564-11-44
Dežurna služba: 041/668-144
[Http://www.interina.si](http://www.interina.si)

SLOVENICA

ZAVARUJE VEČ!

Ponavadi o zavarovanjih ne razmišljamo resno, dokler se nam ali tistemu, kar imamo v lasti ali kar smo ustvarjali dolga leta, ne zgodi kaj slabega... Kot da so to zgodbe, ki se dogajajo drugim?

Zavarovanje je v življenju pomembno kljub temu, da se nas z njim večina ne srečuje vsak dan, če izvajamo tiste, ki skrbijo, da nam v primeru nesreče ali nezgode z izplačilom odškodnine omilijo nastale neprijetne razmere. Zavarovalniška hiša SLOVENICA, ki se je v zadnjih desetih letih razvila v uspešno zavarovalnico, ponuja najširšo paleto sodobnih zavarovanj, pri katerih za vsakogar.

FONDPOLICA in FONDGARANT

V zavarovalniški hiši SLOVENICA so ustvarili družino življenjskih zavarovanj, ki so vezana na vzajemne sklade KD Investments. Pred skoraj dvema letoma so prvi na slovenskem trgu ponudili FONDPOLICO. In pred nekaj meseci so spet prvi v Sloveniji ponudili življenjsko zavarovanje, vezano na vzajemne sklade, za garancijo, ki se imenuje FONDGARANT.

FONDPOLICA je oblika naložbenega življenjskega zavarovanja, ki je vezana na vzajemne sklade Galileo, Rastko in KD Bond. Obsega dva dela: "zavarovalni" del, ki vključuje življenjsko zavarovanje za primer smrti in doživetja, in "varčevalni" del, pri katerem se premoženje vse do konca zavarovanja plemeniti v enem ali v več vzajemnih skladih. Del premije je tako namenjen zavarovanju za primer smrti in za morebitna dodatna zavarovanja, s preostalim delom pa zavarovalnica kupuje enote vzajemnih skladov. Ob zavarovalnem dogodku se izplača zjamčena zavarovalna vsota oziroma vrednost premoženja, če je ta večja. Bistvena prednost pa je predvsem, da upravičencu pripada celotni ustvarjeni dobiček glede na rast vzajemnih skladov.

Značilnosti FONDPOLICE so še, da je mogoče izbirati med enim ali več vzajemnimi skladi in kombinacijo vlaganja je mogoče med trajanjem zavarovanja menjati glede na dogajanja na trgu in glede na zavarovančeve spreminjajoče se potrebe. Polico je mogoče skleniti posamično ali vzajemno (skupaj s partnerjem...). Če zavarovanec umre pred iztekom zavarovanja, se izplača upravičencu garantirana vsota za primer smrti takoj po zavarovančevi

smrti oziroma vrednost premoženja, če je ta višja od zavarovalne vsote za smrt.

Zavarovanja lahko sklenejo osebe od 14. do 65. leta starosti. In ker je to dolgoročno zavarovanje, je mogoče izbirati zavarovalno dobo od 10 do 30 let, najnižja mesečna premija pa se giblje okrog 50 EUR. Osnovnemu zavarovanju se lahko doda dodatno nezgodno zavarovanje, ki krije nevarnosti nezgode s smrtjo ali trajne invalidnosti in začasne delovne nesposobnosti kot posledico nezgode.

FONDGARANT je prva oblika življenjskega zavarovanja, vezanega na vzajemne sklade, ki garantira izplačilo najmanj v višini izbrane zavarovalne vsote tudi ob izteku zavarovanja. Namenjen je zavarovancem, ki zahtevajo varnost, želijo pa doseči tudi donos.

Paket DOM IN DRUŽINA

SLOVENICIN paket DOM IN DRUŽINA vsebuje vsa najpomembnejša zavarovanja za dom, opremo v njem in družinske članke. Vključuje: požarno, potresno, osnovno in nadstandardno stanovanjsko zavarovanje ter nezgodno zavarovanje članov gospodinjstva. V paket morajo biti vključena vsaj tri zavarovanja. Potresno in nadstandardno stanovanjsko zavarovanje nista obvezni. Sklenitev paketa prinaša poleg ostalih ugodnosti tudi prihranek - sklenjen paket je za **30 odstotkov cenejši**, kot če bi sklenili vsa posamična zavarovanja.

Požarno zavarovanje je pogoj za hipoteko

To zavarovanje zavaruje objekte pred osnovnimi požarnimi nevarnostmi, ki jih predstavljajo požar, toča, direktni udarec strele, udarec lastnega ali neznanega vozila v zavarovano stvar, eksplozija (z izjemo jedrske), padec zračnega plovila, vihar, manifestacija in demonstracije.

Predmet zavarovanja so stanovanjske hiše, stanovanja v blokkih, vikendi in pomožni prostori (garaže, lope itn.). Z doplačilom premije se lahko vključijo tudi dodatne nevarnosti, kot so izliv vode, poplave, nevarnosti vdora voda s strehe, nevarnost teže snega.

Potres pride lahko kadarkoli

Pri nevarnosti potresa so pokrite škode, ki nastanejo neposredno ali posredno na zavarovanih stvareh zaradi potresnih sunkov. Če zavarovanec nima sklenjenega osnovnega požarnega in stanovanjskega zavarovanja, ne more skleniti potresnega zavarovanja. Za potresno zavarovanje je pomembno tudi, v katerem kraju je objekt, ker so kraji uvrščeni v dve potresni coni (1. potresna cona je cenejša od 2. potresne cone). Pomembna je še letnica gradnje: do leta 1964 in po letu 1964 (za objekte, grajene do 31.12.1964, je premija višja od premije za objekte, grajene po 1.1.1965).

Osnovno zavarovanje hiše je kot njen temelj

To zavarovanje krije vse osnovne nevarnosti požara, izliva vode, poplav, zemeljskih in snežnih plazov, vlomnih tatvin in ropov ter odgovornosti zasebnika. Osnovni predmet zavarovanja so stanovanjski predmeti (pohištvo, gospodinjstvi aparati ter osebni predmeti v stanovanjih ter stanovanjski predmeti, shranjeni na podstrešju, v kleti, lopi itn.).

Nadstandard zavaruje več

Na novost med zavarovanji, ki jih zajema Paket DOM IN DRUŽINA Zavarovalniške hiše SLOVENICA, je naš trg čakal že nekaj časa. To je nadstandardno stanovanjsko zavarovanje, ki nudi precej ugodnosti, saj pokriva dodatne rizike, kot so:

- nevarnost posrednega udara strele, ki povzroča okvare na gospodinjstvih strojih in aparatih;
- nevarnost vdora meteorne vode s streh;
- nevarnost teže snega.

Če je stanovanje tako uničeno, da je bivanje v njem nemogoče, zavarovancu zaradi sklenitve nadstandardnega zavarovanja pripada še dodatna ugodnost, saj to zavarovanje pokriva tudi:

- stroške prenočišča (bivanja v hotelu);
- stroške selitve;
- stroške najema nadomestnega stanovanja;
- stroške ponovne pridobitve dokumentov.

Nezgode prežijo na vse

Nezgodno zavarovanje se lahko sklene za primere:

- smrti zaradi trajne nezgode;
- trajne izgube splošne delovne sposobnosti zaradi nezgode;
- začasne nesposobnosti za delo zaradi nezgode (dnevno nadomestilo).

Zavarovalno kritje velja 24 ur na dan. Zavarujejo se lahko vsi člani gospodinjstva (najmanj dva člana) od rojstva do 75. leta starosti. Gospodinjstvo je ožji krog družinskih članov, ki stanujejo skupaj. Člani, ki začasno bivajo v drugem kraju - na primer zaradi šolanja ali služenja vojaškega roka - so prav tako lahko zavarovani kot člani gospodinjstva.

Novo avtomobilsko zavarovanje

Prednosti nove ponudbe avtomobilskega zavarovanja SLOVENICE so:

1. Rizik kraje avtomobila je vključen v samem kasko zavarovanju (**doplačilo ni potrebno**).
2. Pri sklenitvi kasko zavarovanja se prizna ustrezna bonifikacija glede na bonus, ki jo zavarovanec že ima pri drugi zavarovalnici, bonus pa se lahko prizna tudi po polici obveznega zavarovanja.
3. Ob sklenitvi kasko zavarovanja novega vozila se **podari brezplačno zavarovalno kritje vozila na novo vrednost**. Pri zavarovanju na novo vrednost se v primeru uničenja vozila oziroma totalne škode zavarovalnina izplača v višini nove vrednosti vozila.
4. Z ugodnim doplačilom na premijo se sklepa **kasko zavarovanje z zavarovalnim kritjem na novo vrednost tudi za vozila, ki so stara eno leto**.

Nova kombinacija maxi

Za še večjo varnost vašega avtomobila priporočajo ob sklenitvi kasko zavarovanja še sklenitev **nove kombinacije maxi**, ki krije vse najpomembnejše in sicer:

- vsa stekla in nalet domačih živali ter divjadi;
- parkirišče proti neznanemu vozniku in padec ledenih sveč ter snežnih gmot;
- žaromete in vzvratna ogledala;
- stroške nadomestnega vozila;
- stroške vleke vozila do dodatnih 25.000 SIT, ki jih krije polno kasko zavarovanje;

Kombinacija maxi krije škodo na zavarovanem vozilu v celoti, brez upoštevanja odbitne franšize in ne vpliva na bonus.

Popusti in dodatne ugodnosti

Nudijo tudi popuste in dodatne ugodnosti, kot so:

- popust na starost vozila,
- popust na premoženjsko zavarovanje pri SLOVENICI,
- plačilo v enajstih zaporednih obrokih (brez obresti) ali gotovinski popust.

Za informacije, brezplačno svetovanje na domu ali sklenitev zavarovanj pokličite po telefonu: 080-30-30 ali obiščite najbližjo poslovalnico Zavarovalniške hiše SLOVENICA!

SLOVENICA

SLOVENICA, d.d.

Celovška cesta 206, 1000 Ljubljana

www.slovenica.si

Prihodnost se izplača

PODARIMO
VAM

10 %

VEČ
ZAVAROVALNE
VSOTE

Ob 10. obletnici vam zavarovalniška hiša SLOVENICA pri sklenitvi Fondpolice podari 10 % dodatne zavarovalne vsote, za dobo 10 let. Fondpolica je oblika življenjskega zavarovanja za primer doživetja in smrti, vezanega na posebne vzajemne sklade Galileo, Rastko in KD Bond.

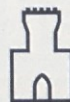
S sklenitvijo Fondpolice hkrati dosežete dva cilja - zavarovalno zaščito in plemenitenje vrednosti vašega premoženja.

080 30 30 www.slovenica.si

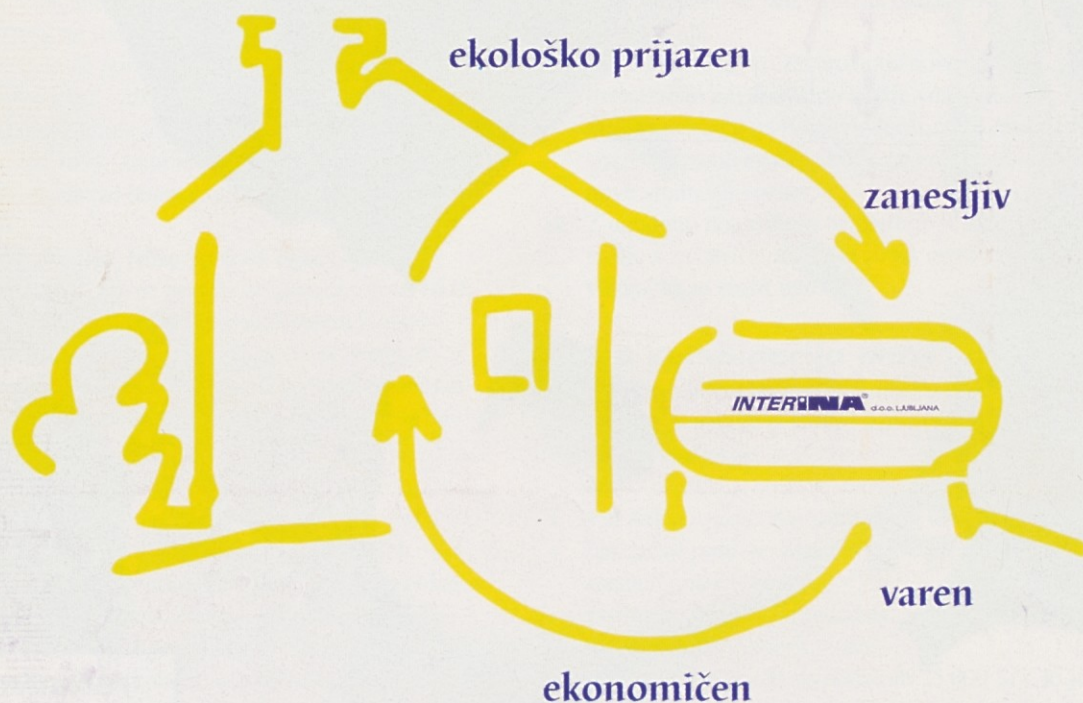
FONDPOLICA

Življenjsko zavarovanje z varčevanjem
v vzajemnih skladih KD

SLOVENICA

ENERGIJA SEDANJOSTI IN PRIHODNOSTI
UTEKOČINJENI NAFTNI PLIN
v malih plinohramih

Nudimo vam:

- najem nadzemnih in podzemnih plinohramov pod ugodnimi pogoji
- svetovanje, montažo in vzdrževanje plinskih postaj
- strokovno dežurno službo, ki je na voljo 24 ur na dan
- hitro in zanesljivo dobavo plina
- brezplačni telefon za naročila plina 080 2290

INTERINA[®] d.o.o. LJUBLJANA

informacije:

SEKTOR PLIN KOZINA

6240 Kozina, Dolinska 14

tel.: 05 618 10 00

fax: 05 680 20 31

dežurna služba: 041 772 956

e-mail: plin.kozina@interina.si

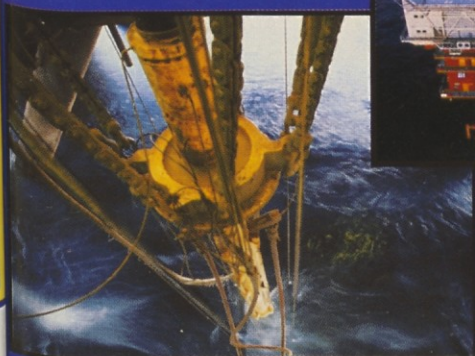
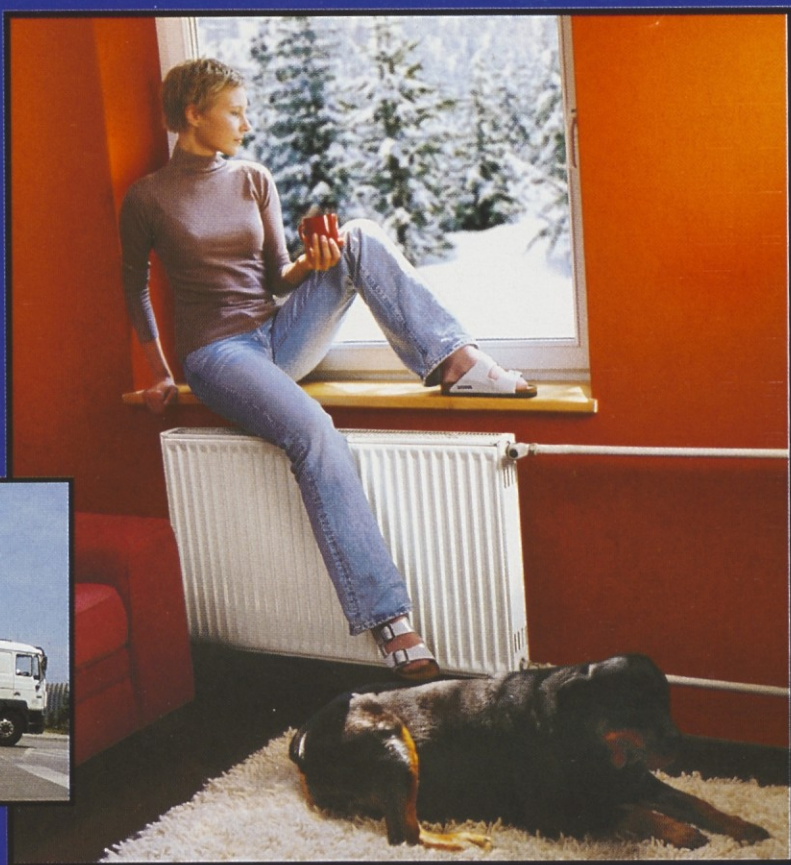
PLINARNA TRZIN

1236 Trzin

tel.: 01 564 11 45

fax: 01 564 11 44

dežurna služba: 041 668 144

**Petrolovo kurilno olje in
plin vam od najbolj
oddaljenih virov hitro in
zanesljivo dostavimo do
vašega doma. Izkoristite
ugodno ponudbo in še
danes pokličite brezplačno
številko ter naročite vso
toploto, ki jo potrebujete
za dom - na dom.**

080 22 66
Kurilno olje. Plin.

PETROL

MOBITEL OPOZARJA:
MONETA VZBUJA PODOBNE SKOMINE KOT
DENARNICA IN BANČNE KARTICE. VAŠ ZVESTI
SPREMLJEVALEC JE TOREJ ŠE TOLIKO BOLJ
DRAGOCEN! ČE VAM GA KLJUB SKRBNEM
VAROVANJU ODTUJIMO, TO TAKOJ SPOROČITE NA:
031/041/051 700 700.

Je bankomat predaleč? Denarnica prazna? Imate mobitel?

V gostilnah, restavracijah, trgovinah, čistilnicah, pri frizerju, ... naročniki Mobitel GSM/UMTS ne potrebujete niti denarnice niti plačilne kartice. Zadostuje vaš mobitel. Na vseh prodajnih mestih z znakom Monete.

Plačilo je preprosto: podobno kot na navadnih kartičnih terminalih. Poraba je omejena: svojo trenutno porabo in osebni limit preverite, če pošljete SMS s ključno besedo MONETA na 1919.

Vsa plačila poravnate enkrat mesečno kot del računa Mobitel GSM/UMTS.

Če ste uporabnik službenega mobitela, se za ločeni račun dogovorite s svojim delodajalcem.

Podrobnejše informacije:

www.moneta.si in na brezplačnih številkah: naročniki Mobitel GSM/UMTS: **031/041/051 700 700**,
Mobiuporabniki: **031/041/051 121**, ostali: **080 70 70**.

Moneta

MOBILNO PLAČEVANJE